నాగ్నజితీ పరిణయము



రచయిత్రి

వేమూరి (దాసు) శారదాంబ





శారదాంబ గారి తల్లిదండ్రులు

మహాకవి దాసు శ్రీరాములు
(ఏప్రిల్ 8, 1846-మే, 16,1908)

శ్రీమతి దాసు జానకమ్మ
(1853-1927)



శ్రీ వేమూరి రామచంద్రరావు
(1873-1927)

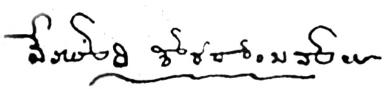


శ్రీమతి వేమూరి శారదాంబ
(మే 3, 1881-డిసెంబర్ 26, 1899)

శ్రీరస్తు

నాగ్నజితీ పరిణయము





రచయిత్రి

శ్రీమతి వేమూరి (దాసు) శారదాంబ

Nagnajthee Parinayamu
by
Smt. Vemuri (Dasu) Saradamba

నాగ్నజితీ పరిణయము

శ్రీమతి వేమూరి (దాసు) శారదాంబ

ప్రథమ ముద్రణ : 1902

ద్వితీయ ముద్రణ : 2019

ప్రతులు : 500

వెల : **రూ. 150/-**

ప్రతులకు :

డా॥ దాసు అచ్యుతరావు
ఫ్లాట్ నెం.201 శ్రీ సాయిరామ్ ఆదిత్యా రెసిడెన్సీ,
ఇంజనీర్స్ కాలనీ, ఎల్లారెడ్డిగూడ, హైదరాబాద్ - 500 073.
ఫోన్ : 040-23734864, 9490023947
email : araodasu@gmail.com

మరియు

అన్ని ప్రముఖ పుస్తక విక్రయ కేంద్రాలు

ముఖ చిత్రం :

కె.వి. భీమారావు, సెల్ : 9848444841

డి.టి.పి.

సమంత గ్రాఫిక్స్
ఎస్.ఆర్.టి. 208,
జవహర్ నగర్, హైదరాబాద్ - 80.
ఫోన్ : 27670198

ముద్రణ

శ్రీ అష్షా ప్రింటర్స్
1-8-540/1, చిక్కడపల్లి,
హైదరాబాద్ - 500 020.
ఫోన్ : 040-66668310

నివేదన

శ్రీమతి వేమూరి శారదాంబ, ఆంధ్రప్రదేశ్, కృష్ణాజిల్లా, మచిలీపట్నం దగ్గరనున్న ఈనాటి ముదినేపల్లి మండలం లోని అల్లూరు గ్రామంలో శ్రీ దాసు శ్రీరాములు, జానకమ్మ దంపతులకు మే 3,1881 న జన్మించారు. ఆరుగురు పుత్రుల తరువాత కలిగిన పుత్రిక అయినందున శారదాంబ తలిదండ్రులు, ఆరుగురు అన్నల మధ్య గారాబంగా పెరిగింది. శ్రీరాములు గారు తన పితామహి శేషమ్మ గారిపై ప్రేమతో శారదాంబను 'శేషమాంబ' అనికూడా పిలుచుకునేవారు. శారదాంబ బాల్యం నుండే సంగీత, సాహిత్య పిపాసి. ఏకసంథాగ్రాహి. ఆరేళ్ళ చిన్న వయస్సులో పాటలను ఒకసారి వినగానే అత్యంత శ్రావ్యంగా అదేబాణీలో పాడేవారు.

అది స్త్రీలపట్ల దుర్భరమైన,దుర్మార్గమైన వివక్ష చూపిస్తున్న కాలం. స్త్రీలు విద్యావికాసానికి, అభ్యుదయానికి అనర్హులు, గృహనిర్వహణ బాధ్యతలతో, పెద్దల అదుపాజ్ఞలలో కట్టుబానిసలుగా ఉండవలసినవారే, సంగీతం, నాట్యం వంటి కళలు నేర్చుకునే స్త్రీలు వేశ్యలే, అని భావించే సాంఘిక వాతావరణం. 19 వ శతాబ్దం ఉత్తరార్ధంలో ఆంధ్ర దేశంలో సంగీత, సాహిత్య, సాంస్కృతిక, సాంఘిక, రాజకీయ రంగాలను ప్రభావితం చేసిన శ్రీరాములు గారు (1846–1908) స్త్రీలు సంగీత, సాహిత్యములు నేర్చుకొనటానికి ఎటువంటి అభ్యంతరము ఉండకూడదని దృఢంగా నమ్మిన వారు. సమాజ అభ్యుదయానికి, వికాసానికి స్త్రీలు విద్యావంతులై స్వశక్తి సాధించటము అత్యంత అవసరమని ప్రచారం చేసిన సంస్కరణాభిలాషి. ప్రచారంతో సరిపెట్టుకోకుండా స్వయంగా ఆచరించి చూపెట్టారు. సంగీత, సాహిత్యాలలో శారదాంబ ఆసక్తి గుర్తించి చిన్న వయసులోనే ఆమెకు తెలుగు, సంస్కృతాలు నేర్పారు. సంగీత విద్య నేర్చుకోవటాన్ని ప్రోత్సహించారు. లోకనిందను ఎంతమాత్రము లక్ష్యము చేయలేదు. మంచి వైణికురాలుగా తీర్చి దిద్దారు. పిన్న వయసులోనే శారదాంబ మైసూరువంటి నగరాలలో కచేరీలు కూడా చేసారు.

శారదాంబకు 1888 మే లో వేమూరి రామన్న, నాగమ్మ గార్ల రెండవ కుమారుడు వేమూరి రామచంద్ర రావుతో వివాహం జరిగింది. అప్పటి సాంఘిక పరిస్థితులలో, మెట్టినింట తన ఆశయాలకు, ఆకాంక్షలకు, అభ్యుదయ భావాలకు తగిన ఆదరణ లభించకపోయినా, నిరుత్సాహానికి లోనుకాకుండా సాహితీ కృషి

సాగిస్తూ పద్నాల్గవ యేటనే పద్యాలు రాయటం ప్రారంభించారు. విద్యావంతురాలైన శారదాంబ, ఆనాటి స్త్రీలు అనుభవిస్తున్న వివక్ష, ముఖ్యంగా వారికి చదువు నేర్పించక పోవటం, బయటకు రానీయకుండా ఇంటికే పరిమితంచేయటం వంటి దురాచారాల పై విమర్శనాత్మక కవితలు, వ్యాసాలు, రచించారు. ఆనాటి 'జనాన పత్రిక' మరియు 'జ్ఞానోదయ పత్రిక' వంటి ప్రముఖ పత్రికలలో ఆరచనలు ప్రచురింప బడ్డాయి. ఈ దుస్థితినుంచి స్త్రీలకు విముక్తి కలిగించమని దైవాన్ని వేడుకుంటూ శారదాంబ 'మాధవ శతకము' లో 'స్త్రీ జనక్షేమార్థక భగవత్ప్రార్థన పద్యములు' రచించారు.

నాగ్నజితీపరిణయమను ఈ గ్రంథాన్ని శారాదాంబ తన పదహారవ యేట రచించినట్లుగాయున్నది. ప్రబంధ లక్షణములున్న ఈ కావ్యంలో మహాకవయిత్రి మొల్ల కవితా శైలి కనిపిస్తున్నదని సమకాలీన కవి పండితులు ఆమె రచనా పటిమను బహుధా ప్రస్తుతించారు.

"శ్రీకృష్ణునకు రుక్మిణి, సత్యభామ, జాంబవతి, మిత్రవింద, భద్ర, నాగ్నజితి, కాళింది, లక్షణ అనువారు ఎనిమిది మంది (అష్ట)భార్యలు గా కీర్తించబడుతున్నారు. అష్టభార్యలు సృష్టిలో అష్టవిధ ప్రకృతులు ఎనిమిదింటికి ప్రతీకలు. పరా ప్రకృతి పరమాత్మ. అపరాప్రకృతి పంచభూతాలతో కూడుకున్నటువంటి ప్రకృతి. ఎనిమిది రకాలుగా ఉన్నాయని భగవద్గీత చెబుతోంది. భూమి, నీరు, అగ్ని, గాలి, ఆకాశం, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారం. ఈ అష్టప్రకృతులకు విభుడు, నాధుడు శ్రీకృష్ణుడు." అష్టమహిషులతో శ్రీకృష్ణ కళ్యాణ వైభవాన్నిమహాకవి పోతన తమ భాగవతంలో అత్యంత మనోహరంగా వర్ణించారు. తరువాతికాలంలో ప్రసిద్ధకవులు కొందరు వ్రాసారు. వాటిలో రుక్మిణి, సత్యభామ పరిణయ గాథలే ఎక్కువ ప్రాచుర్యంలో ఉన్నాయి.

కోసల దేశాన్ని పరిపాలిస్తున్న నగ్నజితు కుమార్తె సుదంత. ఆమె నాగ్నజితి, సత్య గా కూడా ప్రసిద్ధి. నగ్నజితుని పశుసంపదలో పొగరుబోతులైన ఏడు వృషభాల మదమణచి, లొంగదీసి బంధించిన వీరునకిచ్చి వివాహం చేస్తానని ప్రకటించిన స్వయంవరంలో శ్రీకృష్ణుడు విజయుడై నాగ్నజితిని పరిణయమాడిన గాథే 'నాగ్నజితీ పరిణయము'.

ఒంగోలు వాస్తవ్యులు శ్రీ ఉన్నం జ్యోతివాసు గారి పరిశోధనలలో లభ్యమైన సమాచారంవరకు 'నాగ్నజితీ పరిణయము' రచయించినవారు, 1.రాజవోలు

సుబ్బారాయుడు–'సుదంతా కళ్యాణము' (17 వ శతాబ్దము), 2. వల్లూరి నరసింహ కవి –'నాగ్నజితీ పరిణయము' (18 వ శతాబ్దము), 3. వెలిదండ్ల అళగిరి – 'సుదంతా పరిణయము' (18 వ శతాబ్దము), 4. మాడభూషి నరసింహాచార్యులు – 'వల్లవీ పల్లవోల్లాసము' (19వ శతాబ్దము), 5. శిష్టు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రీ – 'వల్లవీ పల్లవోల్లాస భాణము' (19వ శతాబ్దము), 6. శ్రీనివాసాచార్యులు 'వల్లవీ పల్లవోల్లాసము' (19వ శతాబ్దము) మరియు 7. వేమూరి శారదాంబ 'నాగ్నజితీ పరిణయము' (19వ శతాబ్దము).

వేమూరి శారదాంబ రచించిన 'నాగ్నజితీ పరిణయము' మూడాశ్వాసాల ప్రబంధము. ఉద్యోగిగా ఉన్న భర్త శ్రీ వేమూరి రామచంద్రరావు గారితో మద్రాసులో కాపురం చేస్తున్న సమయములో ఈ కావ్యరచన చేసారు. తిరువలిక్కేణి (చెన్నై లోని ట్రిప్లికేన్) 'పార్ధసారధి మందిరము' లో కూర్చుని వ్రాసారని ప్రతీతి. ఈ మహత్కావ్యాన్ని ఆ పార్ధసారధి దేవుని 'కృతికన్యభర్త' ను చేసి ఇలా అంకితం చేసారు.

సీ. తోలెడిగుఱ్ఱాలఁ దోమఁగా దోమఁగాన్ దరు కారుణములు హస్తములు గాఁగ
నీల మేఘంబునుఁబోలెడి దేహంబు జలధారలుగ జెమ్మఁటలు గురియఁగ
నురమునఁగల ముత్తెసరుల చే వెడఁ గైన వక్షంబు శిక్షింపఁబడుచునుండ
నిన్నివిధంబుల నెంతయుఁ బడలిక నందిన దనమేని యలపుదీర

తే.గీ. దిరువలిక్కేణి దివ్యమందిరములోన నింతిరుక్మిణితో సుఖియించుచున్న
నందసుతుఁడైన సచ్చిదానందమూర్తి పార్ధసారధి కృతికన్యభర్త యగుత.

భర్త శ్రీ వేమూరి రామచంద్ర పై తనప్రతిపత్తిని వ్యక్తపరుస్తూ 'శకటబంధగర్భిత ఉత్పలమాల' లో ఆయన పేరులోని అక్షరములను నాలుగు పాదములలో తన కవితాశక్తిని వెల్లడిస్తూ అధ్భుతంగా కూర్చి ఆశ్వాసం చివరలో పొందుపరిచారు ఈపద్యాన్ని.

ఉ. భాసురమైన నీవెడద వక్షమునందున శ్రీవె లుంగఁగా
దాసులకేకొఱంత సతతమ్మును సంతస మూరి శోభితా
వాసులుగారె విశ్వపరిపాలనసుందర రామ శారదా
భ్రాసమకీర్తిపూరిత దిగంతరవైభవ చంద్ర మాధవా.

అభ్యుదయవాది, స్త్రీవిద్యాహితైషి శ్రీమతి వేమూరి శారదాంబకు ఒక కుమార్తె దుర్గాంబ, ఒక కుమారుడు పార్ధసారధి సంతానము. దురదృష్టవశాన కుమారుని

ప్రసవ సమయంలో డిసెంబర్ 26,1899 న, శారదాంబ ఏలూరులో పరమ పదించారు. అప్పటికి ఆమె వయస్సు 19 సంవత్సరములు మాత్రమే. ప్రగతిశీలనతో ఆదర్శ మార్గదర్శి అయి తన అద్భుత మేధాసంపత్తులతో ప్రబంధ కవయిత్రిగా కూడా ఖ్యాతిగాంచిన శ్రీమతి వేమూరి శారదాంబ ధన్యజీవి.

కవితా సాధనలో ఎంతో భవిష్యత్తు ఉన్న తన ముద్దులపుత్రిక ఆకస్మిక మరణాన్ని శ్రీరాములు గారు ధైర్యంతో భరించారు. కూతురు శారదాంబను సంస్మరిస్తూ ఆమె వైదుష్యాన్ని, వైశారద్య ప్రస్థాన ప్రగతిని ఈపద్యరూపంలో 'శ్రీ దేవీ భాగవ తము'లో పొందుపరిచారు.

సీ. తనతొమ్మిదవయేట ననుపమానప్రజ్ఞ నింపుగా వీణ వాయింప నేర్చె
తన పదియవయేట సునిశితంబగు బుద్ధి దాగొల్పె నేకసంతగ్రహణము
తన చతుర్దశ శరత్తున ముద్దుముద్దుగా నల్లిబిల్లిగ బద్యమల్లనేర్చె
తనదు పదార్వ వత్సరమున నగ్నజిజ్జా వివాహప్రబంధంబు సెప్పె

తే.గీ. తనదు పందొమ్మిదవవర్షముననె మర్త్య భావమునుమాని శాశ్వత బ్రహ్మలోక
సిద్ధిఁ గనె శారదాంబ నాచిన్నికూతు ననుదినంబును మఱువక యాత్మనుంతు.

ఈ విషయాలన్నీ ఆరు, ఏడు దశాబ్దాల పూర్వపు తరంవారిలో చాలామందికి తెలిసియుండవచ్చును. ఆమె రచనలను పునర్ముద్రించి ఈతరంవారికి పరిచయం చేయాలనే ప్రయత్నంలొ ప్రథమంగా, 2014 నవంబరు మొదటి వారంలో ఒక వ్యాసం వ్రాయడానికి ఉపక్రమించాను .అందులో ఆమె రాసిన కొన్ని పద్యాలనైనా ఉటంకించాలనుకున్నాను. కాని 1900 ల ప్రాంతంలో ముద్రించబడ్డ ఆపుస్తకాలు నాప్రయత్నంలో లభ్యంకాలేదు. సంకల్పం ఉన్నతమైనదైతే దైవసహాయం దానంతటదే వస్తుందని నా దృఢవిశ్వాసం. 22-11-2014 మధ్యాహ్నం గుంటూరునుంచి 'శారదాంబ గారి' నాగ్నజితీ పరిణయము' ఉంటే కావాలి అని ఒక మహానుభావుడు 'మహాకవి దాసు శ్రీరాములు స్మారక సమితి' కి వ్రాసిన పోస్ట్ కార్డ్ వచ్చింది. అందులో ఇంకా, ఆమె రచన 'మాధవ శతకము' మీదగ్గర ఉండవచ్చు, లేకపోతే నాదగ్గర ఉంది నేను పంపిస్తాను అని ఉంది. నా ఆనందానికి అవధులు లేవు. దివినుంచి కైవ్రాలిన దివ్యప్రసాదంగా (Manna) భావించా. వెంటనే ఆయనకు ఫోన్ చేస్తే ఎంతో సంతోషించి 'మాధవ శతకము' జెరాక్సు ప్రతిని పంపించారు.

తరువాత శ్రీమతి వేమూరి శారదాంబ ఒక శతాబ్దముకు పూర్వము రచించిన 'నాగ్నజితీ పరిణయము' ప్రతి కొరకు ప్రయత్నిస్తున్న సమయంలో ఆయనే మాకు ఈ అరుదైన, అమూల్యమైన పుస్తకము ఒకటి రాజమండ్రి లోని గౌతమీ ప్రాంతీయ గ్రంథాలయములో ఉన్నట్లుగా తెలియజేసారు. ఆమహానుభావుని సహాయము వలననే శారదాంబగారి రచనలు దాదాపు 100 సంవత్సరాల తర్వాత పునర్ముద్రించి సాహితీ సేవ చేసే భాగ్యం కలిగింది. ఆ మహానుభావుడే కీ.శే. అరిశెట్టి సాయి ప్రసాద్ గారు. వారు చేసిన అమూల్యమైన ఈ సహాయానికి మేము, మరియు యావత్తు సాహితీ లోకం సర్వదా ఋణపడి ఉంటుంది.

వెనువెంటనే ఆ గ్రంథాలయమును సంప్రదించగా వారు దాదాపు జీర్ణస్థితిలో ఉన్న ఈ పుస్తకము ఫొటోకాపీ తీసుకొనేందుకు అనుమతించారు. అందుకు రాజమండ్రి గౌతమీ గ్రంథాలయ అధికారులకు, ప్రత్యేకించి శ్రీ వి. యస్.యెస్.యెన్. మూర్తి గారికి, మాహృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు. ఈ ప్రతిలో, ముద్రించిన కాలము, ప్రదేశముల వివరాల పుటలు లేవు. ఈ అమూల్యమైన పుస్తకమునకు ముందుమాట వ్రాసిన ఆచార్య కాత్యాయనీ విద్మహే గారికి, మా కృతజ్ఞతాభినందనలు. ప్రసన్నకవి శ్రీ ఉన్నం జ్యోతివాసు గారు అత్యంత అభిప్రీతితో, సాహిత్యోపాసనా ధర్మనిష్ఠతో 'నాగ్నజితీ పరిణయము' కావ్యాన్ని అధ్యయనించి, అవసరమైన చోట పరిష్కరించి, సవిస్తరంగా విశ్లేషించి, రచయిత్రి శారదాంబ యొక్క కవితా కౌశలము, కథాప్రక్రమణ ప్రావీణ్యము మొదలైన అనేక పార్శ్వాలను ఆవిష్కరిస్తూ సుదీర్ఘమైన పీఠిక అందించారు. వారికి మాహృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు. ఇటువంటి పీఠికలు ముందుతరం పరిశోధకులకు ఉపయుక్తంగా ఉంటాయని మాదృఢ విశ్వాసం.

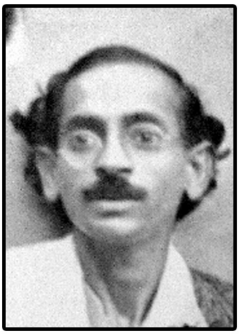
కీ.శే. మహాకవి దాసు శ్రీరాములు గారి రచనలు 'మహావీరచరితము' 'మాళవికాగ్ని మిత్రము', 'విక్రమోర్వశీయ నాటక' అనువాదాలు అచ్చయినప్పటికీ అలభ్యంగా ఉన్నాయి. ఎవరివద్దనైనా ఆరచనలు ఉంటే, మాకు జెరాక్సు ప్రతులు పంపిస్తే, కృతజ్ఞతాపూర్వకంగా స్వీకరించి వాటిని ప్రచురిస్తాము. భాషాసేవగా భావిస్తాము.

ఈ పుస్తక పునర్ముద్రణకు హృదయపూర్వక ప్రోత్సాహము ఆర్థిక ఆలంబలన లందించిన సోదర సోదరీమణులకు, దాసు వంశీకులకు 'మహాకవి దాసుశ్రీరాములు

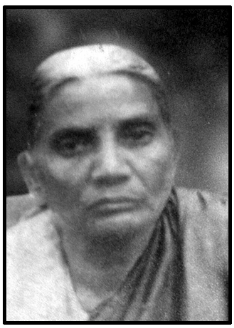
స్మారక సమితి' పక్షం నుంచి కృతజ్ఞతాభినందనలు. అత్మీయులు, 'కవిమిత్రులు' శ్రీ వి.వి.సత్యప్రసాద్ గారు అత్యంత గౌరవాభిమానముతో, సాహిత్య సేవాదృక్పథముతో ప్రూఫ్ లు సరిచూచి సహాయము చేసినందుకు వారికి మాకృతజ్ఞతాభినందనలు. ఎంతో ఓపికతో డి.టి.పి అక్షరకూర్పు చేసిన 'సమంత గ్రాఫిక్స్' శ్రీ వేమూరి పవన్ కుమార్ గారికి మా అభినందనలు, ధన్యవాదములు.

డా. దాసు అచ్యుతరావు 11-01-2019
మహాకవి దాసు శ్రీరాములు స్మారక సమితి
హైదరాబాద్

★ ★ ★



(శారదాంబ గారి కుమారుడు)
వేమూరి పార్థసారథిరావు
(1899-1949)



(పార్థసారథిరావు గారి సతీమణి)
శ్రీమతి వేమూరి మాణిక్యాంబ
(1907-1989)

ఆధునికయుగ ఆలోచనలకు తెరతీసిన
వేమూరి శారదాంబ 'నాగ్నజితీ పరిణయము'

- ఆచార్య కాత్యాయనీ విద్మహే

1881లో పుట్టి పంతొమ్మిదేళ్ల చిన్న వయసులోనే (1899) మరణించిన వేమూరి శారదాంబ పదహారేళ్ళ వయసులో చెప్పిన ప్రబంధం నాగ్నజితీ పరిణయం. శారదాంబ సంగీత సాహిత్య వేత్త, సాంఘిక న్యాయాన్ని ఆకాంక్షించిన సంస్కర్త, న్యాయవాది అయిన దాసు శ్రీరాములు గారి కూతురు. ఆరుగురన్నల చెల్లెలు. స్త్రీ విద్యాభిమాని అయిన శ్రీరాములుగారు బిడ్డకు సంస్కృత తెలుగు సాహిత్యాలు చెప్పించటమే కాక సంగీతంలోనూ శిక్షణ ఇప్పించారు. తొమ్మిదేళ్లకే సంగీత కచేరీలు ఇయ్యగలిగిన స్థాయికి చేరింది. పదునాలుగేళ్లకే పద్యరచన ప్రారంభించింది. 'మాధవ శతకం' ఆమె మహిళాభ్యుదయ దృక్పథానికి సంబంధించిన రచన కాగా 'నాగ్నజితీ పరిణయం' ఆమె ప్రాచీన సాహిత్య పాండిత్య గరిమకు నిలువుటద్దం.

శారదాంబ ఇంటి పేరు పెళ్లి వల్ల 'వేమూరి' అయింది. వేమూరి రామచంద్రరావు ఆమె భర్త. 1888లో వాళ్ళ పెళ్లి అయింది. అప్పటికి శారదాంబ వయసు ఏడేళ్లు. మరొక ఐదారేళ్లకు కాపురానికి పోయిందనుకొన్నా ఆమె సంసార జీవితం ఐదారేళ్లను మించదు. కాపురానికి వెళ్లిన కాలం, కవితా వ్యవసాయం ప్రారంభించిన కాలం దాదాపు ఒకటే. తొలి చూలు ఆడపిల్ల దుర్గాంబ. మలి చూలు మగబిడ్డ పార్ధసారధి. ఈ ప్రసవంలోనే ఆమె మరణించింది. నాగ్నజితీ పరిణయం కృతి భర్త పార్ధసారధి. చెన్నైలోని పార్ధసారధి కోవెల దేవుడు ఆయన. భర్తతో మద్రాసులో కాపురమున్న కాలంలో శారదాంబ ఈ కావ్యం రాసి ఉంటుందని భావిస్తున్నారు.

కూతురి అకాల మరణాన్ని ప్రస్తావిస్తూ దాసు శ్రీరాములుగారు శ్రీ దేవీ భాగవములో రాసిన ఒక సీస పద్యాన్ని బట్టి 'నాగ్నజితీ పరిణయం' ఆమె 16వ ఏట రాసినట్లు తెలుస్తున్నది. అంటే అది 1896 కావాలి మాధవ శతకాన్ని ఆయన ప్రస్తావించలేదు. కనుక దాని రచనాకాలం తెలియదు. 14వ ఏట నుండి 'ముద్దు ముద్దుగా అల్లిబిల్లిగా పద్యమల్లటం' నేర్చినదని తండ్రి చెప్పిన మాటను బట్టి ఆ

అల్లిక శతకపద్య మాలిక అయినట్లు ఊహించవచ్చు. అది ఆమె మరణానంతరం 1901లో శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి గారి సంపాదకత్వంలో వచ్చిన కళావతి మాసపత్రికలో మూడు భాగాలుగా అచ్చయింది. నాగ్నజితీ పరిణయం అయినా ఆమె జీవించి ఉండగా అచ్చయిందో లేదో తెలియదు. ప్రచురణకాలం తదితర వివరాలు ముద్రించిన పుటలు లేని ప్రతి మాత్రమే లభ్యమైంది. దాసు శ్రీరాములు గారి వంశ వారసులు పూనుకొని 'మహాకవి దాసు శ్రీరాములు స్మారక సమితి'ని ఏర్పాటు చేసి ఆయన సాహిత్యంతో పాటు శారదాంబ గారి ఈ రెండు రనచలు సేకరించి పునర్ముంద్రించారు. స్త్రీల సాహిత్య చరిత్రలో వేమూరి శారదాంబ పేరు జారిపోకుండా 'ఆంధ్రకవయిత్రులు'లో ఊటుకూరి లక్ష్మీకాంతమ్మ కూర్చి పెడితే స్త్రీల సాహిత్య అధ్యయనానికి ఈ విధంగా అరుదైన వనరులు సమకూర్చి పెట్టిన డాక్టర్ దాసు అచ్యుతరావు గారిని అభినందించాలి.

నాగ్నజితీ పరిణయము మూడాశ్వాసాల ప్రబంధం. పద్యాలూ, వచనాలు కలిపి 231 ఉన్నాయి ఈ కావ్యంలో. మూడు ఆశ్వాసాల చివర పునరావృతమయ్యే ఒక పద్యంతో కలిపితే ఆ సంఖ్య 232 అవుతుంది. ఆ పద్యం ఇది.

"భాసురమైన నీవెదద వక్షమునందున శ్రీవె లుంగగా
దాసులకేకొఅంత సతతమ్మును సంతస మూరి శోభితా
వాసులుగారె విశ్వపరిపాలన సుందర రామ శారదా
భ్రాసమకీర్తి పూరిత దిగంతరవైభవ చంద్ర మాధవా."

మాధవుడిని సంబోధించే స్తుతి రూపకమైన ఉత్పలమాల పద్యం ఇది. నీ వక్షస్థలంపై లక్ష్మి విలసిల్లుతుండగా భక్తులకు ఏ కొరతా లేదు. అంతటా సంతోషమే అని చెప్పటం, విశ్వాన్ని పాలించే సుందర రాముడని, వైభవ చంద్రుడిని మాధవుడిని స్తుతించటం ఇందులో విషయాలు. అంతే అయితే ఇది సాధారణ పద్యం. ఇందులో శారదాంబ తన భర్త పేరును నాలుగు పంక్తులలో గర్భితం చేసి చెప్పటం విశేషం. ప్రతి పాదం చివర గణంలో మొదటి రెండక్షరాలు శారదాంబ భర్త వేమూరి రామచంద్రరావు పేరులోని (రావు అన్న తుది భాగాన్ని మినహాయించి) భాగాలను వరుసగా సూచిస్తాయి. గౌరవ చిహ్నమైన శ్రీ తో ప్రారంభించి వె అన్న అక్షరాన్ని కలుపుకున్న భాగాన్ని మొదటి పాదంలో, మూరి అన్న భాగాన్ని రెండవ పాదంలో

రామ అన్న భాగాన్ని మూడవ పాదంలో, చివరి పాదంలో చంద్ర అన్న భాగాన్ని చూడవచ్చు. మాధవ శతకం కూడా ఈ పద్యంతోనే ముగియటం గమనించదగినది.

19వ శతాబ్ది కవయిత్రి వేమూరి శారదాంబ 'నాగ్నజితీ పరిణయము' రచన మధ్య యుగాలలో స్థిరపడిన కావ్యనిర్మాణ పద్ధతిలో సాగింది. ప్రథమాశ్వాసంలో మొదటి 10 పద్యాలు ఈ కావ్యావతారిక వంటివి. ఇష్టదవేతా స్తుతి, కృతి భర్తను నిర్దేశించుకొనటం ఇందులో ప్రధానం. విష్ణువు, లక్ష్మి, శివుడు, పార్వతి, బ్రహ్మ, సరస్వతి, వినాయకుడు సత్యవాక్కును, భద్రతను ఇచ్చి రక్షించాలని కోరుకొంటుంది. తన కృతిని కన్యగా సంభావించి "తిరువలిక్కేణి దివ్యమందిరములోన నింతి రుక్మిణితో సుఖియించుచున్న / నంద సుతుడైన సచ్చిదానంద మూర్తి"ని కృతి భర్తగా ఎంచుకున్నది. ఆ తరువాత ఉన్న కంద పద్యం ప్రత్యేకంగా పరిశీలించదగినది. స్త్రీల కావ్యావతారికలలో మాత్రమే అటువంటి పద్యాలు కనబడతాయి.

"ఎన్నఁగల పొత్తముల నేమిఁ గన్నదాన
విన్న దాననుఁ గాను నే నెన్నఁ డైనఁ
గన్న వారెల్లఁ గరుణనిందున్న యట్టి
యన్ని తప్పుల క్షమియింతురని తలంతు"

ఏనాడూ చెప్పుకోదగిన పుస్తకాలేమీ చూచినదాన్ని గాను, విన్నదానను గాను, ఈ కావ్యం చూచినా వాళ్ళెవరైనా దయతో ఇందులోని తప్పులన్నీ క్షమిస్తారని తలుస్తాను అని శారదాంబ వినయంగా పాఠకోత్తములను, పండితులను కోరుకొన్నది ఈ పద్యంలో. ఏ మొల్ల కవితా శైలి అలవడిందని శారదాంబను మెచ్చుకొంటారో ఆ మొల్ల నుండి మొదలు పెట్టి ఏ కవయిత్రి అయినా పాఠకోత్తములకు ఈ రకంగానే విన్నపాలు చేసుకొన్నది. మొల్ల తనకు తెలుగు సంస్కృత భాషలు, పద సంపద, వ్యాకరణ ఛందో అలంకార శాస్త్రాలు – ఏవీ తెలియవని తన కవిత్వంలో తప్పులెంచ వద్దని సాటి కవులను కోరింది. తరిగొండ వెంగమాంబ కూడా తాను గురువుల వద్ద చదువుకోలేదని ఛందస్సు తెలియదని, కావ్యనాటక అలంకార శాస్త్రాల గురించి వినను కూడా లేదని, ఇతిహాసపురాణాలు చదవలేదని పేర్కొనటమే కాదు తనది బాలభాష అంటుంది. నా తప్పొప్పులేరీతిగానైనా గెలిసేయక చిత్తగింపవలయు నని కోరింది.

16వ శతాబ్ది నుండి మూడువందల ఏళ్ళు ముందుకు వచ్చినా సాహిత్య రంగంలో మహిళా కవుల మాట వరుస మారలేదంటే సాహిత్య సామాజిక రంగాలు యథాపూర్వకంగా పురుషుల రంగాలుగా ఉండటం వల్లనే. నన్నయ నుండి ఏ పురుష కవి అయినా తమ ప్రతిభా పాండిత్యాల గురించి చెప్పుకొన్న వాళ్ళే గానీ ఇలా తమకేమీ తెలియదని చెప్పుకోలేదు. ఏ పాండిత్యం లేకుండా కావ్యాలు రాయటం స్త్రీలకు మాత్రం సాధ్యమా అంటే కాదు అనే సమాధానం. వేళ్ళ మీద లెక్కించదగిన సంఖ్యలో మాత్రమే ఉన్న మహిళా కవులు అల్పసంఖ్యాక వర్గంగా పురుషులదైన కావ్య ప్రపంచంలోకి బెదురుబెదురుగా ప్రవేశిస్తున్నారనటానికి, వాళ్ళను ప్రసన్నం చేసుకొనటానికి వాళ్ళ కంటే తామెందులోనూ అధికులం కామని నమ్మబలికి వారి దయను పొందటానికి తాపత్రయ పడుతున్నారటానికి నిదర్శనం. ఇదంతా కవులుగా తమ ఆస్తితను చాటుకొనే అవకాశాలను కల్పించుకొనటంలో భాగమే. శారదాంబ ఆ వరుసలోని కవయిత్రే.

మన ఇతిహాస పురాణ కావ్య ప్రబంధ సాహిత్యరచన అంతా సూతుడు శౌనకాది మహామునులకు చెప్పిన క్రమాన్నో, శుకుడు పరీక్షిత్తునకు చెప్పిన క్రమాన్నో, వైశంపాయనుడు జనమేజయుడికి చెప్పిన క్రమాన్నో ప్రస్తావించి ఆ ప్రత్యేక క్రమంలో తాము రాస్తున్నట్లు ఆయా కవులు పేర్కొనటంగా ఉంటుంది. అదొక పద్ధతి. రాసే కవి సర్వానికి తానే కర్తనని అహంకరించకుండా పరంపరాగత మానవానుభవాలను ప్రజలకు అనుస్యూతంగా అందించే సాంస్కృతిక రాయబారిగా తనను తాను వ్యక్తీకరించుకొనటం ఈ పద్ధతిలోని ఒక అందం. ఆ వరుసలోనే శారదాంబ తాను ఒనర్పం బూనిన నాగ్నజితీ పరిణయము కథా క్రమం 'శుక మహర్షి పరీక్షిన్న రేంద్రున కెరింగించిన తెఱంగు' అని చెప్పుకొన్నది.

నాగ్నజితి శ్రీకృష్ణుడి అష్టభార్యలలో ఒకతె. నగ్నజిత్తుడి కూతురు కనుక ఆమె నాగ్నజితి. శ్రీకృష్ణుడితో ఆమె వివాహమైన తీరు 'నాగ్నజితీ పరిణయము' కావ్య కథా విషయం. వేమూరి శారదాంబ కంటే పూర్వం ఈ ఇతి వృత్తంతో కావ్యాలు రాసిన వాళ్ళు ముగ్గురు. రాజవోలు సుబ్బారాయుడు, వల్లూరి నరసింహ కవి, వెలిదండ్ల అళగిరి. శారదాంబ సమకాలికులు ముగ్గురు. మాడభూషి నరసింహా చార్యులు, శిష్ట్ల కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి, శ్రీనివాసాచార్యులు.. శారదాంబతో కలిసి

ఏడుగురు. ఒకే విషయాన్ని ఏడుగురు ఎట్లా కవిత్వం చేసారు? కావ్యాలల్లారు? – పోల్చి చూచి గుణగణాలను అంచనా వేయటం అది వేరే సంగతి. వీళ్ళ ఎవరికైనా మూల కథా వనరు భాగవతమే.

భాగవతం పురాణం. పురాణేతిహాస కథలను ప్రబంధాలుగా పెంచి రాసే పద్ధతి మను, వసు చరిత్రల కాలానిది. ఆ మార్గంలోనే వేమూరి శారదాంబ భాగవత పురాణంలోని నాగ్నజితీ పరిణయ కథను పెంచి ప్రబంధం చేసింది. భాగవతం దశమస్కంధం ఉత్తరభాగంలో 126 నుండి 144 వరకు 19 గద్య పద్యాలలో ఉన్న కథ ఇది. శ్రీకృష్ణుడి పెళ్లిళ్లు దశమ స్కంధం పూర్వభాగం చివర రుక్మిణీ కల్యాణంతో ప్రారంభమై ఉత్తర భాగంలో కొనసాగుతాయి. 'రుక్మిణీ కళ్యాణం' తరువాత వివరంగా చెప్పబడిన పెళ్లి కథలలో 'లక్షణా పరిణయం' తరువాతది 'నాగ్నజితీ పరిణయం'. స్వయంవరానికి వీరత్వ నిరూపణ షరతుగా ఉండటం, శ్రీకృష్ణుడి విజయం, వైభవోపేతంగా వివాహం, భారీగా కట్న కానుల చెల్లింపు రెండు పెళ్ళిళ్ళలోనూ సామాన్యమే. అయితే శారదాంబను ఆకర్షించిన అంశం ఏమిటో గానీ నాగ్నజితీ పరిణయగాథను కావ్యరచనా విషయంగా స్వీకరించింది.

కోసలపుర రాజైన నగ్నజిత్తు, ఆయనభార్య మోహనాంగి సంతానం లేదని భాధపడుతూ, నారదుడి బోధతో సంతాన గౌరీ వ్రతం చేసి ఒక కొడుకును ఒక కూతురిని కనటం, పెరిగి పెద్దదయిన కూతురు సుదంతకు తగిన మగడి కోసం వెతుకుతుండగా నారదుడు వచ్చిన శ్రీకృష్ణుడే ఆమెకు తగిన భర్త అని చెప్పి కొన్ని రోజులలో నగరానికి వచ్చి తోటలూ దొడ్లూ పాడు చేసే ఏడువృషభాలను పట్టి కట్టిన ధీరునకు కూతురిని ఇచ్చి పెళ్లి చేస్తానని చాటింపు వేస్తే కృష్ణుడు వచ్చి ఆ పని సాధించి సుదంతను పెళ్లాడతాడని చెప్పి వెళ్ళటం శారదాంబ కావ్యకథా నిర్మాణంలో మొదటి అంతస్థు.

నగరానికి వచ్చిన శ్రీకృష్ణుడిని చూచి భాగవత సుదంత మాధవుడిని తనకారాధ్యుడైన నాధుడుగా కోరుకొన్న దన్న మాటను పట్టుకొని తండ్రి దగ్గర నారదుడు కృష్ణుడి గురించి చెప్పిన విషయాలు విని నాగ్నజితీ మనసు కృష్ణుడిపై లగ్నమైనట్లు, ఆమె విరహ వ్యధ చూడలేక సుదంత చెలికత్తె ఇందుమతి యోగి వేషంలో ద్వారకకు వెళ్లి ఆ వార్త శ్రీకృష్ణుడికి చేరవేసినట్లు శారదాంబ దానిపై పెద్ద

అల్లిక పని చేసింది. కృష్ణుడు కొమ్ములువంచి పట్టితెచ్చి స్తంభాలకు కట్టివేసిన ఏడు ఎద్దులు పరమశివుడి శాపం పొందిన కుబేర అనుచరులన్న కల్పన కూడా అదనమే. అస్థిపంజరం వంటి భాగవత కథను మాంసలం చేసి జీవవంతం చేసింది శారదాంబ.

ఈ క్రమంలో కావ్య లక్షణాలుగా దండి చెప్పిన అష్టాదశ పురాణాలలో నగర వర్ణన, ఉద్యానవనవర్ణన, సూర్యాస్తమయవర్ణన, ఋతువర్ణన, విరహవర్ణన, వివాహ వర్ణన, కుమారోదయవర్ణన, నాయకాభ్యుదయం వంటి వాటికి అవకాశం కల్పించు కొన్నది శారదాంబ. నగరవర్ణనలో భౌగోళిక విశేషాలు జలవనరులు, తోటలు, పంటపొలాలు, పశు సంపద మొదలైన వాటితో పాటు బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్య శూద్ర వర్ణాల వారి వర్ణన సర్వసాధారణం. శారదాంబ ప్రత్యేకత ఆ నగర ఇల్లాళ్లను వర్ణించటం, ఆధునిక స్త్రీ సహజ ఆత్మ చేతన నుండి నగరం అన్న తరువాత మహిళలు ఉండరా? వాళ్ళను ఎందుకు ప్రధాన స్రవంతి జనం నుండి మినహాయించారు? అన్న కొత్త ప్రశ్నలతో సాంప్రదాయ నగరవర్ణనకు ఆమె చేసిన కొత్త చేర్పు ఇది. ఆ ఇల్లాళ్లు పతిని దైవంగా పూజించేవాళ్ళు, అత్తమమాలయందు అణకువ చూపే వాళ్లు, బంధుమిత్రులను ఆదరించేవాళ్లు, బీదవాళ్ళను ఆదరించే వాళ్లు, పనులకు బద్ధకించని వాళ్ళు అని ఆమె చేసిన వర్ణన సంప్రదాయ స్త్రీ నమూనాకు భిన్నమైందేమీ కాదు. అదివేరే సంగతి. అయినా సంగీత సాహిత్య విద్యలు తెలిసినవాళ్లుగా వాళ్ళను పేర్కొనటం మాత్రం ఆమె ఆధునిక దృష్టిని సూచిస్తుందని చెప్పక తప్పదు. సుదంత పెరిగిన తీరు వివరించే పద్యాలలో అది మరింత స్పష్టంగా రుజువైంది.

పురాణ ప్రబంధాలలో బాలికలను వర్ణించే వేళ బొమ్మలపెళ్ళిళ్ళు చేయటం, చిలకలకు పాఠాలు చెప్పటం, పాటలు పాడటం, వీణ వాయించటం, బొమ్మలు గీయటం తరచు వాళ్ళ కార్యకలాపాలుగా చెప్పబడ్డాయి. నగ్నజిత్తు కూతురైన సుదంత కూడా ఇవి చేస్తూనే పెరిగింది. అంతవరకే చెప్తే శారదాంబ గురించి చెప్పుకోవల సిందేమీ లేదు. అంతకు మించి సుదంత '..... మృదు కావ్యములన్ బఠియింప నేర్చగా / పూని సునీతిమంతములఁ బొత్తములన్ రచియింపనేర్చే ...' నని చెప్తుంది కవయిత్రి. కావ్య పఠనా రచనాదులు శారదాంబ అనుభవ విషయాలు. ఆడపిల్లలు అవి నేరుస్తూ పెరగటాన్ని ఆధునిక సంస్కరణ దృక్పథం నుండే ఆమె సంభావించింది.

నాగ్నజితీ పరిణయము కావ్యం ముగింపులో భాగవత మూలానికి భిన్నంగా

శారదాంబ చేసిన ఒక మార్పు ప్రత్యేకం పరిశీలించదగింది. శ్రీకృష్ణుడు భార్యలందరి పట్ల సమతా భావంతో మెలిగాడిన చెప్పిన భాగవతమే ఆయన 'సత్యభామా ప్రియాంకరుడ'ని చెప్తుంది. నాగ్నజితీ పరిణయ కథకు ముగింపుగా ఉన్న 'ఇట్లు హరి నాగ్నజితిం బెండ్లియాడి, యరణముల పుచ్చుకొని, ద్వారకా నగరంబునకు వచ్చి సత్యభామతో గ్రీడించు చుండె' అన్న వాక్యం అదే సత్యమని, సమత్వం భ్రమ అని స్పష్టం చేయనే చేసింది. నాగ్నజితిని పెళ్ళాడి రావటం ఏమిటి? సత్యభామతో క్రీడించటం ఏమిటి? ఈ అసంబద్ధత నాగ్నజితికే కాదు ఆత్మగౌరవం కల ఏ స్త్రీకి అయినా అవమానకరమైనదే. ఈ స్పృహ మెండుగా ఉండటం వల్లనే శారదాంబ ' ... జగములెల్ల / నేలుచును దంపతులు సుఖియించి రెలమి' అని నాగ్నజితీ శ్రీకృష్ణుల దాంపత్య జీవితం గురించే చెప్పి ఈ కావ్యాన్ని ముగించింది.

ఆ రకంగా సంప్రదాయ కథలను ఆ చట్రంలోనే అయినా సంస్కరణోద్యమ ప్రభావంతో, సామాన్య లౌకిక స్వీయ జీవితానుభవ జ్ఞానం నుండి అభివృద్ధి చెందిన ఆధునిక దృష్టి కోణంతో స్త్రీలు మార్చి రాయటానికి చేసిన ప్రారంభ ప్రయత్నాలకు ఈ 'నాగ్నజితీ పరిణయ' కావ్యం ప్రాతినిధ్యం వహిస్తుంది. సరళ సుందరమైన పద్య రచన, కథనరీతి శారదాంబ కావ్యలక్షణం. పందొమ్మిదవ శతాబ్ది చివరి భాగంలో తెలుగు కవితాకశంలో మెరుపై మెరిసిన శారదాంబ వారసత్వం 20వ శతాబ్దిలోకి ఎంతగా విస్తరించిందో ఇలాంటి కవులును వెలుగులోకి తెచ్చి అధ్యయనం చేసే క్రమంలో అర్ధం అవుతుంది.

కాత్యాయనీ విద్మహే

17-02-2017

కల్యాణ వీణ

– 'ప్రసన్న కవి' **ఉన్నం జ్యోతివాసు**

అది 1880 సంవత్సరం మే నెలలో ఒకరోజు. అది చిత్తూరు జిల్లాలోని గోగునూరు. అది ఒక కుగ్రామం. సమయం మధ్యాహ్నం కావస్తున్నది. పడమటి గాలులు నిప్పులు గ్రక్కుతున్నాయి. బజారులన్నీ నిర్మానుష్యమయ్యాయి. ఆ ఊరు తూర్పు బజారులో ఒక పెద్ద పెంకుటిల్లు ఉంది. ఇంటిముందు విశాలమైన ఖాళీస్థలం. అందులో రెండు పెద్ద పెద్ద వేప చెట్లున్నాయి. ఆ చెట్లనీడలో కొన్ని పశువులు మాగన్నుగా నెమరు వేస్తున్నాయి. ఆ ఇంట పంచలో కూర్చుని నలభై ఏండ్ల బ్రాహ్మణ వితంతువు విసనకర్రతో విసురుకుంటూ ఉంది.

అంతలో బజారులో అటువైపుగా వెళుతూ, ప్రక్కఊరి సాయిబు ఒకతను ఎండదెబ్బకు తట్టుకోలేక ఆ చెట్లనీడదగ్గరకు వచ్చి పై గుడ్డ పరచుకొని పడుకున్నాడు. అతడు పళ్ళపొడి పొట్లాల వ్యాపారి. అతడు ప్రతిరోజు ఉదయాన్నే ఆ చుట్టు ప్రక్కల ఊళ్ళలో పళ్లపొడి పొట్లాలు అమ్ముకొని, ఎండబడే వేళకు తన ఊరు చేరుకునేవాడు. కాని ఆరోజు బాగా ఎండబడింది. వెళ్ళలేక ఆ ఇంటి ముందున్న వేపచెట్ల నీడలో పడుకొని సేదతీరుతున్నాడు. అతనికి దాహంతో నాలుక పిడుచకట్టుకు పోతోంది. పంచలో బ్రాహ్మణ వితంతువు కనబడింది. సంశయిస్తూనే ఆమె వద్దకు వెళ్లి – "అమ్మా! కొంచెం మంచి తీర్థం ఇప్పించడమ్మా !" అని అడిగాడు. ఆమె లోపలకు వెళ్ళి, మరచెంబుతో మంచినీళ్లు తెచ్చిఇచ్చింది. అతని దప్పిక తీరాక ఆమె అతనిని ఏవూరు, ఏం పని చేస్తుంటావని ప్రశ్నలు వేసింది. అతడు తన పేరు, ఊరు, వ్యాపారం గురించి చెప్పి – 'పళ్లపొడి పొట్లాలు కట్టుకోవడానికి ఏమన్నా కాగితాలుంటే ఇవ్వండమ్మా!' అని అడిగాడు. "మా భోషాణంలో ఏవో కాగితాల పొత్తులు ఉన్నాయి. పనికొస్తే తీసుకో' – అందామె. అతను భోషాణం తీసాడు. దాని నిండా రూపాయల నోట్ల కట్టలు ఉన్నాయి. అతడు గుడ్లు తేలవేశాడు. ఇందులో కాగితాలేవమ్మా – అని అడిగాడు. "ఇవేగా నీవడిగిన కాగితాలు" అందామె. అంతే ! అతని కర్థమయింది ఆమె కేమీ తెలియదని. వెంటనే ఆ నోట్ల కట్టలన్ని తన సంచులనిండా కుక్కుకుని హడావుడిగా వెళ్లిపోయాడు.

ఆ మర్నాడు ప్రక్కఊరిలో ఉంటున్న ఆమె తమ్ముడు వచ్చాడు. మాటలమధ్యలో ఆమె భోషాణంలోని కాగితం పొత్తులన్నీ పళ్లపొడి వ్యాపారి కిచ్చానని చెప్పింది. తమ్ముడు నిర్ఘాంతపోయాడు. భోషాణం తీసి చూశాడు. అది ఖాళీగా ఉంది. 'అక్కా! బావగారు నీకోసం ఎంతో డబ్బు కూడబెట్టి ఈ పెట్టెలో పెట్టి పోయారు. నీ అజ్ఞానంతో అంతా పోగొట్టుకొన్నావు' – అని బాధపడ్డాడు. ఇదీ ఆనాటి స్త్రీల పరిస్థితి.

ఆమె చదువు కాదు కదా రూపాయినోటును కూడా తన కళ్లతో చూడలేదు. ఆ నాడు రూపాయి నోట్లన్నీ ఇంగ్లండులో తయారయ్యేవి. అవి నేటి వందరూపాయల నోటంత పెద్దవి. వాటిపై ఇంగ్లీషు అక్షరాలేకాని సంస్కృతం కాని, తెలుగు అక్షరాలు కానీ ఉండేవి కావు. అవి డబ్బున్న వారి ఇంట్లోనే ఉండేవి. సామాన్యులకు దమ్మిడీ, కాణి, బేడ, అణాలు మాత్రమే తెలుసు. అవి ఆడవారిని చిన్న చూపు చూసిన రోజులు. కుటుంబ విషయాలు వారికి తెలియనిచ్చేవారు కాదు. ఆదాయం, ఖర్చు అన్నవి వారికి సంబంధంలేని విషయాలుగా భావించిన కాలం. ఆమె భర్త ఆమె కోసం ఎంతోసంపాదించి పెట్టాడు. కాని ఏనాడూ అది డబ్బని కాని, అది తమ కోసమేనని కాని ఆమగ మహారాజు ఆమెకు చెప్పలేదు. హఠాత్తుగ కాలంచేసాడు.

ఆమె ఎవరోకాదు సాక్షాత్తు మహానటుడు చిత్తూరు నాగయ్య గారి అమ్మమ్మ. అప్పుడే స్త్రీ విద్యగురించి, వితంతు పునర్వివాహాల గురించి కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు ప్రబోధిస్తున్నారు. ఛాందస మేఘాలు దట్టంగా ఆవరించిన నాటి తెలుగు క్షేత్రంలో ఆయన నాటిన సంఘసంస్కరణ విత్తనాలు ఎంత ప్రయత్నించినా మొలకెత్తలేకపోతున్నాయి. దానికితోడు 'వితంతు పునర్వివాహ దుర్వాద నిర్వాపణము' అన్నపేరుతో వేదం వేంకట్రాయశాస్త్రిగారు పంతులు గారి సంఘసంస్కరణ భావాలపై గొప్ప దండయాత్ర చేశారు. చదువుకొన్న ప్రతి పండిత దిగ్గజం ఆ దండయాత్రలో వేదం వారికి సైనికుడయింది. ఒకవిధంగా వారందరితో పంతులుగారు ఒంటరి పోరాటమే చేశారు. ఆ విధంగా వేదం వారి శిబిరంలో చేరిన సైనికులలో మహాకవి దాసుశ్రీరాములు గారు ఒకరు.

క్రీ.శ. 1879 నుండి వేదంవారు పంతులు గారిపై మరీదూకుడుగా వచ్చారు. వితంతు వివాహాలు శాస్త్ర సమ్మతం కావని మధ్యయుగంలో పుట్టిన న్యాయధర్మ శాస్త్రాలను చూపిస్తూ పంతులుగారి భావాలపై తీవ్రంగా దాడిచేశారు. 1883లో

'వితంతూద్వాహ దుర్వాద నిర్వాపణము' – అన్న గ్రంథం వ్రాసి పంతులుగారిని ఉక్కిరిబిక్కిరి చేశారు. ఇది ఆయనకు అంతులేని ఖ్యాతిని తెచ్చిపెట్టింది. మద్రాసు మహాశయులమైత్రి కల్గించింది. క్రైస్తవ కళాశాల (మద్రాసు)లో ఉద్యోగం ఇప్పించింది. దాసుశ్రీరాములు, ఆదిభట్ల నారాయణదాసు, కొక్కొండ వేంకటరత్నం పంతులు వంటి హేమాహేమీల ఆమోదం లభించింది.

ఎందరో వితంతువుల జీవితాలలో దీపం వెలిగించినందుకు ఆగ్రహించిన ఆనాటి సనాతనులు పంతులుగారిని – తెగించిన వాడికి తెడ్డే లింగం – విధవముండకు వీరేశలింగం – అని ఈసడించారు. గోదావరి మండలంలో ఈ సామెతను బాగా వ్యాప్తికి తెచ్చారు. ఆదిభట్ల నారాయణ దాసు వంటివారు పంతులుగారిని పేరుపెట్టిపిలువడానికి కూడ ఇష్టపడలేదు. ఎక్కడైనా ఆయనను ప్రస్తావించవలసి వస్తే 'విచిత్ర వివాహకర్త' అని మాత్రమే సంబోధించేవారు. అంతగా ఆనాటి సమాజం పంతులుగారిని వెలివేసింది. అయినా ఆయన చలించలేదు.

వేదం వారి వ్యాసాలకు, ఉపన్యాసాలకు ప్రభావితులై దాసుశ్రీరాములు గారు 1880 లో 'అనల్ప జల్పితా కల్ప కల్పవల్లి' (అద్భుతమైన మాటలయొక్క అలంకారాలకు, లేదా వైభవాలకు కల్పవృక్షం వంటిది అంటే అద్భుతమైన విషయాలకు నెలవు అనిఅర్థం) పత్రికను స్థాపించారు. చర్చ మూడు పద్ధతులలో నడుస్తుంది అవి – వాదము, జల్పము, వితండము. ఇద్దరి మధ్య సత్యాన్వేషణ కోసం చేసే చర్చ వాదము. మనస్సులో ఒకనిశ్చితమైన అభిప్రాయం పెట్టుకొని ఎదుటి వాదాన్ని ఖండించేది జల్పము. ఏ అభిప్రాయమూ లేకుండా ఎదుటివారు మట్టి అంటే బంగారమని, బంగారమంటే మట్టిఅని వాదించేది వితండము. శ్రీరాములు గారి పత్రిక జల్పమును పోలినది.

ఆ పత్రికలో శ్రీరాములు గారు వితంతు వివాహాలు, స్త్రీ చైతన్యం దేశానికి అరిష్టమన్నారు. అప్పయ్య దీక్షితులు అంతటిపండితుడు తన కూతురుకు వైధవ్యం, ప్రాప్తిస్తే, ఏ రకంగానూ వితంతు వివాహం శాస్త్ర సమ్మతం కాదని బలంగా కన్పిస్తున్నందున, తన పాండిత్య ప్రకర్షతో ఎందరినో ఓడించినప్పటికి, కూతురు వైధవ్యాన్ని మౌనంగా భరించాడే కాని మళ్లీ పెండ్లి చెయ్యలేదని దృష్టాంతం చూపించారు. ఈ పత్రిక వేదం వారికి మరింత ఊపునిచ్చింది.

దాసుశ్రీరాములు గారు మహాకవిపండితుడు మాత్రమే కాదు, గొప్పసంగీత విద్వాంసుడు, వాగ్గేయకారుడు కూడా. ఆయన ఎన్నో పదాలు, జావళీలు, స్వర జతులు, యక్షగానాలు వ్రాసారు. ఆ కృతులను వేశ్యలు అభినయిస్తూ పాడేవారు. అవి ఆంధ్రదేశపు సరిహద్దులు కూడా దాటాయి. ఒరిస్సాలోని బరంపురంలోని నట్టువ కత్తెలు కూడ వాటిని అభినయించేవారు. ఆయనకు నాట్యంలో కూడా చక్కని ప్రవేశం ఉంది. స్వయంగా ముద్రలు పట్టి చేసేవారు. అభినయ దర్పణమనే నాట్యశాస్త్ర గ్రంథం కూడా వ్రాసారు. ఆనాటి ప్రసిద్ధ నాట్య విదుషీమణులు చెదలవాడ రాజారత్నం, పినపాల భవాని మొదలైన వారు ఆయనముందు నాట్యంచేసి తమ తప్పులు దిద్దుకొనేవారు. ఆయన ఎంత మహాకవియో అంతటి సంపన్నుడు. ఎంత సంపన్నుడో అంతగొప్పదాత, కవి పోషకుడు. ఆదిభట్ల నారాయణ దాసు, తిరుపతి వేంకట కవులు, పరిమి శివయ్య శాస్త్రులు, అనంత శయనం వంటి కవులు, కళాకారులను ఆయన ఘనంగా సన్మానించారు.

'అనల్ప జల్పితాకల్ప కల్పవల్లి' పత్రిక స్థాపించిన సంవత్సరానికి అంటే 3. 5. 1881 శ్రీరాములు గారికి ఒక పాప పుట్టింది. ఆ కడగొట్టు బిడ్డకు శారదాంబ అన్నపేరు పెట్టుకొన్నారు. శ్రీరాములు గారు కమ్మని గొంతుతో పాటలు పాడేవారు. 'శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గానరసం ఫణిః' – అన్నట్లుగా ఆ పాటలకు ఆ పసికూన బోసినవ్వులతో ఆదమరచిపోయేది. తానూ పాడాలని ప్రయత్నించేది. నాలుగేండ్లు వచ్చేసరికి ముద్దుముద్దుగా పాడసాగింది. బుడిబుడి నడకలతో, ముద్దు ముద్దు మాటలతో పాటలతో తన చిట్టితల్లి కంటిముందు నడయాడుతూ ఉంటే అంతగొప్ప ఆ వాగ్గేయ కారుడు మురిసిపోయేవాడు. మైమరచిపోయేవారు. తనప్రతిభకు వారసురాలనుకొన్నారు. ఆ ప్రతిభను మొగ్గలోనే త్రుంచివేయడం మహాపాపమని తోచింది. అంతవరకు పత్రికలో హోరాహోరీగా పోరాడిన పంతులుగారి ఉద్యమ ప్రభాత కాంతులు బాల శారదమ్మ గీతాలలో శ్రీరాములుగారి హృదయ వనాన్ని వికసింపచేసాయి. అంతే! పంతులు గారికి విధేయులయ్యారు. ఇలా ప్రస్తుతించారు.

ఉ. ఈశ్వర భక్తి యుక్తుని క్షితీశ్వర మాన్యుఁ బరోపకారి తా
శాశ్వత కీర్తిఁ గామముఖ శత్రువిజేత వివేకవర్ధనా
ర్థ శ్వసనోపయోగమతి రాయబహద్దరు కందుకూరి వీ
రేశ్వరు మంత్రిపుంగవు గవీంద్రు మదింగొనియాడఁ జెల్లదే.

వేదం వారి శిబిరం నుండి బయటపడ్డారు. ప్రాచీన న్యాయ, ధర్మశాస్త్రాలను హృదయ వైశాల్యంతో నిశితంగా అధ్యయనం చేసారు. విశ్వవార, అపాల, ఘోష, లోపాముద్ర, శశ్వతి వంటి స్త్రీల పేర్లతో ఋగ్వేదంలో ఉన్న సూక్తాలకు ఆ మానవాంగనలే రచయిత్రులని గుర్తించారు. ఈ విస్తృత అధ్యయనంలో విద్య, వితంతు వివాహాలు శాస్త్ర సమ్మతమనుటకు సమాధానం దొరికింది. పంతులుగారి ఉద్యమాన్ని సమర్థిస్తూ ఉపన్యాసాలు చెప్పడం ప్రారంభించారు. తన ముద్దుల పట్టి శారదమ్మను సంగీత సాహిత్యాలలో విదుషీమణిని చేయాలని నిర్ణయించుకొన్నారు.

ఆనాడు సంగీత నాట్యాలు వేశ్యా విద్యలుగా పరిగణింపబడేవి. వాటిని నేర్చుకొన్న కులస్త్రీలను ఆనాటి సమాజం బజారు మనుషులుగా చూసింది. సభలకు వచ్చే స్త్రీలను కూడా అలాగే చూసింది. స్త్రీలు చదువుకున్నా, సభలకు వచ్చినా చెడిపోతారని, విశృంఖులవుతారని ఒక మూఢ నమ్మకం ఉండేది. 'నస్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి' – వంటి ప్రక్షిప్తాలను మనుధర్మ శాస్త్రంలో చేర్చి మనధర్మశాస్త్రాలకు, సమాజానికి మచ్చతెచ్చారు.

తానునమ్మిన సిద్ధాంతాన్ని అక్షరాల ఆచరించి చూపే తత్త్వం శ్రీరాములు గారిది. స్త్రీ సభాప్రవేశాన్ని ఆయన సమర్థించారు. 1899 'మే'లో ఏలూరులో కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు గారి అధ్యక్షతన సాంఘిక చైతన్య సభలు జరిగాయి. ఆ సభలకు శ్రీరాములుగారిని ఉపన్యాసకులుగా పంతులుగారు ఆహ్వానించారు. శ్రీరాములుగారు తమ భార్య జానకమ్మగారితో సహా వచ్చారు. అది సనాతనులకు కంటగింపయింది. కాని పంతులుగారు శ్రీరాములుగారిని మనస్ఫూర్తిగా అభినందించారు. ఆయనలోని సంస్కరణ భావాలను ప్రత్యేకంగా ప్రస్తావించి ఆలింగనం చేసికొన్నారు. విశేషంగా బహూకరించారు. ఈ 1899 సం॥ పూర్వార్థం ఆయన ఎంత ఆనందాన్ని అనుగ్రహించిందో ఆ ఉత్తరార్థం అంత దుఃఖాన్ని మిగిల్చింది. దానిని తర్వాత ప్రస్తావిస్తాను.

సంగీత సాహిత్య కళా నిష్ణాతులను బజారుమనుషులగా భావించే ఆకాలంలో శ్రీరాములు గారు ఆ సమాజాన్ని త్రోసిరాజని తన కూతురు శారదాదేవికి అమరకోశం నేర్పాడు. రఘువంశ, కుమారసంభవాలు, పంచ కావ్యాలలోని కొన్ని సర్గలు తామే చదువు చెప్పారు. సంస్కృతాంధ్ర ప్రాకృతాలలో ఆమెను విదుషిని చేసారు. స్వీయ అధ్యయనానికి పునాదులు వేసారు. ఆమె ఏకసంథాగ్రాహి.

శ్రీరాములు గారు కూడా ఏకసంథాగ్రాహియే. తన చిన్నతనంలో అంటే 1858 లో నూజివీడు సంస్థానంలో నవరాత్రి ఉత్సవాలు జరిగాయి. అందులో భాగంగా పండిత పరీక్షలు జరిగాయి. ఆ సంస్థాన ఆస్థానకవి మాడభూషి వేంకటాచార్యులు దానికి అధ్యక్షులు. ఆయన ఏకసంథాగ్రాహి, మహాకవి, మహావిద్వాంసులు. మనకు లభిస్తున్న తొలిశతావధానం ఆయనదే. ఆయన ఒరవడే తరువాతి అవధానాలకు ఒజ్జబంతి. ఆయన అపర పండితరాయలు. ఆయన చరిత్రను 'వల్లవీ పల్లవోల్లాస కావ్య' పీఠికలో వివరంగా వ్రాసాను. ఆ పరీక్షలో బాల శ్రీరాములుగారు మహామహా విద్వాంసుల మధ్య ప్రథమునిగా నెగ్గారు. అప్పుడు ఆయన వయస్సు 12 ఏండ్లు. ఆ ప్రతిభకు ఆ తొలిశతావధాని అప్రతిభులయ్యారు. వెంటనే ఆశువుగా

మ. పది రెండేడుల యీడునం గవితఁ జెప్పంబూని వ్యస్తాక్షరీ
విదభిఖ్యాతిఁ బొసంగి లేఖకశత వ్రీడాకరంబైన మే
** రఁదుదిన్ బద్యములల్లి సద్గణిత హెూరాశాస్త్ర సామర్థ్యముల్**
వెదజల్లందగు దాసు రామకవితాలీలాబ్ధి నోలాడితిన్.

– అన్నపద్యం చెప్పి ఆలింగనం చేసికొన్నారు. బహుధా బహూకరించారు. ఆ ప్రౌఢ కవికి, ఈ బాలకవికి స్నేహం కుదిరింది. ఆ మహామహుని వద్ద శ్రీరాములు తన సంస్కృత, ప్రాకృత భాషాజ్ఞానానికి మెరుగు పెట్టుకొన్నారు. ఆ విద్యనంతా తన బుజ్జి పాపకు ధారపోశారు. ముమ్మూర్తులా తండ్రి రూపాన్నే కాక ఆయన మేధనుకూడా వారసత్వంగా పొందిన శారదమ్మ తన 5 వ ఏడునుండి 8 వ ఏడు వరకు తండ్రి వద్దనే సాహిత్యాన్ని అధ్యయనం చేసింది. 'సంగీత మపి సాహిత్యం సరస్వత్యాః స్తనద్వయమ్' – అన్న న్యాయాన్ననుసరించి శ్రీరాములుగారు తమ బిడ్డకు సంగీతం కూడా నేర్పించాలని తలపోసారు. అంతే ఆ నాటి సంగీత సార్వభౌములు ఈమని వేంకటరత్నంగారిని, కొండూరు నరసింహాచార్యులను వారివారి కుటుంబాలతో సహా రప్పించి, వారిని తమ ఇంట్లో పెట్టుకొని పోషిస్తూ సంవత్సరం పాటు కూతురుకు సంగీతం నేర్పించారు. 9 వ ఏట బాల శారద వీణలో మంచి వైదుష్యాన్ని సంపాదించింది. ఆ తర్వాత రెండేండ్లకు మైసూరు, బెంగుళూరు, మద్రాసు ప్రాంతాలలో బ్రహ్మాండమైన కచేరీలు చేసింది. అపరశారదగా కొనియాడబడింది. సనాతనులు అభిశంసించారు. సంస్కర్తలు అభినందించారు.

తన ఉద్యమానికి కొండంత బలాన్ని ఇస్తున్న శ్రీరాములుగారి ఆచరణను పంతులుగారు ప్రశంసించారు. బాలశారదను ఆశీర్వదించారు.

ఆ రోజులలో రాజమండ్రిలో భక్త చింతామణి శతక కర్త వసురాయకవి గారింట్లో సాహిత్య సమావేశాలు జరిగేవి. అందులో శ్రీరాములుగారి మాట శిరోధార్యంగా ఉండేది. అక్కడ కూడ ఆయన స్త్రీ విద్య, స్త్రీ చైతన్యం, వితంతు పునర్వివాహాలు గురించే మాట్లాడేవారు. అది వసు రాయకవిగారికి కొంత ఇబ్బందిగా ఉండేది. అయినా ఆయన బయటపడేవారుకాదు. ఆయన వేదం వారిని సమర్థించేవారైనప్పటికి శ్రీరాములుగారికి ఎవ్వరు ఎదురు చెప్పేవారు కాదు.

వేదం వారు, అతని అనుచరులు శ్రీరాములుగారికి ప్రత్యర్థులయ్యారు. సనాతనులు శ్రీరాములు గారి కుటుంబాన్ని దూరంగా పెట్టారు. ఇవేవీ ఆయన ఆత్మస్థైర్యాన్ని దూరం చేయలేకపోయాయి. ఆయన గొప్ప న్యాయవాది. సమాజంలో ఆయనకు మంచి పలుకుబడి ఉంది. సహజంగానే వివేకప్రౌఢి కలవాడు కావడంతో సభలలో వాదాలలో ఆయన మాట ప్రమాణంగా ఉండేది. పైగా ఆయన సంస్కృత, ఆంధ్ర, ఆంగ్ల, ప్రాకృత, పార్సీ మొదలైన భాషలలో నిష్ణాతులై ఆయాభాషలలోని మహాగ్రంథాలను కరతలామలకం చేసికోవడంతో ఆయన నిర్ణయాలు కార్యకారణ సంబంధం కలిగి సహేతుకంగా ఉండేవి.

ఆయన మొదట్లో ఉపాధ్యాయునిగా పనిచేసినా వివిధ రంగాలలో ఉన్నతవిద్యను స్వయం కృషితోనే అభ్యసించారు. ప్రబంధాలు, పురాణాలు, నాటకాలు, శతకాలు, ధర్మశాస్త్ర గ్రంథాలు, కృతులు, జావళీలు, వాదాలు, యక్షగానాలు మొదలైన సాహిత్యప్రక్రియలలో దాదాపు 40 కి పైగా గ్రంథాలు వ్రాసారు. ఆయన మహాకవి, అవధాని, వాగ్గేయ కారుడు, ఉపన్యాసకుడు, విమర్శకుడు, న్యాయవాది, ఉత్తమ ఉపాధ్యాయుడు, సంఘసంస్కర్త, పత్రికా సంపాదకుడు, ధర్మశాస్త్రవేత్త, జ్యోతిష్య శాస్త్ర కోవిదుడు, దేశభక్తుడును. ఆయన బహుముఖ ప్రజ్ఞాశాలి. ఆయన కీర్తి చంద్రికకు 'దేవీభాగవతం' ఒక శారదరాత్రి.

ఆయన తన వ్యంగ్య హాస్యరచనల ద్వారా సమాజంలో మార్పు తీసుకొని రావాలని అభిలషించారు. నాటి సమాజంలోని కులాలలో ఉన్న వేషభాషలు, ఆచార వ్యవహారాలను వ్యంగ్యంగా వర్ణిస్తూ 'తెలుగునాడు' అన్న కావ్యం వ్రాసారు. ఇది

శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామమును బోలినది. ఆనాటి బ్రాహ్మణ సమాజాన్ని వ్యంగ్యంగా అభిశంసించింది. రసజ్ఞులు దీనిని ఆంధ్రవీధి – అనిముద్దుగా పిలుచుకొంటారు. ఇందలి చాలాపద్యాలు రసజ్ఞుల నోళ్లలో ఇప్పటికీ నర్తిస్తున్నాయి. అందలి క్రింది పద్యాన్ని చూడండి.

శా. **అస్సే చూస్సి వషే వొషే చెవుడషే అష్లాగషే యేమిషే**
విస్సావఝ్ఝల వారి బుఝ్ఝినష యావిస్సాయ కిస్సారుషే
విస్సండెంతటివాడె యేళ్లు పదిషే వెయ్యేళ్ల కీడేషుమా
ఒస్సే బుఝ్ఝికి యీడషే వొయిషకేముంచుందిలే మంచివొ
ర్చిస్సేయందురు శ్రోత్రియోత్తమ పదస్త్రీలాంధ్ర దేశంబునన్. 16వ పద్యం

ఇది శ్రోత్రియ స్త్రీలు ష కార యాసతో మాట్లాడే విధానంపై మెత్తని ఎత్తిపొడుపు, బాల్యవివాహాలపై హేళన.

ఉ. **లేవరు 'లెందు లెంద'నిన లేచిన వారయినన్ దటాలునం**
బోవరు, పోవుచున్ నిలిచి పోదుము పోదుము త్రోయ కుండటం
చీవరుసందు గేస్తునలయింతురు పెండిలిలో సదస్య సం
భావననాఁదు చూడవలె బాపన సాములు సాములన్నియున్. 10వ పద్యం.

పెండ్లిళ్లలో 'బాపన సాముల సాములను' వ్యంగ్యంగా కళ్లకు కట్టినట్లు చూపించిన ఈ పద్యాన్ని చదివి శిరఃకంపముచేసి చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రిగారు – 'కుమాళ్ల పెళ్లిళ్ల సదస్యంలో అనుభూతమైన విషయాన్ని ఈ పద్యంలో చక్కగా చిత్రించారు కవిగారు. ఎందరు కవులు సదస్యాలు (చేయకపోయినా) చూసి ఉండరు? ఒక్కరేనా యిట్టి పద్యాన్ని వ్రాయగలిగినారా? దీన్ని బట్టే నేను ఈయన్ని అపర శ్రీనాథుడుగా భావిస్తాను' – అన్నారు.

రస నికషోపలాలైన ఈ పద్యాలు నాటి బ్రాహ్మణ సమాజానికి దర్పణాలు. ఆ సమాజంలో మార్పులు రావాలని ఆయన బలంగా కోరుకొన్నారు. 'ఆంధ్రవీధి' అనబడే ఈ 'తెలుగునాడు' తర్వాతి భాగాలు కూడ రాసి ఉంటే అవి గురజాడవారి కన్యాశుల్కాన్ని మించిపోయేవి. ఒకసారి విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారు అబ్బూరి వరదరాజేశ్వరరావుతో దాసు శ్రీరాములుగారి గురించి మాట్లాడుతూ – 'ఆయన చేతిలో పద్యం నలిగినట్లు మరెవ్వరి దగ్గరా నలగలేదు. మీ నాన్న గురజాడ అప్పారావు

గారి గురించి రాసారు గాని శ్రీరాములు గారి గురించి ఒక్కముక్కా రాయలేదు. ఏదో పొరపాటు జరిగిఉంటుంది. విను శ్రీరాములు, అప్పారావు తెలుగు సంసారాన్ని కూలంకషంగా పరిశీలించారు. దురదృష్టవశాత్తు శ్రీరాములు ఆంధ్రవీధి రెండవభాగం రాయలేదు. రాస్తే కన్యాశుల్కం, తెలుగునాడు చిరస్థాయిగా ఉండవలసిన రచనలు. అవి సమకాలీనం కూడ" – అన్నారు.

గురజాడ అప్పారావు – 'సొంతలాభం కొంత మానుక, పొరుగు వాడికి తోడుపడవోయ్, దేశమంటే మట్టికాదోయ్, దేశమంటే మనుషులోయ్' అని ముత్యాల సరాలలో గొంతెత్తక ముందే దాసు శ్రీరాములు గారు –

సీ. పొరుగు వారికి మేలు పొందరాదంటివా
ఇరుగు వారికి నీవు పొరుగువాడు
ఇరుగువారికి మేలు హెచ్చరాదంటివా
పొరుగువారికి నీవు ఇరుగువాడు
ఇరుగు బొరుగున మేలెనయరాదంటివా
యిరుగు బొర్గునకీవ యిరుగు బొరుగు
ఇరుగు బొరుగు నీవు నెనయరాదంటివా
ఇంకనెవ్వరికి మేలెనయ వచ్చు.

గీ. ఎల్లరకు మేలు గోరుట చెల్లుగాని
తనకు మేల్పెరలకు గీడు దలపరాదు
అనిపలుకు దాసురాముడిడ్లచ్చ తెనుగు
కబ్బమందమునిండ జక్కట్లదండ.

– అని ఉద్ఘాటించారు. ఇటువంటి మేల్తరమైన ఆయన అభ్యుదయ భావాలకు అక్షరాలా వారసురాలు శారదాదేవి. ఆమెను ముద్దుగా శేషమాంబ అని పిల్చుకొనేవారు. అది ఆయన నాయనమ్మ పేరు. పదవ ఏట నుండి బాల శారద పద్యసాధన ప్రారంభించారు. 14వ ఏట 'మాధవ శతకం' వ్రాసారు. తొలికృతిలోనే ఆమె ప్రకృతి, సాహిత్యాకృతి విశాలంగా ద్యోతకమయ్యాయి. స్త్రీ విద్య, చైతన్యం, గురించి, ఆమె ఎలుగెత్తి చాటారు. ఆ పద్నాలుగేళ్ల బాలిక పెద్ద ఆరిందిలా చెప్పిన ఈ పద్యాలు విస్మయం కల్గిస్తాయి. స్త్రీలకు సహజంగా నగలపై మోజు. ఈ పద్యాన్ని

చూస్తే ఆ ప్రభావం నుండి శారదాంబగారు కూడా బయటపడలేదేమోనని అనిపిస్తుంది. కాని ఆమెకు నగలపట్ల అలంకారం పట్ల అంత మోజులేదు.

మ. **తలద్రువ్వంగను నొక్కగంట మరిపెట్టన్ సొమ్ములం గంట చీ**
రెల గట్టంగను బొట్టువెట్టనగు నీరెండుం దగన్ గంట యీ
యిలలోనెందరు స్త్రీలు తీరుబడిగా నీలీల గావింతు రిం
దులలో గొంచెము సేపు విద్య కొరకు జూపట్టదే మాధవా ! (68దవ)

అద్దానికి ఆడపిల్లకు చాలా దగ్గరి చుట్టరికం ఉంది. దాని ఎదురుగా కూర్చుని, గంటసేపు తలదువ్వుకొంటారు. గంటసేపు నగలు పెట్టుకుంటారు. ఒక పట్టాన దేనినీ నచ్చరు కదా ! చీరకొకగంట బొట్టుకొక గంట అంటూ కాలాన్ని విచ్చల విడిగా ఖర్చుచేస్తారు. చదువుకొనడానికి ఒక గంటన్నా కేటాయిస్తే బాగుండేది కదా అని ఆమె పెదవి విరుపు.

చ. **చదువనివార లా చదువు చాలని వారి వివాహమైనచో**
నది సరియౌనుగాని జదివినట్టి వివేకులు జ్ఞానశూన్యయౌ
మదవతిఁ బెండ్లియాడ నొకబండికి గుఱ్ఱము దున్నఁగట్టగా
నొదవిన యెట్టులుండు నటులొప్పుచునుండును గాదె మాధవా. (47 దవ)

చదువుకోని వారు చదువుకోని వాళ్లను పెండ్లి చేసికొంటే పర్వాలేదు. ఎందుకంటే దొందూ దొందే. కాని ఒక చదువుకొన్నవాడు చదువులేని మొద్దును చేసికొంటే – ఒక బండికి గుఱ్రాన్ని, దున్నను కట్టి నడిపినట్లుంటుందిం. వారి సంసారం – అని శారదగారు మెత్తమెత్తని చురకలు వేసారు. ‘తెలుగునాడు’ శ్రీరాములు గారు ఆనాటి బ్రాహ్మణ సమాజాన్ని ఎలా ఎండగట్టారో, ఈ శతకంలో శారదాంబగారు స్త్రీల బలహీనతలను అలా ఎండగడుతూనే స్త్రీ విద్యావశ్యకతను ఇంచుమించు ప్రతిపద్యంలోను ఎలుగెత్తి చాటారు. ఆనాటి స్త్రీల దుర్భర స్థితులను కూడ కళ్లకు కట్టినట్లు చూపించారు. వాళ్లకు చదువుకొనే బుద్ధిపుట్టించమని మాధవుడిని వేడుకొన్నారు. పురాణేతిహాసాలలో చరిత్రలలో కన్పించని స్త్రీ వివక్ష ఈ కాలంలో ఎందుకు చూపిస్తున్నారని ఆ మాధవుడిని నిలదీసారు. 1895 లోనే స్త్రీ అవిద్య, వివక్షల గురించి ఆమె ఇంత ఆక్రోశించినా ఈ 21 వ శతాబ్దంలోకూడ ఈ స్థితిలింకా మారలేదు. 2014లో నోబెల్ శాంతి పురస్కార గ్రహీత, 17 సం॥ల

బాలిక మలాల చదువుకొనేటప్పుడు తాను అనుభవించిన స్త్రీ వివక్షను, అవమానాలను ప్రస్తావిస్తూ తనను చదివించిన తల్లిదండ్రులకు కృతజ్ఞతలు తెలిపారు. ఈ సాంకేతిక యుగంలో కూడా స్త్రీ వివక్షపట్ల ఆమె ఆవేదన చెందారు.

మాధవ శతకంలోని స్త్రీవిద్య, సంస్కారాలు కవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి గారికి ముచ్చట గొలిపాయి. ఆయన సనాతన భావజాలములోని వాడైనా తన కూతురు విశాలాక్షిని చదివించి, కవయిత్రిని చేసారు. తన కళావతి పత్రికలో మాధవశతకాన్ని సీరియల్‌గా వేశారు. ఆనాటి అభ్యుదయ వాదులు, పండితులు ఆ బాలిక వైదుష్యానికి విస్తుపోయారు. ఆమె భావిని గూర్చి గొప్పలు తలపోసారు. ఆమె అప్పుడప్పుడు వ్రాసిన పద్యాలు, వ్యాసాలు, పాటలు ఆనాటి పత్రికలు జనానా, జ్ఞానోదయం –లలో అచ్చయ్యాయి. కవయిత్రిగా, వైణికురాలిగా ఆమె పేరు ప్రతిష్ఠలు దేశంలో ఖ్యాతికెక్కాయి. తండ్రికి తగ్గ తనయ అని లోకం కొనియాడింది.

అయితే అంతకుముందే అంటే 1888 లో శ్రీరాములుగారి కీర్తిప్రతిష్ఠలు విని వారితో వియ్యమందాలని వేమూరి రామన్న, నాగమ్మగార్లు, ఉత్సాహపడ్డారు. రామన్న గారు గుంటూరు జిల్లాలోని బాపట్ల తాలుకాకు తహసీల్దారు. వారిది బాగా కలిగిన కుటుంబం. అప్పుడు శారదాదేవి వయస్సు 8 ఏండ్లు. అది బాల్యవివాహమవుతుంది. శ్రీరాములుగారు అంగీకరించలేదు. బంధుమిత్రులచేత గట్టిగా చెప్పించారు. పెళ్లిచేసినా కాపురానికి ఇప్పుడే పంపమని, యుక్త వయసు వచ్చాకే పంపుతామన్న షరతుమీద శ్రీరాములుగారు అంగీకరించారు. వీరేశలింగం పంతులు గారు వారించారు. కాని అప్పటికే నిర్ణయాలు చెయ్యిదాటిపోయాయి. రామన్న దంపతుల రెండవ కుమారుడు రామచంద్రరావు గారితో శారద వివాహం శాస్త్రోక్తంగా ఘనంగా జరిగింది. పండితులందరూ ఆశీర్వదించారు. పంతులుగారు మాత్రం రాలేదు.

రజస్వలానంతరం 1895లో వియ్యంకుల పట్టుదల వలన శారదాదేవి కాపురానికి వెళ్లారు. అక్కడ వారిదే పైచేయి అయింది. భర్త వేమూరి రామచంద్రరావుగారికి ఉద్యోగం మద్రాసులో కావడంతో భార్యాభర్తలు అక్కడ ట్రిప్లికేన్‌లో కాపురం పెట్టారు. అప్పటికే ఆమె సంగీత సాహిత్యవిదుషీమణిగా ఖ్యాతికెక్కారు. అత్తమామల కది నచ్చలేదు. అందరూ కలసి ఆమె వీణను

అటకెక్కించారు. తాను స్త్రీలకు ఏ స్వేచ్ఛ కావాలని మాధవశతకంలో ఆక్రోశించిందో అదే ఇప్పుడు ఆమెకు కరువయింది. అత్తింటి ఆరళ్లు అధికమయ్యాయి. అయినా ఆమె తన కుటుంబాన్ని అమితంగా ప్రేమించింది. 1897లో ట్రిప్లికేన్‌లో పార్థసారధి మందిరంలో కూర్చుని 'నాగ్నజితీపరిణయ' ప్రబంధం వ్రాసింది. అప్పటికి ఆమె నిండుగర్భిణి. 1896లో ఒక పాప పుట్టింది. ఆమె పేరు దుర్గాంబ. ఆ పాపను చూసుకొంటూ భాగవతం పారాయణం చేస్తూ రోజులు భారంగా వెళ్లదీస్తూ ఉండేది. 1899 లో ఆమె ద్వితీయ గర్భం దాల్చింది.

1899 పూర్వార్థం దాసుశ్రీరాములుగారికి మహదానందాన్ని మిగిల్చితే ఉత్తరార్థం దుర్భర విషాదాన్ని మిగిల్చిందని ఇంతకుముందు ప్రస్తావించాను. ఆవిషాదం ఏమిటంటే – 1899 సెప్టెంబరు ప్రాంతంలో నైజాం ప్రాంతంలో వరంగల్ దగ్గర మతపరమైన ఆచారవ్యవహారాల గురించి పెద్ద పెద్ద వివాదాలు వచ్చాయి. శాస్త్రపరంగా వాటిని సమన్వయించి తీర్పు చెప్పగల ధర్మశాస్త్ర పారంగతుని కోసం అక్కడిపండితులు ఎందరినో విచారించారు. దేశం నలుమూలల నుండి శ్రీరాములుగారే అందుకు సమర్థులని సమాధానం వచ్చింది. వారి ఆహ్వానం మేరకు శ్రీరాములుగారు దాదాపు నాల్గు నెలలపాటు వరంగల్లు ప్రాంతంలో ఉండవలసి వచ్చింది. శాస్త్ర సమ్మతమైన వారి వివాదాన్ని పరిష్కరించడానికి ఆయన ఎంతో శ్రమించారు. ఆయన సమన్వయాలను అక్కడి పండితపరిషత్తులు తృప్తిగా తలలూపాయి. ఆయనను ఘనంగా సత్కరించాయి. ఆయన అక్కడ ఉన్నప్పుడే నెలలు నిండిన శారదను కాన్పుకోసం అత్తమామలు పుట్టింటికి పంపించారు. సత్కారాలు అందుకొని శ్రీరాములుగారు కూతురును చూసుకోవడానికి సొంతూరుకు బయలుదేరారు. ఆయన ఇల్లు చేరుకోకముందే అంటే 1899 డిసెంబరు 26వ తేదీన శారదాంబ దుర్భరమైన ప్రసవవేదనను అనుభవిస్తూ మగబిడ్డను ప్రసవించి, తండ్రి కడచూపుకు కూడనోచుకోకుండా దయనీయంగా కన్నుమూసింది. దాంతో శ్రీరాములుగారు హతాశులయ్యారు. ఆ మహావిజ్ఞాన ఖనికి లోకమంతా దుః ఖమయంగా తోచింది. నైరాశ్యం ఆవరించింది. చాలా కాలంపాటు ఆ దిగులు నుండి ఆయన తేరుకోలేకపోయారు.

ఆ అయోధ్యరామయ్యకు కూతురు ఉందోలేదోకాని దాసుశ్రీరామయ్య కూతురు గురించి మాత్రం నాటి అభ్యుదయ వాదులు ఎన్నో కలలు కన్నారు. అపర శారద

కావలసిన శారదాంబ కీర్తిశేషురాలు శారదాంబ కావడం దురదృష్టకరమని కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు శ్రీరాములును ఓదార్చారు. ఆ తర్వాత కొంతకాలానికి ఆయన భార్యప్రోద్బలంతో, దైవ ప్రేరణతో 1900 సం॥లో దేవీభాగవత పురాణాన్ని 7800 పద్యగద్యాలలో తెనిగించారు.[1] 1907లో అది అచ్చయింది. ఇందులో తన గారాల పట్టి శారదాంబ కోసం కార్చిన కన్నీళ్లు వెచ్చగా ఒక సీసపద్యంలో ఇలా ఘనీభవించాయి.

సీ. తన తొమ్మిదవయేట ననుపమానప్రజ్ఞ
నింపుగావీణ వాయింపనేర్చె
తన పదియవయేట సునిశితంబగు బుద్ధి
దా కొల్పె నేకసంథగ్రహణము
తన చతుర్దశ శరత్తున ముద్దుముద్దుగా
నల్లిబిల్లిగ c బద్యమల్లనేర్చె
తనదు పదార్వ వత్సరమున నగ్నజి
జ్జా వివాహప్రబంధంబు సెప్పె

గీ. తనదు పందొమ్మిదవ వర్షముననె మర్త్య
భావమును మాని శాశ్వత బ్రహ్మలోక
సిద్ధిcగనె శారదాంబ నా చిన్ని కూతు
ననుదినంబును మఱువక యాత్మనుంతు. దేవీ భాగవతం, పుట 3

తన సంగీత సాహిత్యాలకు, అభ్యుదయ భావాలకు తన బిడ్డ వారసురాలవుతుందని ఆయన గంపెడాస పెట్టుకొన్నారు. ఆమె తుదిశ్వాసతో అవన్నీ అడియాసలయ్యాయి. 1901 లో కవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు శ్రీరాములుగారిని

---

[1] ఇదిలా ఉంటే – గోరుచుట్టు మీద రోకటి పోటులా శ్రీరాములుగారి రెండవకొడుకు నారాయణరావు 1905 సెప్టెంబరులో విషజ్వరంతో మరణించారు. శ్రీరాములు గారికిది ఆశనిపాతమయింది. నారాయణరావుగారు మంచికవి, నాటకకర్త. ఆర్నాల్డ్ దొరగారి "దలైట్ ఆఫ్ ఏషియా" ననుసరించి "సంగీత రసతరంగిణి" అన్న పేరుతో 'బుద్ధనాటకం' వ్రాసారు. 3వ అంకం సగం వ్రాసి ఆయన గతించారు. మిగిలిన 4 అంకాలను శ్రీరాములు గారు పూరించారు. 1907లో ప్రకటించారు. ఆంధ్ర సాహిత్యంలో తండ్రీకొడుకులు కలసివ్రాసిన తొలికృతి ఇదే కావచ్చును.

కలిసారు. మాటల మధ్యలో శారదాంబ ప్రస్తావన రావడంతో ఆమె మృతిపట్ల తమ ప్రగాఢ సానుభూతిని తెలిపారు. ఆమె రచనలు ప్రచురిస్తామని చెప్పారు. తన కలావతి పత్రికలో మాధవశతంకం ప్రచురించారు. ఆ తర్వాత సంవత్సరం శ్రీపాదవారో, మరెవ్వరో నాగ్నజితీ పరిణయాన్ని కూడ ప్రచురించారు.

సాహిత్యంలో నాగ్నజితి : శ్రీకృష్ణులవారి అష్టమహిషులలో రుక్మిణీ, సత్యభామలకే పలుకుబడి ఎక్కువ. మిగతా రాణులకు సాహిత్యంలో కూడ అంత ప్రసిద్ధిలేదు. కానీ క్షీణయుగం మాత్రం అష్టమహిషుల కళ్యాణ తోరణాలతో వసంతా లాడింది. అందుకు పౌరోహిత్యం వహించిన కవులు పాతబడిన కవిసమయాలతో కొత్తపెండ్లి మండపాలు కట్టారు. అవన్నీ రసజ్ఞులను అలరించలేక పోయాయి. అందువల్ల నాగ్నజితి వివాహసాహిత్యం కొంచెమే లభించింది. లభించినంతవరకు ప్రస్తావిస్తాను.

1. సుదంతా పరిణయము – రాజవోలు సుబ్బారాయకవి (17వ శతాబ్దం ఉత్తరార్థం)
2. నాగ్నజితీ పరిణయము – వల్లూరి నరసింహకవి (18 వ శతాబ్దము)
3. సుదంతా పరిణయము – వెలిదండ్ల అళగిరి (18వ శతాబ్దము)
4. వల్లవీ పల్లవోల్లాసము – మాడభూషి నరసింహాచార్యులు (19వ శతాబ్దము)
5. వల్లవీ పల్లవోల్లాస భాణము – శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి (19వ శతాబ్దము)
6. వల్లవీ పల్లవోల్లాసము – శ్రీనివాసాచార్యులు (19వ శతాబ్దము)
7. నాగ్నజితీ పరిణయము – వేమూరి శారదాంబ (19వ శతాబ్దము)

రాజవోలు సుబ్బారాయుడిగారి ద్విపద కావ్యం కాలగర్భంలో కలిసిపోయింది. వల్లూరి నరసింహం కృతికి బ్రౌనుపండితుడు వ్రాయించిన వ్రాతప్రతులు రెండు ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారం(చెన్నై)లో ఇప్పటికీ అచ్చుకునోచుకోక, అసూర్యంపశ్యలు గానే ఉన్నాయి. అళగిరి కావ్యంకూడా ఆస్థితిలోనే అక్కడే ఉంది. మాడభూషి వారి కావ్యం 1894లో ఒకసారి అచ్చయింది. ఇది చాలా ప్రౌఢకావ్యం. రెండవసారి నాపరిష్కరణలో విపుల పీఠికతో 2015లో మిత్రులు శ్రీ రావిమోహనరావు ముద్రించారు. శ్రీనివాసాచార్యుల కృతి అచ్చయినా ఇపుడు ప్రతులు దొరకవు. 1902 ప్రాంతంలో శారదాంబగారి కావ్యం అచ్చయింది.

విష్ణు, నారదీయ, భాగవత, గరుడ, పద్మ పురాణాలు విష్ణుకథలను వర్ణించాయి. మోక్ష ప్రదాలైన ఈ పురాణాలకు సాత్విక పురాణాలని పండిత లోకంలో ప్రసిద్ధి ఉంది. ఈ పురాణాలలో 'నాగ్నజితీ పరిణయము' రేఖామాత్రంగానే ఉంది కాని అందులో కథలేదు. భాగవతం మాత్రమే నాగ్నజితి పెండ్లిని 25 శ్లోకాలలో (దశమస్కంధము ఉత్తరభాగము 58వ అధ్యాయము 31వ నుండి 55వ శ్లోకము వరకు) వర్ణించింది. దానిని అనుసరించే పోతన దీనిని 19 పద్యగద్యాలలో (ఉత్తరభాగము 126 నుండి 144వ పద్యం వరకు) కథనం చేసాడు. నాగ్నజితి వివాహ సాహిత్యానికి మూలమిదే అందలి కథను చూడండి.

భాగవత నాగ్నజితి : కోసల రాజ్యాన్ని నగ్నజిత్తు మహారాజు పరిపాలిస్తున్నాడు. అతని కూతురు నాగ్నజితి. గొప్ప సౌందర్యవతి. అతని పశుసంపదలో ఏడుమదించిన కోడెలున్నాయి. వాటిని అణచిన వానికి తనకూతురునిచ్చి పెండ్లి చేస్తానని ప్రకటించాడు మహారాజు. ప్రయత్నించిన రాజులు పరాజితులయ్యారు. అది విని కృష్ణుడు తన పరివారముతో కోసలకు వెళ్లాడు. తొలి చూపులోనే నాగ్నజితి కృష్ణుడిని ప్రేమించింది. కృష్ణుడు మహారాజుతో – నేను సౌజన్యంతో నీ కూతురును కోరుకొంటున్నాను – అన్నాడు. ఆయన నవ్వి – నాబిడ్డకు నీకంటే తగిన భర్త ఎవరు దొరుకుతారు. సూర్యుడు చీకట్లను జయించినంత తేలిగ్గా శత్రువులను జయించిన యోధుడివి నీవు. ఈ కోడెలను జయించి నా కూతురును చేపట్టమని అర్థించాడు. చిరునవ్వుతో పై వస్త్రాన్ని నడుముకు కట్టుకొని ఏడురూపాలతో కొండల వంటి ఆ కోడెలను కుమ్మి నేలపై పడవేసాడు. మహారాజు సంతోషంతో నాగ్నజితి కృష్ణుల పెండ్లి వైభవంగా జరిపించాడు. ఇది తెలిసి గతంలో ప్రయత్నించి పరాజితులైన రాజులు అసూయతో కృష్ణునిపైకి దండెత్తారు. అర్జునుడు వారిని మట్టి కరిపించాడు. వధూవరులు ద్వారకకు వచ్చారు. సుఖంగా ఉన్నారు. ఇదీ సంస్కృతాంధ్ర భాగవతాలలో నాగ్నజితి పెండ్లికథ. ఈ కథను శారదాంబగారు ఇలా నిర్వహించారు.

కథా సంగ్రహము : పూర్వం కోసల రాజ్యం సిరిసంపదలతో తులతూగుతూ ఉండేది. అందమైన ఉపవనాలతో, పంటకాలువలతో, నదీప్రవాహాలతో రమణీయంగా ఉండే ఆ నగరాన్ని చూస్తే భూదేవి తన నిజరూపంతో వచ్చి అక్కడ నివశిస్తూ ఉన్నదా అన్నంత అందంగా ఉండేదానగరం. ఆ నగరానికి మహారాజు నగ్నజిత్తు. ఆయన పట్ట మహిషి మోహినాంగి. ఆమె అంగరాజు తనూజ. ఆమె

అందాలరాశి, పరమసాధ్వి. ఎప్పుడూ భర్తను సేవిస్తూ ఉండేది. ఆ దంపతులకు బిడ్డలు లేరన్న వెలితి తప్ప ఇంకే కొరతలేదు. ఒకసాయంత్రం ఆ దంపతులు ఉద్యానవన విహారానికి వెళ్ళారు. అక్కడ యోగ్యసంతాన కలితయై ఉన్న ఒక అరటిచెట్టును చూచి నగ్నజిత్తు – 'ఈ అరటి చెట్టు పిల్లల గుంపుతో ఎంతఅందంగా ఉందోచూడు' అన్నాడు. ఆ మాటలకు ఆమె ముఖం చిన్నబోయింది. 'ఎంత సంపద ఉన్నా ఏమిలాభం? బిడ్డలు కలవారి అదృష్టమే అదృష్టము' – అన్నది ఆమె విచారంగా. ఆ రాత్రి మోహనాంగి తన కాళ్ళు పడుతూ ఉంటే నగ్నజిత్తు – 'పూర్వజన్మలో ఏ పాపం చేసుకొన్నామో, ఇప్పుడు బిడ్డలు లేకుండా అలమటిస్తున్నాము. బిడ్డలు లేనివారికి పుణ్యగతులుండవని పెద్దలంటారు. తండ్రి ఋణం తీర్చడానికి కొడుకు ఉండాలి. నా దిగులంతా అదే' అని విచారించాడు.

మరునాడు నగ్నజిత్తురాజు కొలువుదీరాడు. ఆ సభకు నారదుడు వచ్చాడు. ఆయనకు అర్ఘ్యపాద్యాదులిచ్చి గౌరవించారు. 'మునీంద్రా! నీరాకతో మా ఇల్లు పావనమైనది' – అనిపూజించారు. తమ మనసులోని కోర్కెను వెలిబుచ్చారు. తృప్తి చెందిన నారదుడు 'సంవత్సరంపాటు సంతాన గౌరీ వ్రతాన్ని నియమనిష్ఠలతో చేయండి. సంతానం కలుగుతుందని' తరుణోపాయం చెప్పారు. సంవత్సరం పాటు రాజదంపతులు దానిని నియమ నిష్ఠలతో ఆచరించారు. భూరిదక్షిణలు ఇచ్చారు. భోజనాలు పెట్టారు. ముత్తైదువులకు చీరలు, రవికలు, నగలు పెట్టారు. వారివ్రతం ఫలించింది. దేవి కరుణించింది. ఒకనాటి రాత్రి ప్రత్యక్షమై – "నీకొక కొడుకును, కృష్ణుడిని పెళ్లాడ గలిగిన కూతురును అనుగ్రహిస్తున్నాను". అని ఆశీర్వదించి అంతర్థానమయింది.

మోహనాంగికి నెలమసలింది. ఆరవ మాసంలో ఆమెకు సీమంతం చేసారు. నవమాసాల తర్వాత ఒక పాప, ఒక బాబు పుట్టారు. నగరమంతా పండుగ చేసికొంది. నగ్నజిత్తు ఆనందానికి అవధులు లేవు. బ్రాహ్మణులకు భూరిదానాలను ఇచ్చాడు. బిడ్డలకు జాతకాలు రాయించాడు. పదిరాత్రులు గడిచాక ఘనంగా బారసాల జరిపించాడు. కొడుకుకు సుముఖుడు, కూతురుకు సుదంత అని నామకరణం చేయించాడు. అన్నప్రాశనం చేయించాడు. – ఇదీ ప్రథమాశ్వాసము.

సుదంత బాల్యం ఆటపాటలతో గడిచిపోయింది. ఆమె వీణనేర్చుకొంది. కావ్యాలు చదువుకొంది. చక్కని ప్రబంధాలు వ్రాయడం నేర్చుకొంది. యౌవనం

వచ్చింది. కూతురుకు తగిన పెండ్లి సంబంధం కోసం మహారాజు ప్రయత్నాలు మొదలు పెట్టాడు. వసంత ఋతువు వచ్చింది. ఒక వసంతోత్సవం రోజు నారద మహర్షి వచ్చాడు. మహారాజు భార్యాబిడ్డలతో మహర్షిని పూజించాడు. 'స్వామీ! తమ అనుగ్రహం వల్ల సంతానం కలిగింది. ఈ బిడ్డకు తగిన సంంధం కూడ చెప్పి పుణ్యంకట్టుకో'మని అర్థించాడు. దేవకీసుతుడు కృష్ణుడు నీబిడ్డకు తగిన వరుడని నారదుడు స్వామిలీలలను వర్ణించాడు. ఇంకొన్ని రోజులకు నీ నగరానికి సప్తమద వృషభాలు వస్తాయి. అవి తోటలు, వనాలు, మండపాలు కూల్చుతాయి. ప్రజలు నీకు మొరపెట్టుకొంటారు. ఆ ఆబోతులను ఎవడు కట్టిపడవేస్తారో ఆ ధీరునకు నా కూతురునిచ్చి పెండ్లి చేస్తానని ప్రకటించు. ఆ స్వయంవరానికి రాజులందరు వస్తారు. కాని శ్రీకృష్ణుల వారు మాత్రమే వాటిని కట్టిపడవేస్తాడు. ఇదీస్వామిని ఇక్కడికి రప్పించే ఉపాయమని చెప్పి నారదుడు ఆ దంపతుల వద్ద సెలవు తీసికొన్నాడు.

ఈ కథంతా సుదంత తన చెలి ఇందుమతికి చెప్పింది. 'అయినా ఎక్కడి నందనందనుడు? ఎక్కడినేను? అతనికి నా మీద ప్రేమ ఎలా కలుగుతుంది? ఇదంతా నిజమవుతుందా? ఆ సారసాక్షుని వక్షమునందు ఎడబాయకుండా ఎప్పుడూ లక్ష్మీదేవి ఉంటుందట. ఆమె ఎంత పుణ్యం చేసికొందో' – అని నిట్టూర్చింది. అందుకు ఇందుమతి నవ్వుతూ – 'ఆ కృష్ణుడే నీ భర్త అని పార్వతీదేవే చెప్పింది. కనుక చింతవద్దు. నేను ఏదో విధంగా శ్రీకృష్ణుని కలిసి నీపని చక్కబెడతాను' – అంటూ సుదంతను వనంలోకి తీసుకొని వెళ్లింది. సుదంత విరహంలో పడింది. ఇందుమతి ఓదార్చింది.

ఆ మరునాడు యోగివేషం ధరించి ఇందుమతి ద్వారకకు వెళ్లింది. ద్వారపాలకులు స్వామికి యోగి ఆగమనం నివేదించారు. స్వామి ఎదురువెళ్లి ఆ యోగికి అభివాదం చేసి లోపలకు తీసుకొనివెళ్లారు. 'యోగీశ్వరా ! మీ పేరేమిటి? మీ ఆశ్రమం ఎక్కడ? మీరు ఎక్కడెక్కడ సంచరించారు. మీరు చూసిన విచిత్రాలు చెప్పండి' – అని అడిగాడు కృష్ణుడు. అప్పుడు యోగి శ్లేషతో తన వివరాలు తెలిపి – 'ఈ ప్రపంచంలో నీకు తెలియని విచిత్రాలు ఏముంటాయి. అయినా అడిగావు కనుక చెబుతాను విను. కోసలరాజు నగ్నజిత్తుకు గౌరీదేవి అనుగ్రహం వల్ల 'సుముఖుడు' అన్నకొడుకు, 'సుదంత' అన్న కూతురు పుట్టారు. వారికి యుక్తవయస్సు వచ్చింది. అందులో సుదంత ఒప్పులకుప్ప, వయ్యారిభామ. ఒకనాడు నారదుడు

వచ్చి శ్రీకృష్ణుడే ఆమెకు తగిన వరుడని చెప్పి వెళ్లిపోయాడు. అప్పటి నుండి ఆమె నిన్ను మనసంతా నింపుకొని ఎదురుచూస్తూఉంది. ఇదీ నేను విన్నసంగతి. నీకు చెప్పదగినది కనుక చెప్పాను. ఆపైన నీచిత్తము ఆమె భాగ్యము' – అన్నాడు. 'నారదుడు చెప్పాక ఇక తప్పుతుందా' – అన్నాడు కృష్ణుడు. యోగికి వీడ్కోలు చెప్పాడు. ఇదీ ద్వితీయాశ్వాసము.

కొన్నాళ్లకు కోసలకు భయంకరంగా రంకెలు వేస్తూ ఆబోతులు వచ్చాయి. వనాలను, మండపాలను నాశనం చేసాయి. రాజమార్గంలో వెళ్లి జనాలను కొమ్ములతో చీల్చేసాయి. పంటపొలాలను నాశనం చేసాయి. ఒకటనేమిటి? అంతా అతలాకుతలం చేసాయి. బయటకు రావాలంటేనే జనాలు భయపడ్డారు. వెళ్లి మహారాజుకు విన్నవించారు. ఆయన వాటిని అణచివేయిస్తానని ఊరడించి పంపించాడు. ఏడు కోడెలను కట్టిపడవేసిన వానికి తన కూతురు సుదంత నిచ్చి పెండ్లి చేస్తానని చాటించాడు. ఆ స్వయంవరానికి రాజకుమారులంతా వచ్చారు. కృష్ణుడూ వచ్చాడు. మహారాజు ఆయనను సాదరంగా ఆహ్వానించాడు. అందరికి విడిది ఏర్పాటు చేయించాడు.

ఒకనాడు నగరం బయట విశాలమైన మండపానికి రాకుమారులందరినీ పిలిపించాడు మహారాజు. 'ఆ ఏడు కోడెలను ఎవరు కట్టివేస్తారో వారికి నా కూతురుతో వివాహం చేస్తాను. ఇవిగో పగ్గాలు. ఇవిగో గొలుసులు. ఇవిగో కోలలు. ఏవి కావాలంటే అవితీసుకోండి. కోడెలు వచ్చే సమయమయింది. సిద్ధంకండి.' – అన్నాడు మహారాజు. బ్రహ్మాండం బ్రద్దలయ్యేటట్లు రంకెలు వేస్తూ గిత్తలు ఆ మండపానికి వచ్చాయి. వాటి ఆర్భాటము చూసి రాజులు బిత్తరపోయారు. 'బతికుంటే బలుసాకు తినవచ్చు అనుకొన్నారు'. అయినా ఆశచావక కొందరు ముందుకు వచ్చారు. భయపడి కాళ్లాడక వెనక్కువచ్చారు. కొందరు కట్టాలని ప్రయత్నించారు. అవి కొమ్ములతో కుమ్మడంతో యోజనం అవతలపడ్డారు.

అప్పుడు కృష్ణుడు లేచాడు. కోడెలకెదురువెళ్లాడు. ఏడురూపాలతో వాటి నెదుర్కొని పట్టి కట్టిపడవేసాడు. ప్రజలంతా హర్షధ్వానాలు చేసారు. సుదంత పులకించిపోయింది. వరమాల స్వామి మెడలో వేసింది.

కృష్ణుడు స్థంభానికి కట్టివేసిన ఏడుకోడెలు ఏడుగురు యక్షులుగా మారిపోయారు. అందరూ ఆశ్చర్యపోయారు. ఆ యక్షులు స్వామిని స్తోత్రం చేసి తమ కథను విన్పించారు. 'స్వామీ ! మేము కుబేరుని అనుచరులము. మాపేర్లు గుహ్యుడు, పేరుడు, గూబరుడు, గోళుడు, గుహాస్యుడు, కురూరుడు, నంది. ఒకనాడు వృషభవాహనుడై పరమశివుడు కుబేరుని చూడడానికి వచ్చాడు. లోపలికివెళ్లడానికి దారిని యిమ్మని అడిగారు. మేము మిడిసిపాటుతో – 'నవనిధులకు రాజు మా నాయకుడు. నీచమైన ఎద్దు నెక్కి వచ్చిన హీనుడెవ్వడ'ని మేము హేళన చేసిత్రోసేసాము. దానికి కోపించిన భృంగి ఎద్దులై మీరు అడవుల్లో తిరగండని శపించాడు. తప్పు తెలిసికొని మేము అతని కాళ్లపై పడ్డాము. శాంతించిన భృంగి – 'నారాయణుడు భూభారం తగ్గించడానికి కృష్ణునిగా అవతరిస్తాడు. ఆ స్వామి మిమ్మల్ని కట్టిపడవేసి నప్పుడు మీకు శాపవిమోచన మవుతుందని' తరుణోపాయం చెప్పాడని చెప్పి యక్షులు మరలా స్వామిని స్తుతించి వీడ్కోలు తీసికొన్నారు. ఇదంతా ప్రజలు నోళ్లప్పగించి చూసారు.

మహారాజు – 'రాజకుమారులారా ! నా కుమార్తె సుదంతను శ్రీకృష్ణునికిచ్చి పెండ్లి చేయడానికి నిశ్చయించాను. మీరంతా ఈ వేడుకను చూచి నన్ను కృతార్థుడిని చేయవలసినది.' అని కోరాడు. బంధుమిత్రులకు శుభలేఖలు పంపాడు. అందరూ వచ్చారు. పెండ్లి 5 రోజులపాటు ఘనంగా జరిగింది. పెండ్లికివచ్చిన రాజులందరినీ మహారాజు ఘనంగా సత్కరించాడు. వధూవరులకు కట్నకానుకలు ఘనంగా చదివించాడు. కూతురు అత్తవారింటికి బయలుదేరింది. తల్లికి కన్నప్రేగు కదిలింది. కన్నీళ్లతో కూతురుకు సుద్దులు చెప్పింది. ఇందుమతి మొదలైన చెలికత్తెలు ఆత్మీయంగా కౌగిలించుకొన్నారు. కన్నీళ్లతో వీడ్కోలు పలికారు. నూతన వధూవరులతో, పరివారంతో రథం ద్వారకకు పరుగులు తీసింది. దారిలో అసూయగ్రస్తులైన రాజులు కృష్ణుడిని ఎదిరించారు. పరాజితులయ్యారు. వధూవరులు ద్వారకలో సుఖించారు. ఇది తృతీయాశ్వాసము.

మూలకథకు మార్పులు కూర్పులు : ఇదీ ఈ కావ్యంలోని కథ. మూలంలో 25 శ్లోకాలలో ఉన్న కథను కవయిత్రి 235 పద్యగద్యాలకు పెంచారు. కథలో కొన్ని కల్పనలు చేసారు. వర్ణనలు పరిమితం చేసారు. ఒక చక్కని కథా కావ్యంగా మలిచారు.

మూలకథకు కవయిత్రి చేసిన మార్పులు కూర్పులు :

1. మూలంలో నగ్నజిత్తు భార్యపేరులేదు. ఆమె పేరు మోహనాంగి అని, ఆమె అంగదేశ రాజకుమారి అని కవయిత్రి కల్పించారు.
2. మూలంలో నగ్నజిత్తుకు సంతానం లేదని లేదు. సంతానం లేదని కవయిత్రి కల్పించారు.
3. మూలంలో నారదుని పాత్రలేదు. సంతానంకోసం నగ్నజిత్తు దంపతులకు సంతానగౌరీవ్రతం ఆచరించమని నారదుడు చెప్పినట్లుగా కవయిత్రి కల్పించారు. ఇది ఆనాటి సమాజం సంతానకోసం ఆచరించిన వ్రతాలలో ఒకటై ఉండవచ్చును.
4. మూలంలో నగ్నజిత్తుకు కొడుకులేడు. కవయిత్రి అతనికి సుముఖుడు - అన్న కొడుకును అనుగ్రహించారు.
5. మూలంలో ఇందుమతి పాత్రలేదు. ఇందుమతి, ఆమె రాయబారము అంతా కవయిత్రి సృష్టే.
6. మూలంలో నాగ్నజితి పేరు సత్య అని ఉంది. అష్టమహిషీ కళ్యాణ ద్విపద కావ్యంలో (రచనః తాళ్లపాక తిరువేంగళనాధుడు) నాగ్నజితికి సత్యకీర్తి, సుదంత అన్న నామాంతరాలున్నాయి. ఈ కవయిత్రి నాగ్నజితిని సుదంత అనే వ్యవహరించారు. ఈ కావ్యంలో ఎక్కడా నాగ్నజితీ అన్నపేరే కన్పించదు. కానీ కావ్యానికి నాగ్నజితి పరిణయం అని పేరుపెట్టడం ఒక గడుసుదనం.
7. మూలంలో నగ్నజిత్తు, కృష్ణుల సంభాషణ దాదాపు 7 శ్లోకాల (56 వ అధ్యాయం 38వ శ్లోకం నుండి 44 వ శ్లోకం వరకు)లో ఉంది. అందులో ముఖ్యమైనవి చూడండి.

నరేంద్రయాచ్ఞా కవిభిర్వి గర్హితా
రాజన్య బంధోర్నిజ ధర్మవర్తినః
తథాపి యాచే తవ సౌహృదేచ్ఛయా
కన్యాం త్వదీయాం నహిశుల్కదా వయమ్.

'మహారాజా ! స్వధర్మాన్ని పాటించే క్షత్రియులు ఇతరులను ఏమీ యాచింపగూడదని ప్రాజ్ఞులు చెబుతారు. అయినా నీ స్నేహం కోరుతు ఎటువంటి శుల్కాన్ని

చెల్లించకుండా నేను నీ కూతురు నాగ్నజితిని అర్థిస్తున్నాను.' – అని కృష్ణుడు అడిగాడు. అందుకు మహారాజు ఇలా అన్నాడు.

కోఽన్యస్తేఽభ్యధికో నాథ కన్యావర ఇహేపితః
గుణైక ధామ్నో యస్యాంగే శ్రీర్వ సత్యనపాయినీ
కిం త్వస్యాభిః కృతః పూర్వం సమయః సాత్వతర్షభ
పుంసాం వీర్య పరీక్షార్థాం కన్యావర పరీప్సయా ॥

"జగన్నాథా! నీవు సకల సద్గుణ సంపన్నుడవు. జగన్మాత లక్ష్మీదేవి ఎప్పుడూ నీ వక్షస్థలం నందే నివసిస్తూ ఉంటుంది. నా కూతురుని చేసికోవాలని ఎంతోమంది కోరుకొంటున్నారు. కాని వాళ్లలో నీ వంటి గుణవంతు డెవరున్నారు. నా బిడ్డను చేసికోవాలనుకొన్నవారి బలపరాక్రమములు పరీక్షించడానికి ఇంతకు ముందే మేమొక ప్రతిజ్ఞ చేసియున్నాము – అంటూ ఆ తర్వాత శ్లోకాలలో దానిని వివరించాడు. అష్టమహిషీ కల్యాణ ద్విపదకావ్యంలో కూడ ఈ సంభాషణ యథాక్రమంగా ఉంది. 'వల్లవీపల్లవోల్లాస' కావ్యంలో కూడ మాడభూషి కవి – కృష్ణుడు అర్జునాదులతో కోసలకు వచ్చాక – నగ్నజితిని తనకిచ్చి పెండ్లిచేయమని అర్జునుడితో రాయబారము పంపుతాడు. అక్కడా ఇదే క్రమము. స్వయంవరం ప్రకటించాక మరలా ఈ సంభాషణ శోభాకరము కాదని కాబోలు ఈ బాలకవయిత్రి ఈ శ్లోకాలను త్రోసిరాజన్నారు. ఈ సంభాషణను విడిచిపెట్టారు. స్వయంవరానికి బలపరీక్ష ముందుగా నిర్ణయింపబడ్డాక కృష్ణుడు శుల్కం చెల్లించకుండా కన్యను అర్థించడం కూడ సముచితం కాదు.

8. మూలంలో నగ్నజిత్తు పశుసంపదలో మదించిన ఏడుకోడెలు ఉన్నట్లుగా ఉంది. కవయిత్రి వాటిని భృంగి శాపాన్ని అనుభవిస్తున్న యక్షులని వారి పేర్లతో సహా చెప్పారు. ఈ ఫ్లాష్‌బ్యాక్ కథ నాకు ఏపురాణంలోను తగలలేదు. ఇది కూడ కవయిత్రి కల్పన అని సందేహంగా ఉంది. ఈకార్యకారణ సంబంధం వలన కథాబంధం బలపడింది.

9. వధూవరులు ద్వారక వస్తున్నప్పుడు అసూయగ్రస్తులైన రాజులు కృష్ణుడిని ఎదుర్కొన్నారు. అప్పుడు వారిని అర్జునుడు పారద్రోలినట్లు మూలంలో ఉంది. ఈ కావ్యంలో అసలు అర్జున పాత్రలేదు.

ఇదీ ఈ కావ్యంలో ఈ బాల కవయిత్రి చేసిన ప్రధానమైన మార్పులు. నాగ్నజితి పెండ్లి కథ వంటిదే నీలపెండ్లికథ. ఎఱ్ఱన హరివంశం దీనిని సవిస్తరంగా కథనం చేసింది. అందలి నీలపెండ్లి కథ ఏమిటంటే –

హరివంశంలో నీలపెండ్లి కథ : విదేహరాజ్యంలో కుంభకుడు అన్న గొల్లరాజు ఉండేవాడు. అతని చెల్లెలు యశోద. అతనికి భార్య ధర్మద వలన శ్రీరాముడు, నీళాదేవి పుట్టారు. పూర్వం తారకాసురునితో జరిగిన యుద్ధంలో విష్ణువు కాలనేమి ఏడుగురు కొడుకులను సంహరించాడు. ఆ పగతో కాలనేమి కొడుకులు కుంభకుని ఇంట్లో ఏడు మద వృషభాలుగా జన్మించారు. కృష్ణునిపై పగబట్టారు. ఊరును పాడు చేసారు. వాటి బాధలు పడలేక ప్రజలు రాజుకు మొరపెట్టుకొన్నారు. రాజును కుంభకుని పిలిపించి వాటిని అదుపులో పెట్టుకోమన్నాడు. కుంభకుడు ఎన్ని యుక్తులు పన్నినా అవి అలివికాలేదు. ఇంతలో బలరామకృష్ణులు విదేహకు వచ్చారు. అది తెలిసి ఆబోతులు నగరాన్ని రచ్చరచ్చ చేసాయి. వాటిని చంపిన వానికి తనకూతురు నీలనిచ్చి పెండ్లి చేస్తానని కుంభకుడు ప్రకటించాడు. కృష్ణుడు ముందుకు వచ్చాడు. పూర్వ వైరం గుర్తువచ్చి ఆబోతు రూపాలలో ఉన్న కాలనేమి కొడుకులు ఉగ్రులై కృష్ణుని మీదకు దూకారు. కృష్ణుడు వారితో పోరాడి నేలకూల్చాడు. నీలాకృష్ణుల పెండ్లి వైభవంగా జరిగింది.

ఈ కథ సంస్కృత హరివంశంలో లేదు. సంస్కృత భాగవతంలోని నాగ్నజితి కథను ఎఱ్ఱన నీలపెండ్లికథగా 55 పద్యగద్యాలలో (హరివంశము పూర్వభాగము 6వ ఆశ్వాసం 120 వ పద్యంనుండి 174వ పద్యం వరకు) రస స్ఫోరకంగా కథనం చేసాడు. ఆబోతుల కయ్యానికి కార్యకారణ సంబంధం పటిష్ఠంగా చెప్పాడు. కథలోని ఈ జిగిబిగి భాగవత నాగ్నజితి కథలోలేదు. అష్టమహిషీ కళ్యాణ కావ్యంలోని నాగ్నజితి కథలోనులేదు. సంస్కృతాంధ్ర భాగవతాల ననుసరించిన మాడభూషి నరసింహాచార్యుల నాగ్నజితి కథలోకూడా ఇది పేలవంగానే ఉంది. కాని బాలశారదాంబ గారు భృంగి శాప వృత్తాంతాన్ని కల్పించి కథను కొంత పటిష్ఠంచేసారు.

వర్ణనలు : ఈ కావ్యాన్ని శారదాంబగారు కథా ప్రధానకావ్యంగా వ్రాసారు. రచనలలో అభ్యుదయభావాలు ప్రతిఫలించాలని వీరేశలింగం పంతులుగారు ఎంత

ఉద్ఘోషించినా కవులు సంప్రదాయము పరిధిని దాటిరాక స్త్రీ అంగాంగ వర్ణనలతో, వెర్రిమొర్రి విరహాలతో ఒళ్లు విరుచుకొంటున్న ప్రబంధాలను వ్రాస్తున్న కాలమది. అవి కాంతాసమ్మిత కావ్యాలు కావు. వాటిని పరిహరిస్తూ అవసరమైన మేరకు ఆరోగ్యకరమైన వర్ణనలు చేస్తూ శారదాంబగారు ఈ కావ్యాన్ని కాంతా సమ్మితంగా వ్రాసారు. అందలి వర్ణనలు చూడండి.

1. పుర వర్ణన - 11 పద్యాలు (1వ ఆశ్వాసం 11 నుండి 21 వ పద్యం వరకు)
2. నగ్నజిత్తు వర్ణన - 2 పద్యాలు (1వ ఆశ్వాసం 22, 23 పద్యాలు)
3. మోహనాంగి వర్ణన - 4 పద్యాలు (1వ ఆశ్వాసం 24 నుండి 27 వ పద్యం వరకు)
4. వనవర్ణన - 1 పద్యం (1 ఆశ్వా. 29)
5. సుదంత యౌవనం - 3 పద్యాలు (2వ ఆశ్వా. 6 నుండి 8 వ పద్యం వరకు మరియు 2 వ ఆ. 66 వ పద్యం)
6. వసంత వర్ణన - 3 పద్యాలు (2వ ఆశ్వా. 9నుండి 11 వ పద్యం వరకు)
7. శ్రీకృష్ణ వర్ణన - 2 పద్యాలు (2వ ఆశ్వా. 21, 22)
8. సుదంత విరాళి - 3 పద్యాలు (2వ ఆశ్వా. 43 నుండి 45 వ పద్యం వరకు)
9. ఇందుమతి యోగి వేష వర్ణన - 1 పద్యం (2 వ ఆశ్వా. 55 వ పద్యం)
10. వృషభ విజృంభణము - 4 పద్యాలు (3 వ ఆశ్వా. 3 నుండి 6 వ పద్యం వరకు)
11. వివాహ వర్ణన - 6 పద్యాలు (3వ ఆశ్వా. 65 నుండి 70 వ పద్యం వరకు)

మితిగల వర్ణనలతో కథాప్రధానంగా సాగేసైలిని పురాణశైలి అని అనడం ఒక అభిప్రాయంగా సాహిత్య లోకంలో కన్పిస్తుంది. ఆ విధంగా చూస్తే ఇది ఒక లఘుపురాణ ఖండమని చెప్పవచ్చును. ప్రథమ ప్రయత్నంలో ప్రతికవీ తన పాండిత్యాన్ని ప్రదర్శించాలనుకొంటాడు. ప్రౌఢసమాస గ్రథనంతో పాఠకులను ఉక్కిరి

బిక్కిరి చేస్తాడు. కాని ఈ కవయిత్రి ఆ పుంత ద్రొక్కలేదు. అందువల్ల కావ్యం మృదుమధురపాకంలో పడింది.

ఇందలి వర్ణనలు సహజ సుందరమైనవి. అవతారికలోని బ్రహ్మస్తుతిని చూడండి.

క. **తనగరితమోము చందురుఁ**
గని భయమందిన స్వపీఠ గర్భములకుఁ బ్రీ
తినిఁ జేయఁగ వాణిని వా
క్కున నుంచిన ధాత మమ్ముఁ గూరిమినేలున్. నాగ్నజితి 1-5

చంద్రునికి పద్మానికి విరోధము. ఆ పునాదిపై ఈ ఉత్ప్రేక్షా సౌధమును కవయిత్రి నిర్మించారు. బ్రహ్మదేవుని అర్థాంగి సరస్వతి. ఆమె ముఖం చంద్రునివలె అందంగా ఉంది. తన ప్రియురాలి ముఖమనే చందమామను చూసి భయపడిన తామర గద్దియ (స్వపీఠ గర్భముల)కు (భయంలేదని చెబుతున్నట్లుగా) ఆమెను బ్రహ్మతన నాల్కపై నిల్పుకొన్నాడు. ఆ స్వామి మమ్ములను రక్షించుగాక - అని అర్థం. ఇది ఒక చక్కని కల్పన.

అట్లే కోసల నగరాన్ని వర్ణించే సీసపద్యం చూడండి.

సీ. **సకలంబులగు వృక్షజాతులు గల తోఁట**
లను గొప్పలవు నరణ్యముల తోడ
తేటలౌతియ్యని నీటికాలువలుగా
నలరు నదీప్రవాహముల తోడ

గీ. **ధారుణీదేవి నిజరూపధారిణియయి**
యచట నివసించి యున్నదో యనఁగనొప్పు. నాగ్నజితి 1 - 11

కోసల నగరంలో అందమైన వనాలేకాక, నగరసమీపంలో పెద్దపెద్ద అరణ్యాలు కూడ ఉన్నాయి. ఆ అడవుల వలన వీచే చల్లని గాలులకు నింగిలోని మబ్బులు చల్లబడి, నెలకు నాల్గువానలు కురిసి, నదులు జీవనదులయ్యాయి. వాటి మధుర పంటజలాలు భూములను సస్యశ్యామలం చేస్తుఉంటే, భూదేవి నిజరూపంతో అక్కడ నివసిస్తూ ఉందా అని అన్పిస్తుందట. ఎంత ఆహ్లాదకరమైన వర్ణన ! కాని నేటి

మనిషి అడవులను నరికి వేయడంతో ప్రకృతి సమతౌల్యం దెబ్బతిన్నది. గ్లోబల్ వార్మింగ్ పెరిగింది. ప్రతి ఊరులోను కనీసం సామాజిక వనాలనన్నా పెంచడం నేటి మనిషి కర్తవ్యం.

ఆ నగరపు కోటపై ఉన్న సాలభంజికలు,

ఉ. ఆ నగరంపు గోటపయి నందము నొప్పెడి సాలభంజికా
శ్రేణుల నీడలెంతయును జిత్రిత ఖేయ జలంబు లోపలన్
గానఁగ రాఁగ నప్పురపు నాణెముఁ జూడఁగ నాగకన్యకల్
పూని రసాస్థలిన్ వెడలి భూమికి వచ్చిన మాడ్కిఁ దోఁచెడిన్. 1–12

కోసల నగరపు కోటమీద వరుసగా సాలభంజికలు చెక్కబడ్డాయి. కోట చుట్టూలోతైన అగడ్త ఉంది. అందలి నీళ్లలో ఆ సాలభంజికల నీడలు అందంగా కన్పిస్తున్నాయి. అవి ఎలాఉన్నాయంటే – ఆనగరం అందం చూడడానికి పాతాళలోకం నుండి పనికట్టుకుని వచ్చిన నాగకన్యల లాగఉన్నాయట.

కోసల నగరంలోని హర్మ్యాలు,

గీ. తేజరిల్లెడి పట్టణ రాజకీర్తి
యనెడి గంగ యురగపురి కరిఁగి నిండి
యుప్పరమునకుఁ బొంగఁగ నుబుకు బుగ్గ
లనఁగఁదోచెడి నచ్చటి హర్మ్య చయము. (1–13)

కోసల నగర రాజుల కీర్తి అనేగంగ పాతాళలోక మంతానిండి, ఆకాశానికి పొంగగా ఉబికిన నీటి బుగ్గల్లాగ ఆనగరంలోని హర్మ్యాలు శోభిస్తున్నాయని కవయిత్రి అందంగా ఉత్ప్రేక్షించారు. కీర్తి, యశస్సులను సమానార్థకాలుగా భావిస్తుంటారు. కాని –

'దానాది ప్రభవా కీర్తిః
ప్రతాపాది భవం యశః'

– దాన ధర్మాల వల్ల వచ్చే పేరుప్రతిష్ఠలను కీర్తి అని, ప్రతాప పాండిత్యాల వల్ల వచ్చే పేరుప్రతిష్ఠలను యశస్సు – అని అంటారని మల్లినాథసూరి తన వాదనలలో అందలి సూక్ష్మాన్ని విప్పిచెప్పాడు.

కోసల నగరంలోని రాజకుమారులు – 'ప్రేయసీ హృదయ చోరులు నింక కడున్ మనోహరా కారులు' – అని శారదాంబ వర్ణించారు. సాధారణంగా ప్రబంధకవులు రాజకుమారులను 'మానినీ మన్మథులని' వర్ణిస్తుంటారు. కాని ఈ రచయిత్రి స్త్రీ కనుక భార్యల హృదయాలను దొంగిలించినవారు. అంటే వారి స్వచ్ఛమైన ప్రేమకు పాత్రులైన వారని అపురూపంగా చిత్రించింది. స్త్రీ హృదయం ఎప్పుడూ భర్త ప్రేమను కాంక్షిస్తుంది. స్త్రీల రచనలలోనే ఇటువంటి అమూల్యమైన అనుబంధాలు ఆర్ద్రంగా తగులుతాయి. ఈ పద్యంలో భార్యాభర్తల అనుబంధాన్ని ప్రదర్శిస్తే క్రింది పద్యంలో అన్నాచెల్లెళ్ల అనుబంధాన్ని చాలాఆత్మీయంగా చిత్రించింది చూడండి.

ఉ. **ఆ పురమందుఁ గాఁపులు స్వయంకృషి వల్లను బండుధాన్యముల్**
గోపుర పంక్తి మాదిరిగఁ గుప్పలు వైవఁగ వానిఁదాఁకుచుం
బ్రావునఁజేరియున్న వెలిమబ్బులఁ జూడఁగ దవ్వుఁగంపకై
దాపున నున్న చెల్లెలగు దైవత గంగ యనంగ దోఁచెడిన్. (1–17)

ఈ పద్యంలో చాలా అరుదైన మంచి కుటుంబ సంప్రదాయం ఉంది. శూద్రులు విష్ణు మూర్తి పాదం నుండి పుట్టారు. గంగాదేవి కూడా ఆ స్వామి పాదం నుండే పుట్టింది. కనుక శూద్రులకు, గంగాదేవికి అన్నాచెల్లెంద్ర అనుబంధం ఉంది. ఆ నగరంలోని శూద్రులు చెమటలు చిందించి ధాన్యాన్ని పండించారు. కుప్పనూర్చి ధాన్యాన్ని పంట కళ్లంలో బాగా ఎత్తుగా రాసులు పోసారు. అవి ఎత్తైనగోపురాల లాగ ప్రకాశిస్తున్నాయి. ఆ కుప్పలపైన చేరిన దూదిపింజెల వంటి తెల్లని మబ్బులను చూస్తుంటే – తొలిగంపధాన్యం కోసం వచ్చిన వారిచెల్లెలు గంగాదేవిలాగ ఉన్నాయట. ఇప్పుడు కనబడడం లేదుకాని – ఒకనాడు తెలుగునాట రైతులు తాము పండించిన ధాన్యం పంటకళ్లంనుండి ఇంటికి తరలించే ముందు – ఆ రాశి నుండి తొలి గంప ధాన్యంగా కొంత ధాన్యాన్ని తమ చెల్లికో, అక్కకో ఆత్మీయంగా అందించే సంప్రదాయం ఒకటి ఉంది. మరుగున బడ్డ నాటి సంప్రదాయాన్ని పెకలించిన ఈ కవయిత్రికి మనం కృతజ్ఞతలు చెప్పాలి. ఆరుగురు అన్నల ప్రేమానురాగాల వర్షంలో తడిసి ముద్దయిన ఈ కృతికర్త్రి తన అనుభూతిని ఆత్మీయంగా ఈ పద్యంలో చిత్రించింది.

ఈ కావ్యంలో చెప్పుకోదగినది ఇందుమతీ రాయబారము. రాయబారం నడిపేవ్యక్తికి శాస్త్రంతోపాటు చాలా వ్యవహారశైలి, లౌక్యము, లోకజ్ఞానము బాగా

తెలిసిఉండాలి. ఇవన్నీ కలబోసిన వ్యక్తిత్వం గల తిక్కన సోమయాజిగారు భారతంలో సంజయరాయబారము, శ్రీకృష్ణ రాయబారాలను చాలా ఉదాత్తంగా నిర్వహించారు. నైషధంలో హంసరాయబారము కూడా బాగానే ఉంటుంది కాని – ఆంధ్రసాహిత్యం మొత్తం మీద తిక్కనకు ఎదురొడ్డి సమస్కంధంగా నిలబడ్డవాడు పింగళిసూరన గారు ఒక్కరే. 'ప్రభావతి ప్రద్యుమ్న' కావ్యంలో 'శుచిముఖిని' – తిక్కనకు ఒక ఆకు ఎక్కువ చదివాడా అన్నంత ఉన్నతంగా నిర్వహించాడా మహాకవి. ఆంధ్రసాహిత్య పారమ్యాన్నంతా ఆపోసన పట్టిన సాహితీ అగస్త్యులు ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీ కాంతంగారు. ఆ మహనీయులను అంచనావేసిన అమృత వాక్యాలు ఇక్కడ స్మరణీయాలు చూడండి.

"ఆంధ్ర కవులలో నిరుపమాన ప్రతిభా సాకల్యము గల కవి తిక్కన సోమయాజి. ఆయన యొక యుగ నిర్మాత. ఒక పరమ గురువు. ఒక శిల్పాచార్యుడు. ఈ త్రివిధాత్మక శక్తియే యాయన ప్రతిభాసాకల్యమునకు తార్కాణ, ఇందుమొదటి దానిలో శ్రీనాధుడు, రెండవ దానిలో పోతనయు, మూడవ దానిలో సూరనయు తిక్కన ద్వితీయులు. శిల్పచాతురిలో శారదాదేవి దిద్దిన సూరనదే పైచేయి అనిపించు లక్షణములు క్వాచిత్కముగ సూరన కవిత్వమున కలవు. ఇందుకు కారణము భారత మనువాదమును, కళాపూర్ణోదయము స్వతంత్రమునగుటయే" – ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్ర పుట 398.

ఆ మహాకవులు నిర్ధేశించిన ఈ ప్రౌఢవాగ్వివేక విలసనమును అనంతర కవులు అంత సమర్థవంతంగా నిర్వహించలేకపోయారు. తపతీ సంవరణములోని చిలుక, చారుచంద్రో దయములోని చిలుక, వల్లవీపల్లవోల్లాసములోని హంస – ఇత్యాదిగా గల ప్రాచీన ప్రబంధాలలో పిట్టలు నిర్వహించిన రాయబారాలన్నీ ప్రణయబారాలే. ఇవన్నీ పాఠకులకు వెగటు గొలిపే శిరోభారాలే. చతురత లేక అవి అంతగా రాణించలేక పోయాయి. ఈ కావ్యంలో ఈ పదహారేళ్ల పసిరచయిత్రి కూడ ఇందుమతీ రాయబారాన్ని నిర్వహించారు. అదీ సాధారణమైనదైనా, ఆమె వయసు రీత్యా యోచిస్తే మేల్తరమైనదే. ఇందుమతి శ్రీకృష్ణునితో తనను తాను శ్లేషలో పరిచయం చేసికొన్న విధానం ముచ్చటగొలుపుతుంది. చూడండి.

గీ. **అయ్య! చక్కఁగ మారహస్యంబునెల్ల**
వినఁదగును యోగమార్గంబు గనుమ! హంస

గతిదెలిసి శుకవాక్యసంగతి నటించి
ఇచ్చు నుద్యానములను జరింతుమేము. (2-61)

అయ్యా! మా రహస్యాన్ని చెబుతాను విను (అంటే నాగ్నజితి పెండ్లి విషయమై రహస్యంగా మాట్లాడడానికి వచ్చాననడం). హంసవంటి మనోహరమైన నడకలతో, చిలుక వంటి ముద్దు ముద్దు పలుకులతో ఎప్పుడూ ఉద్యానవనాలలో విహరిస్తూ ఉండేవాళ్లము. నీకు మా చెలి నాగ్నజితిని కూడు మార్గము (యోగమార్గము) కలదని తెలిసికొనుము - అని ఇందుమతి పరంగా అర్థం.

అయ్యా ! మా రహాస్యాన్ని చెబుతాను విను (అంటే ఒక్కొక్క యోగి ఒక్కొక్కమార్గాన్ని అనుసరిస్తాడు. కనుక నా పద్ధతిని కూడా చెబుతాననడం). యోగుల పద్ధతుల నెరిగి, శుకమహర్షి తత్త్వమార్గాన్ని అధ్యయనం చేసి స్వేచ్ఛగా ఆకాశ మార్గంలో (ఉత్+యానము) చరిస్తూ ఉండే ఋషులము మేము అని ఋషి పరంగా అర్థం.

ఆ.వె. ఏడనైన మేము నాడువారము యిందు
మతి మదాఖ్య సుమ్ము మాన్యచరిత!
లలిత మమ్ము గోసల క్ష్మాశ్రయులముగా
దెలిసికొమ్ము కృష్ణ! దేవదేవ ! (2-62)

మేము ఆడవాళ్లము. నా పేరు ఇందుమతి. మేము కోసల దేశానికి చెందిన వాళ్లము - అని ఇందుమతి పరంగా అర్థం.

లోక కళ్యాణం కోసం మేము అన్నిచోట్లు సంచరిస్తూ ఉంటాము. ఇప్పుడు నేను 'మతిమంతుడు' అను పేరు గలవాడను. సన్యాసి లక్షణాలను (గోస లక్ష్మాశ్రయులము) ఆశ్రయించిన వారము - అని ఋషి పరంగా అర్థం.

ఇలా తనను తాను చమత్కారంగా పరిచయం చేసికొని ఇందుమతి తొలి పరిచయంలోనే శ్రీకృష్ణుడిని తన మాటలకు ఆకర్షితుడిని చేసికొంది. కోసల రాజదంపతులు, వారి సంతానం గురించి వివరించి, నాగ్నజితి అందాన్ని, హృదయాన్ని ఒకే ఒక్క పద్యంలో బహుచమత్కారంగా వర్ణించింది.

సీ. కనకాంగి యని చాలఁ గొనియాడఁగా వచ్చు
నాయకి యని యనందగును సుమ్ము

కీరవాణి యటంచుఁ గీర్తింపఁగా వచ్చు
నందమైన వరాళి యనఁగ నొప్పు
కళ్యాణి యనుచు వక్కాణింపఁగా నొప్పు
పన్నుగ శ్యామగాఁ నెన్నవచ్చు
సింహేంద్ర మధ్యమాంచిత యనఁగాదగు
నొప్పైన లలితగాఁ జెప్పవచ్చు

గీ. శ్రవణములు శ్రీలు మేఘరంజనలు కురులు
నాభిపున్నాగ మక్షి కర్ణాటకంబు
ఔరవుర ! దానిమోహనాకారమెన్నఁ
బెదవిఁ గదలింప రాగము లొదవుచుండు. (2-66)

ఆమె బంగారు రంగు దేహం కలది. ఆమెశృంగార రసావలంబనము (నాయిక) కల్గిన పడుచు. ఆమె మాటలు చిలుక పలుకుల వలె ముద్దులు మూటగడు తుంటాయి. నొసలు (వరాళి) అందంగా, విశాలంగా ఉంటుంది. కళ్యాణ గుణములు కలిగినది. ఆమె పదహారేళ్ల వయస్సు (శ్యామ అంటే పరిపూర్ణ యౌవనవతి అని కొందరు) కలది. ఆమె నడుము సింహం నడుమువలె సన్నగా ఉంటుంది. ఆమె శరీరమే కాదు హృదయము కూడా మృదువైనది. చెవులు శ్రీకారమును బోలిఉంటాయి. కురులు కరిమబ్బువలే నల్లగా ఉంటాయి. ఆమె నాభి పున్నాగ పువ్వువలే ఉంటుంది. కన్నులు కర్ణాటకాలు (అంటే చెవుల వరకు వ్యాపించిన విశాలనేత్రాలు అని). ఆ సౌందర్యరాశి పెదవి కదిపితే రాగరంజిత మవుతాయి. అంటే ఆమెపెదవులు ఎర్రనివని అర్థం.

ఇక్కడ చెప్పబడిన – కనకాంగి, నాయకి, కీరవాణి, పంతువరాళి, కళ్యాణి, శ్యామ, సింహేంద్ర మధ్యమము, లలిత, శ్రీ, మేఘరంజన, పున్నాగ, కర్ణాటక – ఇవన్నీ రాగాలపేర్లు. ఈ రాగాలతో ఆమె నాగ్నజితి వర్ణనను శ్లేషలో చేసింది. కథానాయిక సంగీతశాస్త్ర విదుషీమణి అని కూడ గడుసుగా స్ఫురింపజేసింది.

ఔరవుర ! దాని మోహనా కారమెన్నఁ
బెదవిఁ గదిలింప రాగము లొదువు చుండు.

ఈ పద్యపాదాలలో చాలా అర్థాలు స్ఫురిస్తున్నాయి. ఆమె అందమైన రూపాన్ని

ఎవరు వర్ణించాలనుకొన్నా రాగాలు ఒలుకుతాయి. ఆ అందాలరాశి మాట్లాడటానికి పెదవులు కదిపినా రాగాలు పలుకుతాయి. అంటే ఆమె మాటలు అంత మధురంగా ఉంటాయని అర్థం. ఇక్కడ సాహిత్యానికి సంగీతాన్ని ముడివేసి ఈ బాలకవయిత్రి చక్కని స్వారస్యం చూపించారు. ప్రౌఢభావాలొలికించారు.

మాధవ శతకంలో ప్రతిపద్యంలోను స్త్రీ విద్యను ఘంటాపథంగా చాటిన ఈ గ్రంథకర్త్రి ఈ కావ్యంలోను దానిని వదిలిపెట్టలేదు. కోసల నగరంలోని ఇల్లాంద్రు–

పరగ సంగీత సాహిత్య సరణి దెలసి
పనుల యందును బ్రాల్మాలం కను జరింత్రు. (1–20)

– అని సంగీత సాహిత్య విద్యలనభ్యసించి, విద్యవలన సాధించిన వివేకప్రౌఢితో సమర్థవంతంగా కార్యకలాపాల నిర్వహిస్తుంటారని వర్ణించింది. తన కావ్య కథానాయికకు కూడ –

ఉ. **వీణియ చేతబట్టుకొని వీనుల పండువుగాఁగ నింపుగా**
గానము సేయనేర్చె మృదు కావ్యములన్ బఠియింప నేర్చెగా
పూని సునీతిమంతములఁ బొత్తములన్ రచియింపనేర్చె న
మ్మానిని చిత్రలేఖనము మానుగ జేయఁగ నేర్చెనెంతయున్. (2–4)

సుదంత వీణను మీటుతు వీనులవిందుగా గానం చేస్తుండేది. ఆ గానమాధుర్యానికి రాళ్లు కూడ కరిగిపోతాయి. మధుర కావ్యాలను అధ్యయనం చేయడమే కాకుండా పండిత సభలలో కమ్మగా పాడుతుండేది కూడా. పండిత సమ్మతమైన గ్రంథాలను కూడవ్రాయడం నేర్చుకొంది. అంతేకాదు అందమైన చిత్రాలనుగీయడం కూడ నేర్చుకుంది. – అంటూ తన ప్రతిభలన్నిటిని తన కావ్యనాయికకు ఆపాదించింది.

రఘువంశంలో కాళిదాసు – 'చతస్రశ్చతురర్ణ వోపమాః తతార విద్యాః' (రఘు 3–30). చతుస్సముద్రాల వంటి చతుర్విద్యలను రఘువు నేర్చుకొన్నాడని వర్ణించాడు. చతుర్విద్యలంటే – 'అన్వీక్షకీ, త్రయీ, వార్తా, దండనీతిః చతస్రో రాజవిద్యాః' – అని కామందక నీతిశాస్త్రం చెబుతుంది. 1. అన్వీక్షకి – అంటే తర్కం, వేదాంతం (ఆధ్యాత్మిక విద్య), 2. త్రయీ – అంటే ఋగ్వేదము, యజుర్వేదము, సామవేదము 3. వార్తా – అంటే ఔపయోగిక కళలు, విద్యలు – వ్యవసాయం,

వాణిజ్యం, ఔషధ విజ్ఞానం మొదలగునవి. 4. దండనీతి – అంటే రాజ్యపరిపాలనా విధానం. ఇదీ సమగ్రమైన విద్యాస్వరూపం. పూర్వం రాజకుమారులు, మంత్రి కుమారులు ఇలాంటి సమగ్ర విద్యనే అభ్యసించేవారు. ఈనాటి విద్యార్థులు వీటిలో త్రయీ, దండనీతి విద్యలకు ఆధునికపు ముసుగులో కొత్తకొత్త పేర్లు పెట్టుకొని అధ్యయనం చేస్తున్నారు.

ఈ కావ్యనాయిక వార్తా విద్యలో నిష్ణాతురాలయింది. ప్రాచీన కావ్యాలలో స్త్రీలు పెండ్లి చేసికొన్న తర్వాత కూడ తమ భర్తల దగ్గరో, ఇతర గురువుల దగ్గరో విద్యాభ్యాసం చేసినట్లుగా కన్పించింది. అజుడు తన భార్య ఇందుమతిని గురించి – 'ప్రియశిష్యా లలితే కళావిధౌ'(రఘు 8-67); లలిత కళలలో తనకు ప్రియశిష్యురాలు అని అంటాడు. 'మాళవికాగ్నిమిత్ర' కథానాయిక గణదాసుడనే నాట్యాచార్యుని వద్ద సంగీతాభినయాలను నేర్చుకొంటుంది. కానీ వివాహానంతరం ఈ కావ్యకర్త్రి తన విద్యలను **నారివాగు** కడపెట్టవలసిన స్థితి ఏర్పడడం విచారకరం.

రఘువంశంలో లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నులు – 'సమ్యగారాధితా విద్యాప్రబోధ వినయావివ' – బాగా అభ్యసించిన విద్యవలన పుట్టు తత్త్వజ్ఞాన, ఇంద్రియ జయములవలె పుట్టారని కాళిదాసు వర్ణించాడు. అంటే విద్యయొక్కఫలం కేవలం బ్రతుకనేర్చిన జ్ఞానమేకాదు ధర్మదృష్టి, ఇంద్రియ నిగ్రహం కల్గిన నీతివంతమైన నడవడిక కూడ. అందువల్లనే శారదమ్మగారు విద్యమాత్రమే స్త్రీకి అమూల్యమైన అలంకారమని బలంగా ప్రబోధించారు. కాని నేటి విద్యా విధాన మాహాత్మ్యము ఏమిటో కాని నేటి విద్యాహీనులకన్నా విద్యావంతులే ఇంద్రియలౌల్యులుగా, అవినీతిపరులుగా కన్పిస్తున్నారు.

కండ చెక్కర కలిపిన మంచినీళ్లు పానకమవుతాయి. అదేవిధంగా విభావ, అనుభావ, సంచారి భావాలతో నిండిన కావ్యరసం మాధుర్యాన్ని కల్గిస్తుంది. పానకంలో కండచక్కెర, ఏలకులు, మిరియాలపొడి మొదలైనవి కలిసి మరింత రుచిని కల్గిస్తాయి. అదేవిధంగా సహృదయులస్థాయిని విభావ, అనుభావ, సంచారి భావాలు కలిసిన కావ్యం మాధుర్యాన్ని కల్గిస్తుంది. అటువంటి రసం ఈ కావ్యంలో ఏదీ అంటే చప్పున చెప్పడం కష్టం. స్థూలదృష్టికి శృంగార రసం అన్పిస్తుంది కానీ ఇందులో అదెక్కడా పోషించబడలేదు. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నకావ్యాన్ని పింగళిసూరన

కూడా కథప్రధానంగా వ్రాసి, శృంగార రసపోషణ కోసం 5 వ ఆశ్వాసమంతా సంభోగ శృంగారాన్ని విచ్చలవిడిగా దృశ్యమానం చేయవలసివచ్చింది. కథా ప్రధానమైన కావ్యాలకు ఇది తప్పదు.

ప్రబంధాలలో కథ పెండ్లి నడకనడుస్తుంది. రెక్కపట్టుకొని లాగినా నడవదు. విసుగు పుట్టిస్తుంది. ఈగ్రంథంలో కథతోపాటు పాఠకుడు కూడా పరుగులు తీయాల్సిఉంటుంది. ప్రబంధ కథ టీవిసీరియల్‌లా ప్రతి కదలికను చిత్రిస్తుంది. ఈ గ్రంథంలో కథతీసే పరుగులకు ఎన్నో దృశ్యాలు కళ్లకు అందవు.

పెండ్లి అయిన కూతురును అత్తవారింటికి పంపేటప్పుడు బాధతో తల్లిదండ్రులు కొన్ని సతీధర్మాలు, నీతులు చెబుతారు. తెలుగునాట ఇది ఒక సంప్రదాయం. ఇది కావ్యాలలో కూడా కన్పిస్తుంది. దమయంతి అత్తవారింటికి వెళ్లునపుడు తండ్రి ఆమెకు బుద్ధులు (శృంగార నైషధం 7–8,9) చెబుతాడు. శకుంతల కాపురానికి వెళ్లేటప్పుడు కణ్వమహర్షి బోధించిన సతీధర్మాలు శాకుంతల కావ్యానికే (శృంగార శాకుంతలము 4–71 నుండి 82వ పద్యం వరకు) అలంకారాలు. అనంతర ప్రబంధాలలో వీటి జాడలు అంతగా కన్పించవు. వల్లవీ పల్లవోల్లాసంలో ఆ ఊసే కనిపించదు. శారదాంబగారు మూడుపద్యాలలో మోహనాంగి చేత కూతురుకు చక్కని నీతులు చెప్పించారు. పేదవాళ్లను ఆదరించమని, పనివాళ్లపట్ల ప్రేమానురాగాలు చూపించమని ప్రత్యేకంగా చెప్పించారు. ఇది సమాజం పట్ల బాధ్యత, గౌరవం, అనురాగాన్ని ప్రదర్శించే ఉదాత్త సంస్కార విశేషము. రాధికా సాంత్వనంలో తల్లి కూతురుకు 'కాయజోపనిషత్తు'లను బోధించి కామశాస్త్రోపాధ్యాయిని అయింది. కాని శారదాంబగారి మోహనాంగి ఉపనిషత్తుల సారాన్ని బోధించి సమాజానికి ఆచార్యత్వం వహించింది.

ఈ గ్రంథంలో ఒకటి, రెండుచోట్ల పూర్వకవుల అనుసరణలు కన్పిస్తాయి. శ్రీకృష్ణుడు కపట యోగిని కుశల ప్రశ్నలు వేయు సందర్భంలో –

క. ఎందుండి యెచటి కేఁగుచు
నిందుల కేతెంచినార లిది తెల్పుదు. (2–58)

– అన్నపద్యం మనుచరిత్రలోని 'ఎందుండి యెందుఁబోవుచు, నిందుల కేతెంచినార లిపుడు' (మనుచరిత్ర 1–61) పద్యాన్ని బోలివుంది. అట్లే కోసల నగర వర్ణనలోని –

ఉ. **వీరులు, నీతిచారులు, గభీరులు, ధీరులు, నర్థికోటి మం**
దారులు, ఖడ్గదారులును, ధర్మవిచారులు, వజ్రహారులున్. (1-15)

అంటూ సాగిన రాజకుమారుల వర్ణన, మొల్లరామాయణంలోని -

ఉ. **రాజులు కాంతియందు, రతిరాజులు రూపమునందు వాహినీ**
రాజులు దానమందు, మృగరాజులు విక్రమకేళియందు.
(బాలకాండ 11 పద్యం)

అన్న పద్యాన్ని స్ఫురింపజేస్తుంది.

లాక్షణికాంశాలు : శారదాంబగారు సంప్రదాయాన్ని మన్నించినప్పటికి, ప్రాచీన కవుల వలే అక్కడక్కడ కొన్ని స్వచ్ఛంద ప్రయోగాలు చేసారు చూడండి. కోసల నగర కోటను వర్ణిస్తూ -

సీ. **కోటరూపునఁదన్నుఁగొల్చుచు నుండెడి**
దంబగు చక్రవాళంబు తోడ. (1-11)

ఇందులో ద్వితీయ దళంలో 'డ' కు -'ళ' కు యతి పడింది. అప్పకవి

గీ. **పెద్దలాకును దనకు నభేదమగుట**
లళలకు నభేద మట్లన కలుగు కతన
క్షితిని మూఁడవ సరళంబు యతులఁ బ్రాస
ములను లఘ్వలఘు లకారములకు నిలుచు. (అప్ప 3-93)

పెద్ద, లేద దొడ్డ 'లా' - అంటే 'ళ' కారము. మూడవ సరళము అంటే - 'డ' కారము. లఘు, అలఘు లకారాలు అంటే - 'ల' కార, 'ళ' కారాలు. "ళ కారానికి, 'డ' కారానికి అభేదం కనుక, అలాగే ల, ళ లకు అభేదం కనుక - 'డ' కారము, - 'ల', 'ళ' లతో యతి ప్రాసలు వేసికోవచ్చని అప్పకవి నిర్ణయించాడు. ఈ సంప్రదాయం (అంటే ల-డలకు అభేదం చెప్పడం) యమకం వంటి అలంకారాల విషయంలో కన్పిస్తుంది. దీనిని అనుసరించే అప్పకవి వంటి లాక్షణికులు 'ల-డ' లకు అభేదం చెప్పి ఉంటారు. అప్పకవి ప్రకారం శారదాంబగారి 'ళ-డ' యతి అంగీకార్యము.

అప్పకవీయ తృతీయాశ్వాసానికి 'గురుబాల దీపిక' - అన్న వ్యాఖ్యవ్రాసిన మహాలాక్షణికులు వంతరాం రామకృష్ణారావుగారు దీనిని అంగీకరించలేదు. "అప్పకవి

ల, ళ లకు డ కారమునకు యతిమైత్రి నంగీకరించుట సరికాదు. ఈ యభేదత్వము కొన్నిచోట్ల రూపభేదములేర్పడుటకుఁగారణమగును" – అని (గురుబాల దీపిక పుట 197) ఖండించారు. అప్పకవి ఇచ్చిన ల–డ ప్రాస ప్రయోగాలకు రూపాంతరాలను (జలనిధి–జడనిధి', వ్రీళ–వ్రీడ; వెలలడు వెడలడు ఇత్యాదులు) చూపించి 'ల–డ' లకు యతి ప్రాసలు చెల్లవని చెప్పారు. కాని దిద్దడానికి వీలులేని, రూపాంతరములేని ప్రయోగం ఒకటి తిరుపతి వేంకట కవుల దేవీ భాగవతంలో కన్పిస్తుంది.

మ. వెలయాంద్రెక్కడ! కూర్మలెక్కడ! దయా విశ్వాస భావమ్ము లె
కడ ! లోలో తలపోయ నేరకిటు మౌఢ్యంబూనఁగా జెల్లునే.

– దేవీభాగవతము 1–338.

శారదాంబగారు రేఫలను, శకట రేఫలను కలిపారు. కాని అప్పకవి దీనిని అంగీకరించలేదు. అప్పకవి అభిప్రాయాన్ని ప్రస్తావిస్తూ మహాపండితులు రావూరి దొరస్వామి శర్మగారు – 'నణలు, రలలు, లడలు, చసలు, యహలు – ఇత్యాది వర్ణములు ..... సవర్ణములు కావు. ఇట్టి వానికి యతిమైత్రి, మరిఇందుఁగొన్నిటికి ఁబ్రాసమైత్రియు వెలయు చుండఁగా, సవర్ణములై లఘ్వలఘూచ్ఛారణ మాత్రభేదముగల 'రఱ'ల కేల యతిప్రాసమైత్రి ఘటింపరాదో"– అని ఆశ్చర్యాన్ని (అప్పకవీయ భావప్రకాశిక పుట 67) ప్రకటించారు. ఈ విధంగా లాక్షణికులు ల–డల యతిప్రాసమైత్రి పట్ల, రేఫ శకటరేఫల మైత్రి పట్ల భిన్నాభిప్రాయాలు ప్రకటించారు.

బిందుపూర్వక ప, బ లకు మ కారంతో యతిమైత్రి చెల్లుతుంది. బిందుపూర్వకమైన – య, ర, ల, వ, శ, ష, స, హ – లకు కూడ మ కారంతో యతి చెల్లుతుందని మ కార విరామము దగ్గర అప్పకవి (అప్పకవీయమ 3–76) నిర్ణయించారు. కాని ప, బ లకు మ కారంతో యతి చెల్లదు. శారదాంబగారు ఈ యతిని (అంటే ప, బ, మ యతి) 5 చోట్ల (2–28, 64, 35; 3–4, 53) ప్రయోగించారు.

ఉ. ఆమహనీయుఁడేడ కడునల్పుఁడ నేనిట నేడఁజూడ మా
భామిని ఁ బెండ్లి యాడు నను మాట పొసంగునె యా మురారి. (2–28)

ఇది లక్షణ సమ్మతం కాదు. బిందుపూర్వక య, ర, ల, వ, శ, ష, స, హ – లకు మకార యతిమైత్రిని కూడ వంతరాం వారు ఖండిచారు. అవి అర్థ

మకారోచ్చారణాలని, వాటికి మకారంతో యతిపొసగదని (గురుబాలదీపిక పుట 190) తేల్చి చెప్పారు.

అప్పకవి – 'ము' అక్షరానికి పు, ఫు, బు, భు లతో యతిమైత్రి – అక్కడక్కడ పూర్వ రచనలలో ఉందని (అప్పకవీయము 3-72) చెప్పాడు. ఈ యతికి 'ము' కార యతి అని పేరు పెట్టాడు. పూర్వకవుల ప్రయోగాలను ఇచ్చాడు. స్వీయ ఉదాహరణను ఇవ్వలేదు. ఇతర లాక్షణికులు దీనిని పోలికవడి అని చక్కటి వడి అని పిలిచారు. కానీ ఏ లాక్షణికుడూ 'మె' అక్షరానికి పె, బె లతో యతి చెప్పలేదు. శారదాంబగారు ప్రయోగించారు.

గీ. **అత్తింటికిని జాలబుద్ధి ఁగలిగి**
మెలఁగి యందఱించే మంచిపేరు గనుమ! (3-73)

– ఇది లాక్షణిక సమ్మతం కాదు.

ద-డ లకు యతిమైత్రి, ప్రాసమైత్రి కలదని అప్పకవి (అప్పకవీయము 3-264) కొంచెం లోతుగా చెప్పాడు. ఇది ఒక్కొక్క వ్యాఖ్యాతకు ఒక్కొక్క విధంగా అర్థమయింది. 'డ' కారానికి 'ద' కారమాదేశంగావచ్చునపుడు ద, డ లకు యతి కూర్చవచ్చునని, దానిని ఆదేశయతి అంటారని అప్పకవి చెప్పాడని, కాని ఇక్కడ ఆదేశం లేదు కనుక ఈ 'ద-డ' యతి గ్రాహ్యం కాదని రావూరి దొరస్వామి శర్మగారు (భావప్రకాశిక 183) వ్యాఖ్యానించారు. సంస్కృత పదాది 'డ'కారానికి కొన్నిసార్లు 'ద'కారాదేశమవుతుందని అప్పకవే (అప్పకవీయము 2-148) చెప్పాడని, కొన్నిసార్లు 'ద' కారానికే 'డ'కారమగు తుందని అది రావూరి వారి కర్థంకాలేదని వంతరాంవారు (గురుబాలదీపిక పుట 242) వ్యాఖ్యానించారు.

శారదాంబగారు రెండుచోట్ల (1-44, 3-4) ఈయతిని (ద-డ యతి) ప్రయోగించారు.

ఉ. **డెందము నెల్ల నిశ్చలత దీనజనావళి పోషియైన గో**
విందుని మీదనే నిలిపి. (1-44)

ప్రాచీన కవులు ఈ యతిని అరుదుగా ప్రయోగించారు. డ-ద ప్రాసగురించి అప్పకవి అంత లోతుకు దిగలేదు. ఇదికూడ ప్రాచీనులలో చాలా అరుదుగా కన్పిస్తుంది.

త వర్గానికి చెందిన ద-ధలకు; ట - వర్గానికి చెందిన - ట, డ లకు ప్రాసమైత్రి కలదని, అది స్వ వర్గజ ప్రాసమని అప్పకవి(అప్పకవీయము 3-145) చెప్పాడు.

శారదాంబగారు -

గీ. స్వేద పీడితులగువారి బాధ దీర్ప

- అని 'ద-ధ'లకు ప్రాసయతి వేసారు. అప్పకవి 'ద-ధ' ప్రాసకు లక్ష్యంగా నన్నయ పద్యం - 'ఉ కాదనకిట్టి సాటియపకారము' (ఆదిపర్వము 2-200) - అన్న పద్యాన్ని చూపించారు. అందలి 'ద-ధ' ప్రాసలో అపపాఠముందని, దానిని చూచి అనంతర కవులు భ్రమ ప్రమాదాలకు గురై ఆ ప్రాసను ప్రయోగించారని, దానిని అప్పకవి అంగీకరించాడని, అది అగ్రాహ్యమని వంతరాం రామకృష్ణారావు గారు ద-ధ ప్రాసను, ట-డ ప్రాసను నిరాకరించారు.

శారదాంబగారు మరియొక చోట (1-57) 'స-ష' ప్రాస ప్రయోగించారు. ఇది అప్పకవికి సమ్మతమే. కొందరు వ్యాఖ్యాతలు కూడదన్నారు. మరియొకచోట (2-63) శారదాంబగారు అప్రశస్తమైన 'వ-మ' ప్రాస ప్రయోగించారు.

క. నీవెఱుఁగ నట్టి చిత్రము
లేమున్నవి చూడఁగ నిఖిలేశ్వర! (2-63)

దీనిని - 'చిత్రము లేవున్నవి' అని దిద్దితే ప్రాస పొసగుతుంది.

క్రింది పద్యంలో మూడవ పాదంలో యతిసందేహంగా ఉంది.

మ. అననా సంయమినాథుఁడిట్లనియె లోకాధీశ ! నే జెప్పు దా
నిని నత్యంతము భక్తితోడను మహానిష్ఠన్ శుచిం జేయు మిం
కను సంవత్సరమాచరింపఁగ వలెన్ సంతాన గౌరీవ్రతం
బని లోకంబున దానినంద్రు. (1-50)

ఇందలి 3 వ పాదంలో - బిందు పూర్వక క కారానికి, ద్రుతపూర్వకమైన సకారంతో యతిమైత్రి కుదిరింది. ఇది అనునాసిక యతి అవుతుందా? లేక యతి భంగమా?

చిమ్ముక (2-11), ఎల్లప్రజలు (1-53) వహించము (2-42) వంటి

స్వచ్ఛంద ప్రయోగాలు కొన్ని ఈ కావ్యంలో కన్పిస్తున్నాయి. రేఫ సంయుక్తాక్షరానికి ముందున్న అక్షరం గురువు అవుతుంది. కాని క్రిందసీసపాదంలో గురువు కాలేదు.

సీ. రమణీయ శ్రీ వత్స లాంఛనుండు. (2-22)

ఈ పాదంలో శ్రీకి ముందున్న 'య' గురువైతే గణభంగం జరుగుతుంది. సస్యానంద కావ్యపీఠికలో ప్ర, హ్ర, గ్ర – ఇత్యాది రేఫ సంయుక్తాక్షరాలకు ముందున్న అక్షరం వికల్పంగా లఘువు అవుతుందని, పూర్వకవులలో ఈ ప్రయోగాలు అరుదుగా కన్పిస్తాయని విపులంగా వివరించాను. అయితే వట్రుసుడికి ముందున్న అక్షరం గురువు కావడం ఒక్క పెదపాటి ఎఱ్ఱన 'మల్హణ చరిత్ర'లోనే కన్పిస్తుంది. చూడండి.

మ. కరుణాంభోధి సమాన మానవిలసత్కల్యాణ కల్యాణభూ
ధరధైర్యాస్పద చిత్త చిత్తజవసంత స్వాంత భూరికృపా
కర సౌందర్య విశేష .....

రెండవ పాదంలో 'భూరికృపా'– లో వట్రుసుడికి ముందున్న 'రి' గురవయింది. ఇది లక్షణ సమ్మతం కాదు. ఆధునికులలో మహాకవి దుర్భాక రాజశేఖర శతావధాని గారు 'పుష్పావతి' – అన్న కావ్యంలో అటువంటి ప్రయోగమే చేసారు. నళినీరంజనుడు అనేవాడు మోహనుడిని 'దుర్మతీ' – అని తిడతాడు. అప్పుడు మొహనుడు –

మ. ఎవడా దుర్మతి! నీవె దుర్మతివి! నీవేక్రోధి! నీవే విరో
ధివి! నీవేఖర! నీవెశుక్లవు! విరోధికృత్తువీవే! పరా
భవవీవే .....

– అంటూ సంవత్సరాల పేర్లతో నిందిస్తాడు. ఇక్కడ రెండవ పాదంలో వట్రుసుడికి ముందున్న 'ది' గురువయింది. దీనిని విశ్వనాథవారు –

"ఇది పొరపాటు కాదు. మోహనుని (కావ్యంలోని పాత్ర) పాండిత్యము దీని వలన వ్యక్తమగుచున్నది. అతడు గురులఘు విభేద మెఱుగని వాడని తెలియుచున్నది. పాత్రయొక్క గుణమును, మనోలక్షణమును వ్యంగ్య భూతములు చేయుటకు నిట్టి రచన చేసిన సంస్కృతాంధ్ర కవులెవ్వరు లేరు. షేక్స్పియరు కూడ నిట్టిశిల్పమును చేసెనో లేదో తెలియదు. 'ఎశ్చీలీస్' అనుగ్రీకు నాటక కర్త యిట్టి శిల్పమును చేసెను" – అని సమర్థించి ప్రశంసించారు. శిల్పదృష్టి కలవారే ఇటువంటి అందాలను సృష్టించగలరు.

విశేష వృత్తాలు : ఈ గ్రంథంలో రెండు విశేష వృత్తాలు ఉన్నాయి. అవి –

1. తురంగ ప్రయాతము (1–76) : ఇది సుగంధి వృత్తము. పూర్వకవులు దీనిని శాలిని, చామర, ప్రశాంతి, శాంతి, హంసయాన అన్నపేర్లతో ప్రయోగించారు. శారదాంబ గారు తురంగ ప్రయాతము – అన్న పేరుపెట్టారు. దీని గణాలు – 'ర–జ–ర–జ–ర'. 9 వ అక్షరం యతిస్థానం.

2. పంచ చామరము (2–74) : 'లఘుర్గురుర్నిరంతరం యదా సపంచ చామరః' – అన్నారు. అనుష్టుప్పులోని ప్రమాణికిది రెట్టింపు. దీనికి గణాలు జ–ర–జ–ర–జ–గ. 10 వ అక్షరం యతిస్థానం.

ఈ గ్రంథంలో ఇంకొక విశేషపద్యం ఉంది. అది ఉత్సాహము. కావ్యాలంకార చూడామణి, అప్పకవీయము దీనిని వృత్తమని చెప్పాయి కాని ఇది వృత్తము కాదు. జాతి పద్యము ఇందులో ప్రతిపాదంలో 7 సూర్యగణాలు, ఆపైన ఒక గురువు ఉంటాయి. 5 వ గణం మొదటి అక్షరం యతిస్థానం.

పరిష్కరణ : 1902 లో అచ్చయిన ఈ గ్రంథ ప్రతులు ఇప్పుడు ఎక్కడా లభించవు. రాజమండ్రి గౌతమీ గ్రంథాలయంలో చీకటి పేరుకుపోయిన మారుమూల అరలో, ముందువెనుక అట్టలు పోయి, ముద్రణాసంవత్సరం తెలిపే రెండవ పేజీకూడపోయి – అనాదరణకు గురై, చీకిపోయి శిథిలావస్థలో ఉన్న ఆనాటి అచ్చుప్రతి ఒకటి ఉంది. గ్రంథపాలకుల దయాదాక్షిణ్యాల వలన దీనికొక ప్రతికృతి (xerox) పుట్టింది. అదే ఈ ముద్రణకు ఆధారం. ఇందులో అపురూపమైన శారదాంబగారి ఛాయాచిత్రం కూడ ఉంది. ఇందులో అచ్చుతప్పులు మిక్కుటము. తప్పొప్పులు పట్టికలు లేవు. అచ్చుతప్పులు చాలావరకు దిద్దాను. ఒండురెండు నాకన్నుగప్పినవి ఉంటే ఉండవచ్చును. నేను చేసిన కొన్ని ముఖ్యమైన సవరణలను ప్రస్తావిస్తాను.

1. గీ. ఎదుట నున్నవారినేఁ గనుల గనదు
కనిన వారికి తగిన మన్ననల మఱచు. (2–53)

ఈ పద్యంలో మొదటి పాదం ఆటవెలది. మిగతా మూడుపాదాలు తేటగీతి. అందువలన మొదటి పాదాన్ని –

'తన ఎదుట నున్న వారినేఁగనుల గనదు' –

అని దిద్ది తేటగీతిని చేసాను.

2.క. .... శ్రీశు ద

సంజయ సారధి వరాశర గణవిరోధీ. 2-15 ముద్రిత ప్రతిలోని ఈ పాదాలను

క. ... ... శ్రీశ! ధ

నంజయ సారధి ! నరాశనగణ విరోధీ. అని దిద్దాను.

3.ఉ. అంతియె దానికిన్ ఫలమునందుచు నుంటిమియివ్విధంబునన్. (1-41)

ఇక్కడ 'ఉంటిమి యివ్విధంబునన్' అని విసంధి జరిగింది. 'ఉంటి మివ్వి ధంబునన్' - అని దిద్దితే గణభంగమవుతుంది. అందువలన -

'అంతియె దానికిన్ ఫలము నందుచు వందుచు నుంటి మివ్విధిన్' - అని సవరించాను.

ప్రతి ఆశ్వాసాంతంలోను 'భాసురమైన నీవెడద వక్షము నందున' - అన్న పద్యంలో తన భర్తకు, కృతిభర్తకు అభేదం కల్పిస్తూ శారదాంబగారు **'శకటబంధం'**లో ఒక ఉత్పలమాల పద్యం వ్రాసారు. ఇందలి ఒక వరుసను కలిపితే 'శ్రీ వెమూరి రామచంద్ర' - అన్న ఆమె భర్తపేరు వస్తుంది. ఆమె పాండితీశబలత సాహిత్య ఆత్మీయతలే కాదు ఆమె కౌటుంబిక పారమ్యత కూడ అందంగా భాసిస్తుంది. అనుబంధంలో దాని చిత్రం ఇచ్చాను. బంధ నిర్మాణంలో సహకరించిన సాహిత్యమిత్రులు శ్రీవైద్యం వేంకటేశ్వరాచార్యుల గారికి నా కృతజ్ఞతలు.

ఆంధ్రసాహిత్యంలో శారదాంబస్థానం : పదహారేళ్ల బాలిక వ్రాసిన కావ్యమిది. విజ్జిక, శీల, మారిల, మోరిక - అన్నవారు ప్రాచీనకాలంలో సంస్కృతంలో ప్రౌఢకావ్యాలు, నాటకాలు వ్రాసిన మహాకవయిత్రులు; వారి పేరు ప్రతిష్టలకు అసూయచెందిన ధనదేవుడు అన్న పండితుడు - 'స్త్రీలు కవిత్వం చెబితే చెప్పవచ్చునేమోగాని, పండిత చర్చలకు, విద్వద్గోష్టులకు వారు సమర్థులు కారు. పురుషులే అందుకు సమర్థుల'ని తన అక్కసును వెళ్లగ్రక్కాడు.

కాని రాజశేఖరుడు - 'స్త్రియోపి కవీభవేయ సంస్కారోహ్యాత్మని సమవైతి నస్త్రైణం పౌరుషం వా విభాగ మపేక్షతే' - స్త్రీ లెందుకు కావ్యాలు వ్రాయకూడదు.

సంస్కారం హృదయధర్మం. దానికి స్త్రీ పురుష విభాగాలేమిటి? – అని నిలదీసాడు. తన భార్య, మహాకవయిత్రి అయిన అవంతీసుందరి అభిప్రాయాలను గౌరవించాడు. అంతేకాదు సంస్కృతంలో ప్రథమ, మరియు మహాకవయిత్రిగా భావించబడుతున్న విజ్జికను – 'సరస్వతీవ కర్ణాటీ విజయాంకాజయత్య సౌ, యా విదర్భ గిరాంవాసః కాళిదాసాదనంతరమ్' – రమణీయమైన వైదర్భీశైలిలో గ్రంథాలు వ్రాసిన కాళిదాసు తర్వాత స్థానమలంకరింప'దగిన దీమె ఒక్కతియే' – అని గౌరవించాడు. దండి 'సర్వశుక్లా' అని సరస్వతిని వర్ణిస్తే, విజ్జిక – 'నీలోత్పలదళశ్యామాం విజ్జికాం మమ జానతా, వృథైవ దండినా ప్రోక్తం సర్వశుక్లా సరస్వతీ – నల్లకలువలవలె శ్యామవర్ణం గల నాగురించి తెలియక దండి సరస్వతిని 'సర్వశుక్లా' – అని అమాయకంగా వర్ణించాడని తన విద్యాప్రాగల్భ్యాన్ని ప్రకటించింది.

తెలుగులో తొలి కవయిత్రి నన్నయభట్టు సహాధ్యాయి, నారాయణ భట్టు కూతురు కుప్పాంబ అనీ, రంగనాథ రామాయణ కర్త గోనబుద్ధారెడ్డి కూతురు కుప్పాంబిక అనీ రెండు అభిప్రాయాలున్నాయి. గంగాదేవి, తిమ్మక్క, మొల్ల, నాచి, తిరుమలాంబ, శారద, త్రివేణి, రామభద్రాంబ, మధురవాణి, కృష్ణాజి, రంగాజమ్మ, ముద్దుపళని, తరిగొండ వెంగమాంబ మొదలైన సుప్రసిద్ధులైన మహాకవయిత్రుల సరసన నిలువదగినవారు శారదాంబగారు. కాని విధి బలీయము. మొగ్గదశలోనే రాలిపోయారు. అందువలన ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రలలో ఆమెకు కనీసం ఒక చిన్న పీటకూడ దక్కలేదు.

శతక కవుల చరిత్ర (వంగూరు సుబ్బారావు)లో ఆమె 'మాధవ శతకానికి' కూడ స్థానం దొరకలేదు. దానికి రివైజుడు ఎడిషన్‌వేసి, పీఠికవ్రాసిన నిడదవోలు వేంకట్రావుగారు అనుబంధములోని అకారాద్య నుక్రమణికలో ఆమెపేరు, మాధవ శతకమును ఉచ్చరించారు. వంగూరివారు వదలిన ఇతర శతక కవులను శతక కవుల చరిత్ర ఐదవ భాగంలో రాద్దామని ఆయన తలపెట్టారు. కాని అది కార్యరూపం దాల్చలేదు. ఈ విధంగా జీవితంలోనే కాక సాహిత్యజీవితంలోను ఆమె కీర్తి చంద్రికలను కారుమబ్బులు క్రమ్మివేసాయి. దాసుశ్రీరాములుగారి వారసులు కాస్త ఆలస్యంగానైనా ఆగాధజీమూతాల అడుగున మినుకుమినుకు మంటున్న ఆమె వెన్నెలలను వెలికి తీస్తున్నందుకు వారిని అభినందించాలి.

శ్రీరాములు గారి మునిమనుమలు దాసుశ్రీరాములు స్మారకసమితి – అన్న సంస్థను స్థాపించి, లభ్యమైన ఆయన రచనలను అచ్చువేస్తున్నారు. ఆ సంస్థ గౌరవ కార్యదర్శి డా. అచ్యుతరావు గారు NGRI (National Geographysical Research Institute) లో శాస్త్రవేత్త (Scientist) గా రిటైరైనా విశ్రాంత జీవితాన్ని సాహిత్య సేవలో గడుపుతూ ధన్యులవుతున్నారు. శ్రీరాములుగారి సాహిత్యాన్ని వెలికి తీయడంలోను, మసక బారుతున్న ఆయన తేజస్సుకు చికిలి పట్టించడములోను ఆయన కీలకపాత్ర పోషిస్తున్నారు. అంతేకాక యూనివర్శిటీ ఆఫ్ హైదరాబాదులో 'దాసు శ్రీరాములు బంగారుపతకం (Gold Medal) ఏర్పాటు చేసారు. 2014 నుండి ప్రతి సంవత్సరం (MA) తెలుగు సంప్రదాయ సాహిత్యంలో ప్రథమస్థానం పొందిన విద్యార్థికి దానిని ప్రదానం చేస్తున్నారు. కేవలం పేరు ప్రతిష్ఠలకోసం కొయ్యకలాలను పట్టుకొని కొక్కిరి బిక్కిరి రచనలు చేస్తూ పైరవీలతో పురస్కారాలు పొందుతూ బడాయిలు పోతున్న ఈ తుంటరి కాలంలో, జేబుడబ్బును వెచ్చిస్తూ తమ పూర్వుల రచనలు ముద్రిస్తూ, భాషలో ప్రతిభ చూపిస్తున్న సాహిత్య విద్యార్థులకు పురస్కారాన్ని అందిస్తూ – అచ్యుతరావుగారు చేస్తున్న చాకిరీ ఖరీదు కట్టలేనిది. సాహిత్య సమాజానికి ఆదర్శప్రాయమైనది.

స్త్రీ విద్య, స్త్రీ చైతన్యం అంటూ సుమారు నూటపాతికేళ్లనాడు కంఠోక్తిగా చాటిన సరస్వతీ సామ్రాజ్య యువారిణి శారదాంబగారి దార్శనికతను వినుతిస్తూ ఇలా ముగిస్తాను.

ఆ.వె. వనిత విద్యయే ప్రపంచాభివృద్ధికి
మొదటిమెట్టటంచు పూని చాటి
వేగుచుక్క యయ్యె వెలది జగత్తుకు
సాధుగణ కదంబగు శారదాంబ

శ్లో. పురుషవద్ యోషితోఽపి కవీభవేయుః
సంస్కారోహ్యాత్మని సమవైతి నస్త్రైణం పౌరుషం
వా విభాగ మపేక్షతే, శూయన్తే, దృశ్యన్తేఽపిచ
రాజపుత్ర్యో మహామాత్య మహితరో గణికాః
కౌతకి భార్యాశ్చ శాస్త్రప్రహత బుద్ధయః కవయశ్చ.

– రాజశేఖరుని కావ్యమీమాంస

(పురుషులవలె స్త్రీలు కూడ కవులు కావచ్చును. సాహిత్య సంస్కారము ఆత్మ నిష్ఠమైనదే కాని అది స్త్రీ, పురుష వివక్ష చూపదు. రాజపుత్రికలు, మంత్రిపుత్రికలు, గణికలు, కౌతుక వంతులుగ వారి భార్యలు మొదలుగా గల అనేక మంది శాస్త్రప్రహత బద్ధులై, కవులై ఉన్నారని విన్నాము. ప్రస్తుతం ప్రత్యక్షంగా చూస్తున్నాము).

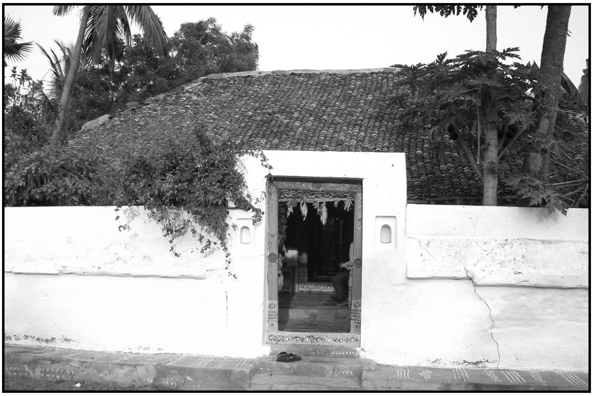
హేమలంబ
మాఘ శుద్ధపాడ్యమి
18.01.2018

ప్రసన్నకవి
ఉన్నం జ్యోతివాసు
వేములపాడు

విషయ సూచిక

నాగ్నజితీ పరిణయము

ఘట్టముల సూచిక



మహాకవి దాసు శ్రీరాములు గారు జన్మించిన ఇల్లు
(కూరాడ, గుడ్లవల్లేరు మండలం, కృష్ణాజిల్లా)

దాసు శ్రీరాములు గారు నివసించిన ఇల్లు



దాసు శ్రీరాములు గారు ఏలూరులో ఈ ఇంట్లో 1883 నుండి 1908 వరకు 25 సంవత్సరాలు నివసించారు. ఈ ఇంటినుండే ఆయన మహాకవిగా, న్యాయవాదిగా, సంఘసంస్కర్తగా విఖ్యాతులయ్యారు. శారదాంబ గారు అపర శారదగా సంగీత, సాహిత్యాలను ఆపోసన పట్టింది ఈ ఇంట్లోనే. ప్రస్తుతము ఇందులో 'గాంధీ ఆంధ్రజాతీయ మహా విద్యాలయము' నడుపబడుచున్నది.

నాగ్నజితీ పరిణయము

శ్రీ శుభమస్తు

నా గ్న జి తీ ప రి ణ య ము

ప్రథమాశ్వాసము

శా. శ్రీరామామణి యేకతంబున హరిన్-శ్రీవిష్ణువీక్షించి యో
పారావార శయాన! నేఁగొలువనీ -మత్స్యాదిరూపంబు లా
హారమ్యంబులె చాలుచాలునన-నొయ్యన్ దాల్చియున్నట్టి యా
శ్రీరామాకృతి మాకునిచ్చు నలఘు- శ్రీసత్యవాగ్భద్రముల్. 1

గీ. రత్నగర్భుని కూతుర, రాజుననుజ,
నఖిలలోకేశ్వరుని భార్య ననుచు గరువ
మెంచకయె వేఁడువారల యిండ్లనిలచి
కాచుచుండెడి సిరి మమ్ముఁ బ్రోచుఁ గాత. 2

క. శ్రీపార్వతీకళత్రు స
దాపుణ్యచరిత్రుఁ ద్రిపురదానవ జైత్రున్
శ్రీపతిమిత్రు సుగాత్రున్
గాపాడఁగ వేఁడుకొనెదఁగా శిఖి నేత్రున్. 3

గీ. సోమశేఖరు నర్ధాంగి శోభనాంగి
మహిత పల్లవ పాణి సన్మధుర వాణి
తనుకనకవల్లి సుందరీ జనమతల్లి
శీతనగజాత మమ్మురక్షించుగాత. 4

క. తన గరిత మోము చందురుఁ
గని భయమందిన స్వపీఠ గర్భములకుఁ బ్రీ
తినిఁ జేయఁగ వాణిని వా
క్కున నుంచిన ధాత మమ్ముఁగూరిమి నేలున్. 5

క. పారద హిమకర శారద
నీరద నీహార హార నిభతన్వి సదా

నారదముఖ మునిపూజిత
శారద మాకొసఁగుఁ వాక్యసంపదలెపుడున్. 6

గీ. కుడుములను మెక్కి కొక్కను గుబ్బమెక్కి
యెడమచేతను వ్రేల్బొజ్జఁదడిమికొనుచుఁ
దల్లిముందర నడయాడుపిల్లవాఁడు
పూఁప నెలదారిపిళ్ళారి ప్రోచు మమ్ము. 7

సీ. తోలెడిగుబ్బాలఁ దోమఁగా దోమఁగాఁ
దరు ణారుణములు హస్తములు గాఁగ
నీలమేఘంబునుఁ బోలెడి దేహంబు
జలధారలుగ జెమ్మఁటలు గురియఁగ
నురమునఁగల ముత్తెసరుల చేవెడఁ గైన
వక్షంబు శిక్షింపఁబడుచునుండ
నిన్నివిధంబుల నెంతయుఁ బడలిక
నందిన దనమేని యలపుదీర

గీ. దిరువలిక్కేణి దివ్యమందిరములోన
నింతిరుక్మిణితో సుఖియించుచున్న
నందసుతుఁడైన సచ్చిదానందమూర్తి
పార్ధసారధి కృతికన్యభర్త యగుత. 8

గీ. ఎన్నఁగల పొత్తములనేమిఁ గన్నదాన
విన్నదాననుఁ గాను నే నెన్నఁడైనఁ
గన్నవారెల్లఁ గరుణనిందున్నయట్టి
యన్నితప్పుల క్షమియింతురని తలంతు. 9

వ. అని యిష్టదేవతావందనంబొనర్చి, మున్ను శుకమహర్షి పరీక్షన్నరేంద్రున కెఱింగించిన తెఱంగున నాయొనర్పంబూనిన నాగ్నజితీస్వయంవరంబునకుం గథాక్రమంబెట్టిదనిన. 10

కోసల పుర వర్ణన

సీ. పాతాళమునుజూడ పరిఘయ న్మిషచేతఁ
దనచుట్టునున్న సంద్రంబుతోడ
కోటరూపునఁ దన్నుఁగొల్చుచునుండెడి
డంబగుచక్రవాళంబుతోడ
సకలంబులగు వృక్షజాతులుగల తోఁట
లను గొప్పలవు నరణ్యములతోడ
తేటలౌ తియ్యని నీటికాలువలుగా
నలరు నదీప్రవాహముల తోడ

గీ. ధారుణీదేవి నిజరూపధారిణియయి
యచట నివసించి యున్నదో యనఁగనొప్పు
వివిధ మణిమయ గోపుర వివరములను
పొలుపు మీరుచునుండుఁ గోసలపురంబు. 11

ఉ. ఆనగరంపు గోటపయి నందము నొప్పెడి సాలభంజికా
శ్రేణుల నీడలెంతయును జిత్రిత ఖేయజలంబు లోపలన్
గానఁగ రాఁగ నప్పురపు నాణెముఁ జూడఁగ నాగకన్యకల్
పూని రసాస్థలిన్ వెడలి భూమికి వచ్చిన మాడ్కిఁ దోఁచెడిన్. 12

గీ. తేజరిల్లెడి పట్టణ రాజకీర్తి
యనెడి గంగ యురగపురి కరిఁగినిండి
యుప్పరమునకు బొంగఁగ నుబుకు బుగ్గ
లనఁగఁ దోచెడి నచ్చటి హర్మ్యచయము. 13

చ. జనకులు వేదకన్యలకు శాంతిసతీపతు లన్నదాత లిం
కను శుచిగన్నవారలును క్రౌర్యము ద్రోచినవారు సత్యభా
షణులు సదా దయామయులు చారుయశస్సుల నొప్పువారు నా
కనగర వాసులం దనుపఁగాఁ దగు పంటలువీటి బ్రాహ్మణుల్. 14

ఉ. వీరులు, నీతిచారులు, గభీరులు, ధీరులు, నర్థికోటి మం
దారులు, ఖడ్గధారులును, ధర్మవిచారులు, వజ్రహారులున్
శూరులు, ప్రేయసీ హృదయ చోరులు, నింకఁ గడున్మనోహరా
కారులు తత్పురంబునను గల్గిన రాజకుమారులెంతయున్. 15

క. భూరి మహైశ్వర్యములఁ గు
బేరుని నోడించువారు బేరములందున్
సారము గల్గిన వారలు
బేరులు తత్పట్టణమున పృథుగుణహారుల్. 16

ఉ. ఆపురమందుఁ గాఁపులు స్వయంకృషివల్లను బండుధాన్యముల్
గోపురపంక్తి మాదిరిగఁ గుప్పలు వైవఁగ వానిఁదాఁకుచుం
బ్రాపునఁ జేరియున్న వెలిమబ్బులఁ జూడఁగ దవ్వుఁగంపకై
దాపుననున్న చెల్లెలగు దైవతగంగ యనంగఁ దోఁచెడిన్. 17

క. ఐరావతాది కరులా
యూరనుఁగల కుంజరేంద్ర యూథముతోడన్
బోరఁగఁ జాలమి దిశలకుఁ
బారిన వనఁదోఁచు సిగ్గు బయలుపడంగన్. 18

గీ. పురినిగల వారువంబుల పరువుతోడ
బార జాలమి చేతనుఁ బైత్యమంది
తిరుగుచున్నవి సూర్యుని తేజులకట
దేవనాథుని గుఱ్ఱంబు తెల్లవోయె. 19

సీ. పతిని దైవముకన్న భక్తిఁ తోఁబూజింతు
రతని వల్లను బ్రేమ నందుచుందు
రత్తమామలయందు నణకువతోనుంద్రు
వారివాత్సల్యతఁ బడయుచుంద్రు

బంధు మిత్రుల బరామర్శింపుచుందురు
తిరిగిగౌరవములఁ దెచ్చుకొంద్రు
బీదవారలయందు సాదరలై యుంద్రు
వారి వల్లను మంచి పేరుగొంద్రు

గీ. పరగ సంగీతసాహిత్య సరణి దెలసి
పనులయందును బ్రాల్మాలకను జరింత్రు
పుడమి సౌందర్యమున కింకఁ బుట్టినిండ్లు
పట్టణంబున నిళ్ళాంద్రు ప్రబలియుంద్రు. 20

కోసలపుర విభుఁడు నగ్నజిత్తు

క. ఈపగిదిన్ గననొప్పున్
శ్రీపతిమందిరము వోలె శ్రీగలిగి సదా
యాపురిని నగ్నజిత్తను
భూపతి పాలించుచుండె బుధవినుతుండై. 21

సీ. ఆటలందును నవ్వులాటలందును తన
మాటలందును లేవు బూటకములు
పుత్రులందును దనమిత్రులందిఁకను స
ర్వత్రులందును నొక్క భావమూను
ఎన్నికష్టములుపైనున్న యప్పటికిఁ దా
నన్నమాటను దప్పడెన్నటికిని
పోరునందున వ్యవహారమందునఁగాని
ధీరత్వమెన్నఁడు జారనీడు

గీ. పలుకఁడెప్పుడు కఠినంపు భాషణములు
నిచ్చకపు మాటలకుఁ దానుమెచ్చుఁబోఁడు
దీనజనసంఘములకెల్ల దేవతరువు
భగ్న రిపు ధారుణీభృత్తు నగ్నజిత్తు. 22

సీ. వైరులయందుఁ దా ధీరుఁడనఁగవచ్చు
పాతకంబులఁ జాల భీతి గలదు
స్వాంతః పురస్త్రీల సరసుండనఁగవచ్చు
పరదారలను జూడ విరసుఁడగును
పుణ్యసంపాదన బుద్ధిగలదుకాని
పరధనంబులచాయ నరుగఁబోఁడు
కష్టమొందెడువారిఁ గరుణఁజూచునుగాని
కలుషాత్మకులయెడఁ గఠినుఁ డగును

గీ. ఈశ్వరుని మాత్రమెంతయు విశ్వసించు
నైహికసుఖంబులను నమ్మఁడాత్మలోన
మేలుమేలన నప్పుర మేలుచున్న
భగ్న రిపు ధారుణీభృత్తు నగ్నజిత్తు. 23

కోసల విభు పట్టమహిషి మోహనాంగి వర్ణన

గీ. ఇట్టి గుణములచేఁ జాల నెల్లరకును
పొగడదగియున్న నగ్నజిద్భూవిభునకు
పట్టమహిషి పతివ్రత పరమసాధ్వి
యంగభూపతి సుత మోహనాంగి యొప్పు. 24

ఉ. ఒప్పులకుప్ప యానమున కోడుటవల్న హరిద్గజంబులున్
జెప్పఁగ సాటిలేని జడ చెన్నును బోలమి పాపరాయఁడున్
తప్పక భూమిపై నిలువఁ దాళక నెమ్మనమందుఁ గుందుచున్
జప్పుడుసేయకుండ భువి చాటున దాగిరి పోయిసిగ్గునన్. 25

సీ. ప్రొద్దు పొడుచుటకు పూర్వమే మేల్కొని
మొగముమార్జనసేసి మగనిపాద
సేవ భక్తిని జేసి చిత్తశుద్ధినిగల్గి
యావల శ్రద్ధతో సేవకులకు

నేయేపనుల నెట్లు నేర్పరుప దగునో
　　వారివారి పనుల నేరుపరచి
పెనిమిటిబోసేసి చనిన పిమ్మటఁ దాను
　　నాపాత్ర యందున నారగించి

గీ. తీరుబడియైనఁ జేడెలఁ జేరఁబిలచి
నెలఁతలకు ముఖ్యమైనట్టి నీతులెల్ల
నేరుపున జెప్పుచుండును వారికెల్ల
ముద్దుగుణముల వజ్రాంగి మోహనాంగి. 26

గీ. పరమ పుణ్యాత్మయైన యా భార్యసేయు
సేవలెల్లను బడయుచు భూవిభుండు
నెందున గొఱంత లేక సుఖించు చుండె
సంతు లేనట్టి యొక్క కొఱంతదప్ప. 27

వ. ఇవ్విధంబున నా కోసలేంద్రుండు సకల సౌభాగ్య సమేతుండునై సంతానము లేని కతంబున నెంతయు వగచుచు నొక్కనాటి సాయంసమయంబున భార్యాసహితుండై తగు పరిజనంబుతోడ నుద్యానవనంబునకుం జనె–నవ్వనం బెట్టిదనిన 28

ఉద్యానవన వర్ణన

సీ. నారికేళంబులు నారింజ నిమ్మలు
　　మామిళ్ళు మఱిజీడిమామిడులును
జేమలు పనసలు చెలఁగిఖర్జూరముల్
　　దానిమ్మలును మంచిద్రాక్షలతలు
మల్లెలు మొల్లలు మంచిసంపెంగలు
　　జాజులు విరజాజి సన్నజాజి
మందారములు నింక మంకెన గొజ్జంగి
　　పొగడలు గన్నేర్లు పొన్నచెట్లు

గీ. మంచి దవనము కురువేరు మాచిపత్రి
కదురుపచ్చయు మరువము మొదలుగాగ
వృక్షజాతంబులను జాలఁ బెంపుమీరి
నందనవనంబొ యననొప్పు సుందరముగ. 29

ఉ. ఆరమణీయమైన వనమందునఁ బూఁబొదరింటి లోపలన్
చారుతరేంద్రనీలమణి సంయుతమౌ ఘనకుట్టిమంబు పైఁ
గూరుచునుండి కోమలియుఁ గూరిమితోఁ దనప్రక్కనుండ శృం
గారము గాంచు తోఁటగని క్రన్నన నాలలితాంగి కిట్లనెన్. 30

మ. చెలియా!చూచితె యీమహావనలతా శృంగారమున్ బూవుఁ గు
త్తులపైవ్రాలిన భృంగనాదముల మాధుర్యంబులున్ మొల్ల పూ
వులసౌరభ్యము గూనతెమ్మెరలనా పూదేనెలా పల్లవం
బుల లాలిత్యములున్ శుకావళిరవంబుల్ సంతసంబయ్యెడిన్. 31

వ. అనుచు. 32

సంతానము కొఱకు రాజదంపతులు విచారించుట

గీ. ఇవ్విధంబున దంపతు లెలమితోడ
నుపవన విహార మొనరింపుచుండ నందు
యోగ్యసంతానకలితయై యొప్పుచున్న
యట్టి యనఁటిని గాంచి రాపట్టిమిగుల. 33

క. ఆనందము తోడనుఁ 'నలి
వేణీ! యీయనఁటి చెట్టు పిల్లలగుంపున్
బూని కడు సుందరంబుగఁ
గానంబడు దాని భాగ్య గరిమం గనుమా' ! 34

చ. అనవిని మోహనాంగి హృదయంబున సంతతిలేని చింతతోఁ
గనలుచుఁ బ్రాణనాథుఁగని కామిని 'బిడ్డలఁగన్నవారలీ

యనువునముద్దుముచ్చటల నారసి సంతసమందుచుం ద్రయో!
మనలముమాత్రమిట్టుల నభాగ్యుల మైతిమి చూడ నీయెడన్. 35

గీ. ఎంత సంపద గల్గిన నేమిభాగ్య
మయ్యయో! బిడ్డలను గన్నయమ్మ లెట్టి
పుణ్యమును జేసియుండిరో పూర్వమందు
వారి భాగ్యమె భాగ్యము వాస్తవముగ'. 36

క. అని పలికినఁ దనచెలితో
జనవిభుఁడిట్లనియె సఖి నిజములామాటల్
మనయందున దైవముకృపఁ
గనఁ డేపాపముల మనము గావించితిమో!' 37

వ. ఈ ప్రకారంబున నెంతయువిచారించుచుండ నాసమయమందు. 38

గీ. తేజరిల్లుచు వెడలిన రాజు నంచి
తాభ్యుదయమెల్ల దిక్సతులలరఁ గాంచి
చల్లియున్నట్టి లాజలసరణిదోఁప
చుక్క లంబరవీధిని బిక్కటిల్లె. 39

వ. అంతఁ చంద్రోదయంబగుటచే నాపార్థివేంద్రుండు వనవిహారంబు చాలించి భార్యాసమేతంబుగా నంతఃపురంబున కరిగి-యత్యంతదురంత చింతాక్రాంతుండై మోహనాంగి తనపాదంబులు బట్టుచుండ హంసతూలి కాతల్పంబునఁ బవ్వళించి యామెంగని యిట్లనియె. 40

ఉ. ఇంతిరొ! పూర్వమందు మనమెంతటి పుణ్యము సేసియుంటిమో
అంతియె దానికిన్ ఫలము నందుచు నుంటిమి యివ్విధంబునన్
సంతతిలేక నేటికిఁక సౌఖ్యములన్నియు నేరుసూడ నీ
వంత దొలంగఁజేసెడి యుపాయము నెన్నఁడు గందునోకదా. 41

గీ. సుతులు లేనట్టి వారికి గతులు లేవ
టంచు పెద్దలు సెప్పుదు రదియెకాక

తం(డుల ఋణంబు దీర్పcగc దనయుc బొంద
దగు గదా! యది లేమి నే వగవ వలసె. 42

రాజదంపతుల కడకు నారదముని అరుదెంచుట

వ. అనుచు నిట్లెంతయు నావిచారంబున నారేయింగడిపి ప్రాతఃకాలకృత్యంబులనెల్ల నిర్వర్తించుకొని రాజకార్యంబులనెల్ల మంత్రిం బరామర్శింప నాజ్ఞ యొసంగి మోహనాంగీసమేతుండై యుండెనంత. 43

ఉ. డెందమునెల్ల నిశ్చలత దీన జనావలి పోషియైన గో
విందుని మీదనే నిలిపి వీణియ గాలికి మ్రోcగcగా మహా
నందము తోడ రాగ లయ నైపుణితో శ్రుతులీనc బాడుచున్
గొందలమందు రాజుకడకున్ గలహప్రియుc డేcగు దెంచినన్. 44

గీ. వచ్చిన మునీశ్వరునిc గాంచి భార్య తోడ
వందనమొనర్చి గురుతర భక్తి యుక్తుc
డగుచు భూవిభుc డర్ఘ్యపాద్యము లొసంగి
యుచితపీఠంబు నందున నుంచి పల్కె. 45

క. మీ పావనమూర్తిని గన
మా పాప సమూహమెల్ల మానెను సుమ్మా
మీ పాదము లుంచుట నా
హా! పావనమయ్యె మాగృహంబో యనఘా! 46

వ. అనుచు నివ్విధంబున నాతాపసవరేణ్యు నుచితసత్కారంబుల బూజింపనా నారదుండు కోసలేంద్రుం గని యిట్లనియె. 47

నారదుడు తరుణోపాయమును సెప్పుట

గీ. ఓ! నృపవరేణ్య మీ యెద నున్న యట్టి
యీప్సితంబంతయును మాకు నెఱుక పడియె

నట్టి కోరిక నెరవేరు నట్టివిధము
జెప్పెదను దానిశ్రద్ధతోఁ జేయుమనఁగ. 48

ఉ. తాపసవర్య! పుణ్యచరితా! మధుసూదనభక్త! మాదు సం
తాపము లెల్ల దీరిచి కృతార్థులఁ జేయుము ప్రేమతో మహా
పాపులమైన మాకు సదపత్యము గల్గుట కెట్టి దేని నే
డాపని నాచరింపఁ గల మానతి యీయఁ గదయ్య! వేగమే. 49

మ. అననా సంయమి నాథుఁడిట్లనియె లోకాధీశ! నేజెప్పుదా
నిని నత్యంతము భక్తితోడనుమహానిష్ఠన్ శుచింజేయు మిం
కను సంవత్సరమాచరింపఁగ వలెన్ సంతాన గౌరీవ్రతం
బని లోకంబున దానినంద్రు జగదంబన్ బూజసేయన్ దగున్. 50

క. ఈసరణి నొక్క వత్సర
మాసతి బూజింపుచుండ నాదేవియె సం
తోషించి మీకుఁ గోరిక
దానఫలము సేయు మిగుల దయతో నధిపా! 51

వ. ఇట్లా నారదుండా దంపతులకు వ్రతాచరణ విధానంబంతయుం దెల్పి తానంతర్ధానంబు నొందెనంత నారాజేంద్రుండు తమగురువైన వశిష్ఠుని భార్యా సహితంబుగ రావించి, శుభదినంబు విచారించి. 52

సీ. బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుల బంధుమిత్రుల నెల్ల
రావించి శుభముహూర్తంబు నందు
శ్రుతులు పురాణముల్ స్మృతులు నేర్చినయట్టి
పారులెల్లరు వ్రతఫక్కి దెలుప
వ్రతము ప్రారంభించి వరుసతో దంపతు
లనుదినంబును చాల నాసతోడ
భూరిదక్షిణలతోభోజనంబులువెట్టి
యెల్లప్రజలు సంతసించునట్లు

గీ. జేసి ముత్తైదువులకెల్ల చీర రవిక
లింక భూషణదానంబు లెల్లఁజేసి
రించుకయు లోపమందు రానీక వ్రతము
నెంతయును భక్తితో నాచరించుచుండ. 53

పార్వతీదేవి మోహనాంగిని కరుణించుట

గీ. అంత నొకరేయి నామోహనాంగి స్వప్న
మందు మిక్కిలి వృద్ధురాలగు పురంధ్రి
గానఁబడి యామె దనచేతి కంకణములు
మోయ చేఁదట్టిలేప నాముద్దుగుమ్మ. 54

క. ఉలికిపడిలేచి దగ్గర
నిలుచుండిన వృద్ధఁ గాంచి నెలకొని తా నా
కలికికి వందనమొనరిచి
నలరుచు నిట్టులని పలికె నంచితబుద్ధిన్. 55

క. 'అమ్మా! వందనమిదె గై
కొమ్మా! నినుఁజూడ శివుని కొమ్మవనుచు భా
వమ్మున దోఁచెడి బంగరు
బొమ్మా! కలరూపు దెల్పి ప్రోవగదమ్మా!' 56

వ. అని. 57

ఉ. ఎంతయు వేడుచున్న చెలికెక్కుడు దీవన లందఁజేసి యో
యింతి! ముదమ్ము నామది వహించితి మీరలు సేయు పూజకున్
సంతస మందుడింక నొకచక్కనిపుత్రుని సార్వభౌము శ్రీ
కాంతుని చెట్టబట్టు నొకకన్యను గాంచి సుఖింతు రిభ్భువిన్. 58

వ. అని యివ్విధంబునం దెలిపి యద్దేవి యంతర్ధానంబు నొందెనంత నా మోహనాంగి నిదురమేల్కొని తననాథుం జేరి స్వప్నక్రమంబెల్లం దెలుప నారేఁ

డున్ మిగుల సంతసించి మనపాలిటిపార్వతి మనయం దనుగ్రహించె నింక పుత్రికాపుత్రులం దయచేయంగలదని పట్టరాని సంతసంబున నుండెనంతఁ గొన్నిదినంబులకు. 59

మోహనాంగికి నెల మసలుట

సీ. మందగమనయను మాటతథ్యముగాగ
నడకమెల్లన నాటనాటనాయె
నన్నిపనుల శ్రద్ధనాచరింపఁగ బోవఁ
బనుల బ్రాల్మాలికల్ ప్రబలమాయె
నెట్టిరుచులు గలయట్టి పదార్థముల్
ముట్టితాఁ జిమ్మను బెట్టదయ్యు
ఓకలింతలును చిట్టుములతో నెంతయు
వేవిళుల్ ఘనమాయె వెలఁదికపుడు

గీ. నింక దనుమధ్య యనుటలు బొంకులాయె
నేది సూచిన వెంటనే చీదరాయె
నిష్టమగు వస్తువులయందు నిచ్ఛలేక
కోరికలు డెందమందున గొప్పలారు. 60

వ. అంత. 61

గీ. అతివ లెల్లరు నామెచిహ్నములగాంచి
చూలుసుమ్మిది నిజముగ సుందరాంగి
కనుచు నొకరికొకరు మాటలాడుకొనుచు
మెండుగను సంతసంబున నుండిరంత. 62

క. పుడమీశుని తోడను దన
పడఁతికిచూల్ నిలిచెననుచు భామలుసెప్పన్
గడు సంతసమున నుండఁగఁ
గడచెను మాసంబులైదు క్రమముగఁ జెలికిన్. 63

సీ. సకలదేశంబుల సామంతరాజులు
బంధుమిత్రులు పరివారమెల్ల
మరకత మాణిక్య మౌక్తిక వైఢూర్య
రత్నసంయుతములౌ రవణములను
బంగరు సరిగల చెంగులతో నంద
మైనట్టి చీని చీనాంబరముల
సకలంబులైన భక్ష్యంబుల రుచినొప్పు
పలువిధములయిన ఫలచయములు

గీ. పండుటాకులు వక్కలు పచ్చిపసపు
సన్న కుంకుమపువ్వుల సరము లింకఁ
బునుఁగు జవ్వాది గంధము ముగుదకపుడు
సూడిదల మీద సూడిదల్ సూపిరంత. 64

క. ఆరవ మాసంబున గడు
కూరిమితో నృపవరుండు కోమలికిని జె
న్నారఁగ సీమంతము నెర
వేరిచె విధ్యుక్తముగను వేడుకమీఱన్. 65

వ. ఈ ప్రకారంబున నాచేడెకు నవమాసంబులు నిండి యొక్క శుభదినంబున. 66

సుముఖ, సుదంతల జననము

సీ. పదియారువన్నె మేల్ బంగరుఛాయల
నలరుచున్నట్టి దేహముల తోడ
నిండుపున్నమనాఁటి నెలధిక్కరించెడు
నాఁడెమొప్పెడి యాననముల తోడ
పద్మపత్రంబుల పసజూచి తెగడు నా
కర్ణాంతములయిన కనుల తోడ

నల్లమబ్బుల నెల్ల దెల్ల సేయఁగఁజాలు
కోమలంబైనట్టి కురుల తోడ

గీ. జననమందిరి గౌరీప్రసాదలబ్ధి
నొక్క మగబిడ్డయును వెన్క నువిద యోర్తు
కలశ రత్నాకరు తరంగ గర్భమందు
జననమందిన సిరియును చంద్రుఁబోలె. 67

గీ. అంతనా కోసలేంద్రుఁడు హర్ష మెసఁగ
భూరి దానంబులను జేసె భూసురులకు
జాతకంబుల వ్రాయించెఁ బ్రీతితోడ
పట్టణంబునఁ జక్కెరల్ బంచెనట్లు. 68

క. కడుసుఖమునఁ బదిరాత్రులు
గడువంగా సంతసమ్ముఁ గ్రమ్ముకొనంగన్
బుడమీశుఁడు పాపల కిల
నడపెను దా బారసాల నయముగనింకన్. 69

శా. గోదానంబులు నశ్వదానములు సత్కుంభీంద్ర దానంబులున్
భూదానంబులు వస్త్రదానములు బొల్పొందన్ సువర్ణాన్న క
న్యాదానంబుల బాగుమీర గృహదానంబుల్ దగన్ జేసె స
మ్మోదంబొప్ప క్షమాధవేంద్రుఁడు శుభంబొప్పంగ నప్పట్టునన్. 70

క. సుముఖుఁడు సుదంత యనుచును
కొమరునకును సంభ్రమమునఁ గొమరితకు నా
మములను వ్రాయించె బుధో
త్తములెల్ల భళీయనంగ ధరణీశుఁడొగిన్. 71

వ. ఇట్టుల నాబిడ్డలకు నన్నప్రాశనాదికంబులెల్లఁ గడచి దినదిన ప్రవర్ధమానులగుచుండిరంత నాసుదంత. 72

క. ఆటల నేరిచె నింపగు
మాటలఁ దానేర్చె నింక మరిమరిఁ జాలన్
పాటల నేరిచె నిటునా
నాఁటికి పదివత్సరములు నాతికిఁ గడచెన్. 73

ఆశ్వాసాంతము

చ. కరివరదా! ముకుంద! వరకైరవిణీతటవాస! భూపతీ!
మురహర! పద్మనేత్ర! భవమోదన! సుందరదేహ! దైత్యభీ
కర! మధుసూదనా! జలజగర్భముఖస్తుత! నందనందనా!
తిరువలికేణినాయక! ప్రదీపితభూషణ! పార్ధసారధీ! 74

ఉత్సాహ.
నారదాదివినుత! పద్మనాభ! మాధవా! సుధీ!
సారసాక్ష! ఘోరపాపసంహరా! కృపానిధీ!
మేరుధీర! పార్వతీశమిత్ర! సుగుణవారధీ!
నారసింహ! యిందిరాధినాధ! పార్ధసారధీ! 75

తురంగప్రయాతము.
దేవదేవ! చక్రహస్త! దీనసంఘపోషకా!
పావనాత్మ! విశ్వరూప! భాసమానవైభవా!
శ్రీవధూప్రియా! మునీంద్ర సేవితాంఘ్రి పంకజా!
రావణాంతకా! గుణాభిరామ! పార్ధసారధీ! 76

శకటబంధగర్భితోత్పలమాల

ఉ. భాసురమైన నీవెడద వక్షమునందున శ్రీవె లుంగఁగా
దాసులకే కొఱంత సతతమ్మును సంతస మూరి శోభితా
వాసులుగారె విశ్వపరిపాలనసుందర రామ శారదా
భ్రాసమకీర్తిపూరిత దిగంతరవైభవ చంద్ర మాధవా. 77

★ ★ ★

శ్రీ శుభమస్తు

నాగ్నజితీ పరిణయము

ద్వితీయాశ్వాసము

క. సిరికిన్ బ్రాపై యొప్పెఁడి
వరదా! యదువంశ దుగ్ధ వారధి చంద్రా!
తిరువల్లిక్కేణి సుమం
దిరధీనిధి! పార్థసారథీ! గుణశరధీ! 1

వ. వెండియు నమ్ముని యానరేంద్రుని గని యిట్లనియె. 2

సీ. ఒకవేళ చెలులతో నుద్యానవనముల
బాగుగా నుయ్యాల లూఁగుచుండు
నొకవేళ బాలికా నికరంబులను గూడి
వేడుకఁ బగడసాలాడుచుండు
ఒకవేళ దా బొమ్మలకుఁబెండ్లిగావించి
చెలికత్తెలకు విందు సేయుచుండు
ఒకవేళ నెయ్యంపుటువిదల తోడఁ
బద్మాకరంబుల నోల లాడుచుండు

తే.గీ. నొక్కతరి చిల్కలకుపాటముక్కచెప్పు
నొక్కతరి కృతకాద్రుల నెక్కుచుండు
నొక్కతరి పుష్పములఁ జెట్టు లెక్కి కోయు
నాముగుద సల్పుచర్యల నేమనందు. 3

ఉ. వీణియ చేతబట్టుకొని వీనులపండువు గాఁగ నింపుగా
గానము సేయనేర్చె మృదుకావ్యములన్ బఠియింప నేర్చెగా
పూని సునీతిమంతములఁ బొత్తములన్ రచియింపనేర్చె న
మ్మానిని చిత్రలేఖనము మానుగజేయఁగ నేర్చెనెంతయున్. 4

సుదంత యౌవన వర్ణనము

క. అలరుచు నివ్విధమున వి
ద్యలనెల్ల గ్రహించెఁ జాల నంచితబుద్ధిఁ
జెలఁగుచు నుండంగా నా
యలివేణికి జవ్వనంబు ప్రాప్తించె నొగిన్. 5

ఉ. తామరతూండ్లు పద్మముల దాపున గానక డాఁగియుండె నా
సోముఁడు రాత్రులం దిరుగుఁ జుక్కలు దూరము పారిపోయె నా
చామరముల్ సనెన్ వెనుక చాయనుఁ గూర్మము లేఁగె నేటికిన్
గోమలి సుందరాంగములకున్ సరిబోలమిచేత సిగ్గునన్. 6

తే.గీ. నిగనిగలు దేరు నెలఁత పెన్నెరుల గుంపు
నీలిమకు నోడియే సుమ్ము నీలమణులు
పూరిగఱచును జడతోడఁ బోరలేక
భుజగములు పోయి వెఱపునం బుట్టలెక్కు. 7

క. అమ్మానిని చూడ్కుల యం
దమ్మును జూడంగ వికసితంబులయిన నె
త్తమ్ముల వెడలిచను కొదమ
తుమ్మెదల సమాజమఁనఁగ దోఁచెడినిగదా. 8

మధుమాసశోభ

తే.గీ. అంతనాచెలి యౌవన మతిశయిల్ల
నానరేంద్రుండు తనయకుఁ బ్రాణవిభుని
దగిన వానిని దేఁ బ్రయత్నంబు సేయు
చుండ నంతట నామని సొబగుమీఱె. 9

తే.గీ. ఎండ మెండాయె చిల్కలపిండు సెలఁగె
చెట్టు లెల్లను బాగుగఁ జిగురు వట్టె

స్వేద పీడితులగు వారి బాధదీర్ప
మెల్ల మెల్లన వీచెడిఁ జల్ల గాలి. 10

సీ. జలపూరితములైన కొలఁకులన్నియుఁ జాల
సన్నగిల్లుచునుండ సామజములు
కరములచే నీరు శిరములం జిమ్మక
తాపమెల్లను దగ బాపికొనును
నేలపయిన కాలునిలుప శక్యముఁగాక
పాంథజనులు శ్రమబడుచు నుంద్రు
పల్లవంబులనెల్ల భక్షించి కోయని
కోయిలల్ గుంపులై కూయుచుండు

తే.గీ. దినకరుండేగె నుత్తరదిశకు వృక్ష
జాతులెల్లను పుష్పమంజరుల బొదలె
సందెవేళల దివసంబు లందమాయె
మంజులంబగు నమ్మధుమాసమందు. 11

వ. ఇట్లెంతయు మనోహరంబైన నావసంతసమయంబున నాభూవిభుండు భార్యాపత్యసహితంబుగ నుపవనంబునకేఁగి యందుఁ గనక సౌధంబున నివసించి వసంతోత్సవంబు గావింపుచుండ నాసమయంబున. 12

నారదుని ఆగమనము

క. చారుయశస్కుండును సం
సారవిముక్తుండు పుణ్యచారిత్రుండా
వారిజ గర్భుని పుత్రుఁడు
నారదుఁ దరుదెంచె నవనినాథు కడకున్. 13

మ. మునినాథుండరుదేర భూమిపతియున్ బూఁబోఁడియున్ బిడ్డలున్
వినయంబొప్పనమస్కరించి తగుసత్పీఠంబునందించి య

మ్మునినాసీనునిగాఁగఁజేసి కడుసమ్మోదంబుతో నాతనిన్
గని యిమ్మాడ్కివచించె గోసలధరాకాంతుండునుం స్వాంతుడై. 14

ఆ. సంయమీంద్ర! నీదు సందర్శనమ్ముచేఁ
గనులఫలము నేఁడు గంటిమయ్య!
యెంతకాలమున లభించెను తావక
పాద సేవనంబు పఱఁగమాకు. 15

వ. ఇంక నోమహాత్మా! యనపత్యులమై యధిక విచారంబున నున్న మాయంద నుగ్రహించి మాకడకేఁగుదెంచి సంతానోత్పత్తిక్రమంబుదెల్పి మీరంతర్ధానంబు నొందినపిదప మేము నాప్రకారంబువ్రతం బతిభక్తియుక్తంబుగ నాచరింప నాశైలాత్మజ మాకు సాక్షాత్కరించి దయచేసిన ఫలంబు లివియ యని తనపుత్రికా పుత్రులంజూపి యిదంతయు భవదీయానుగ్రహవశమ్మున లభించినది గాని వేఱొండుగాదు గాన వీరలిరువురును తమసేవకులనుచు ననేక విధంబుల వక్కాణించి మఱియు. 16

క. కన్నెకు కులరూపంబుల
నన్నిటికి సమానుఁడైన యట్టిమగం డెం
దున్నను తెలియపరచి మము
మన్నింపఁగ వేఁడుకొనెద మౌనివరేణ్యా! 17

ఆ.వె. అనుచు వేఁడుచున్న యవనీశుమాటకు
సంతసంబునొంది సంయమీంద్రుఁ
డనియె నీదుప్రశ్నకును దగు నుత్తరం
బొసఁగువాఁడ వినుము వసుమతీశ! 18

సుదంతకు తగిన విభుఁడు కృష్ణుఁడని నారదుఁడు సెప్పుట

క. ద్వారకయను నగరంబున
ధీరుఁడు వసుదేవునకును దేవకికిని బెం

పారఁగఁబుట్టిన ముద్దుకు
మారుఁడు కృష్ణుండు హరి సమానుండధిపా! 19

వ. మఱియు. 20

క. దేవతలెల్లరు నసురుల
చే వంతల బొందలేక శ్రీహరివేఁడన్
గా వారి సంహరించుట
కై వసుధ జనించె నీతఁడప్రతిహతుఁడై. 21

సీ. ఇంద్రనీలచ్ఛాయలీను దేహమువాఁడు
శంఖగదా పద్మచక్ర హస్తుఁ
డాజానుబాహుండు నంబుజనాభుండు
నండజవాహనుం డసురవైరి
కాంచనచేలుఁ డాకర్ణాంతనయనుండు
రమణీయ శ్రీవత్స లాంఛనుండు
మండిత తపనీయ కుండలమ్ములవాడు
చారు మయూర పింఛమ్ము వాఁడు

తే.గీ. నురము నందున శ్రీదేవి నుంచువాఁడు
దుష్ట సంహారకుండును శిష్టవరదుఁ
డజగరాసుర మర్దనుం డార్యవినుతుఁ
డైన శ్రీకృష్ణుఁ బొగడంగ నలవి యగునె. 22

శా. ఆలక్ష్మీశుఁ డొనర్చియున్న పను లత్యాశ్చర్యముల్ విన్నచో
బాలత్వంబునఁ దన్ను జంపుటకుఁ జన్బాలిచ్చు వ్యాజంబుతో
బాలధ్వంసిని రాఁగ దానికడఁ జన్బాల్ద్రాగి యాపూతనన్
నేలంగూలఁగఁద్రోచి ప్రాణరహితన్ జేసె న్నరేంద్రోత్తమా. 23

గీ. తల్లియొద్దను స్తన్యమున్ ద్రాగుచుండ
శకట రూపంబునను దన్నుఁ జంపనెంచి

కంసుపంపున నొక్కరక్కసుఁడు రాఁగ
నొక్కపాదమునను దన్ని యుక్కడంచె. 24

క. ఆవనజనాభుఁడింకఁ దృ
ణావర్తుండనెడి దైత్యనాధుడు పవనం
బైవచ్చి నింగికిని గొం
పోవఁగ మెడఁబట్టి త్రుంచె భూపవరేణ్యా! 25

చ. పరఁగ మఖంబునందు దను మన్నన సేయఁగ లేదటంచు శ్రీ
హరిపయిఁ గోపగించి త్రిదశాధిపుఁ డీసున రాళ్ళ వర్షముం
గురియఁగ జేయ దానిఁ గని గోపకులెంతయు భీతిఁ జెందఁగా
కరమున శైలమున్ గొడుగు కైవడిఁ బట్టి భరించె వారలన్. 26

ఆ.వె. ఇదియుఁ గాక నింక నెన్నేని ఘనకార్య
ములను జేసె జనులు మోదమంద
నతఁడ తగును నీదు సుతకుఁ బెండిలిసేయ
ననుచు మౌని సెప్ప నవని విభుఁడు. 27

ఉ. ఆ మహనీయుఁడేడ కడు నల్పుఁడ నేనిట నేడఁ జూడ మా
భామిని బెండ్లియాడునను మాటపొసంగునె యా మురారి నా
ధామము సేరుటెట్టుల ముదంబునఁ దెల్పవె దీనిఁ గూర్చి నా
కేమి యుపాయ మంచడుఁగ నెంతయుఁ బ్రీతిని మౌని యిట్లనెన్. 28

ఆ.వె. ఇఁకను గొన్ని దినములకు నీదువీటికి
నేఁడు వృషభ వరము లేఁగు దెంచి
తోఁటలు మొదలైన చోటులన్నియుఁ బాడు
సేయు చుండుఁ బొగరుఁ జెంది యంత. 29

క. పురమునఁ గలిగిన జను లె
ల్లరు నావృషభముల బాధలను బడలేకన్

మొరలిడు కొనుటకు నీకడ
కరుదెంతురు దీనులగుచు నవనీనాథా! 30

తే.గీ. వృషభ సప్తకమున గల్గు భీతి దొల్గ
వాని నన్నిటి నెవ్వఁడు పట్టి కట్టు
నట్టి ధీరునకును నాదు పట్టి నిత్తు
ననుచు దేశములను జాటఁ బనుపు మయ్య! 31

ఆ.వె. అవ్విధంబునను స్వయంవరమ్మును జాట
దాని నాలకించి ధారుణీశు
లెంద ఱేని వత్తు రందున గృష్ణుండు
వానిఁ గట్టు నెల్ల ప్రజలు మెచ్చ. 32

వ. కావున నాశ్రీహరి యిచ్చుటికి విచ్చేయు నుపాయంబు సెప్పితి నేనింకఁ బోయి వత్తునని పలికి యమ్మునిం గాంచి రాజనేక విధంబులం బొగడి వీడ్కొలుప నాతండంతర్హితుండయ్యె నప్పుడానృపవరుండు వృషభాగమనంబు నిరీక్షించు చుండె నంత నాసమయంబున. 33

నారదుఁడు సెప్పిన వృత్తాంతమును సుదంత తన చెలికిసెప్పుట

చ. జనకుని యొద్ద నారదుఁడు సారసనేత్రు చరిత్రమెల్ల దె
ల్పినవిని యాసుదంత కడుఁ బ్రీతి మనంబున నుప్పతిల్లఁగా
తన చెలియైన యిందుమతి దాపునకుం జని యేకతంబునన్
వనితను జూచి యిట్లనుచు బల్కెను సంభ్రమమైనసిగ్గునన్. 34

క. సకియా! నీతోడను నే
నొకమాటను జెప్పఁదలఁచి యుంటిని నీవే
రికి నామాటఁ దెలియఁబఱు
పక యుందువె యనఁగ నిందుమతి యిట్లనియెన్. 35

గీ. చెలియ! నీకేటికే యిట్టి సిగ్గు నొంద
నీవు జెప్పు రహస్యంబు నెవ్వరికిని

దెలుప నమ్ముము గానవేఁ దెల్పి నాదు
హృదయ మెంతయు సంతస మెసఁగఁజేయు. 36

సీ. అనఁగ నానగ్నజిజ్జననాథు కొమరిత
చెలితోడ నిట్లని చెప్పఁదొడఁగె
నాతండ్రి యొద్దకు నారదుం డరుదెంచి
యివ్విధంబునఁ జెప్పె నెలమి తోడ
ద్వారక యనియెడి పట్టణంబున వసు
దేవుండనెడివాఁడు భూవిభుండు
గలఁడాతనికి పుత్రుఁ డలరఁగ శ్రీకృష్ణుఁ
డున్నవాఁడాతని నెన్న నలువ
ఆ.వె. కైనఁ దరమె యామహానుభావుఁడు నీదు
సుతకుఁ దగిన యట్టి పతి యటంచు
నతని సుగుణ జాల మతని ధీరత్వము
నవని పైన గాన మనుచుఁ బొగడె. 37

ఉ. అంతట నామురారి కథ లన్నియు వీనులసోఁక నా మనం
బంతయు వానిపై మరలె నాహరి నెన్నఁడు కన్నులారఁగన్
గాంతునొ గాంచి చాల తమకంబున నాతని పెండ్లియాడి నే
సంతస మందు భాగ్యము పొసంగునె! యంతటిపుణ్యురాలనే! 38

క. ఎక్కడి నందకుమారుం
డెక్కడి నేనట్టివాని కెట్టుల నాపై
మక్కువ గల్గును జూడఁగ
నిక్కముగా నాదు కోర్కె నిష్ఫలము గదే! 39

గీ. సారసాక్షుని వెడద వక్షంబు నందు
నెన్నఁడెడఁబాయకుండ వసించి లక్ష్మి

యున్నదని జెప్పుచుందు రాసన్నుతాంగి
యేమి పున్నెముఁ జేసెనో యెఱుఁగఁ దరమె. 40

మ. అనిన న్నవ్వుచుఁ బల్కె నిందుమతి పుల్లాబ్జాక్షి నీక్షించి యో
వనితా యేటికిఁ జింతనొందెదవె యావైకుంఠుఁడే నీమగం
డనుచుం బార్వతి జెప్పి నిన్నొసఁగె నంచాడంగ నీవెన్నఁడున్
వినలేదే భవదీయ వాంఛితము వేవేగంబె సేకూరెఁడిన్. 41

ఉ. కావున నింక నీవు కుతుకంబు వహించుము నేను కూడ నీ
వే వగనైన శీఘ్రమె రమేశునిఁగాంచి ముదంబు జెందఁగా
భావము నందునం దగు నుపాయముఁ జూచెద బూలతోఁటకుం
బోవుద మమ్మ రమ్మటకుఁ బోవఁగ గొంచెము హాయి గల్గెఁడిన్. 42

సుదంత విరహము

గీ. అనుచుఁ జెలిపల్కు పల్కులకును సుదంత
యలరి యుద్యానవనమున కరిగి యచట
చూడఁ బడుచున్న యట్టి వస్తువులు దనకు
నింపు దోఁపమిచే నిరసించు మిగుల. 43

ఉ. కోమలి గండుకోయిలల కూఁతలు కర్ణము లందు సూదులౌ
భ్రామిడి దోఁచు తుమ్మెదల బారులు నాకనుదోయి కేలనో
యీ మలయాద్రి వాయువు లవెంతయు మేను దపింపఁ జేసెఁడిం
కేమని చెప్ప నిందు నిలఁగాఁ దరమే యిఁక నేమిసేయుదున్. 44

మ. లలనా నారదు పల్కు విన్నది మొదల్ రాజీవనేత్రుండు ని
ర్మలమౌ దేహము తోడ నమ్మురళితో మాణిక్య హారాళితో
లలిత స్వర్ణ మయాంచలాంబరముతో రాజిల్లు చున్నాఁడు క
న్నులకున్ గట్టెదుట న్వసించు పగిదిన్ జూపట్టు నిక్కంబుగన్. 45

వ. అనుచు. 46

గీ. ఈపగిది నెంతయు విరాళి తాపమొందు
చెలికి సంతస మందఁగఁ జేయఁగోరి
వేగ హరి కామెపై ననురాగ మెసఁగు
నట్టి విధమును యోజించి యిట్టులనియె. 47

క. ముగుదా! నీవేటికి నిటు
వగచెదు నేఁబోయి నీదు ప్రాణవిభుని నే
మిగుల స్నీపయి నెనరున్
దగిలిన వానిగ నొనర్తుఁ దాళగదమ్మా! 48

వ. నేనును ఱేపటిదినంబున నాద్వారకా పట్టణమునకేగి శ్రీకృష్ణుండు వసించు తావుఁ గనుంగొని యాతని సన్నిధికిం జేరి నీదు రూప లావణ్యాతిశయంబుల నెల్ల నాతని యెదుటం బ్రస్తుతించి యతని చిత్తంబెల్ల భవదాయత్తంబుఁగావించి తిరిగి తదీయ వృత్తాంతం బంతయుం దెచ్చి నీ సమక్షంబున విన్నవించు దానను గాన నీవింక కుతుకమ్ము వహించు మమ్మ! యని మఱియు నిట్లనియె. 49

ఆ.వె. సూర్యుఁడస్తమించె సుదతిరోఁ మనమింక
నిచట నింతయు వసియింపఁ దగదు
గాన నిండ్ల కేగి క్రన్నన పిమ్మట
నన్నుఁ బంపు నీదు నాధు కడకు. 50

చ. అనిన సుదంతయున్ హృదయ మంతయు కృష్ణుని యందు నిల్పి దా
వనితను గూడి మెల్లన నివాసము జేరి చెలిన్ మురారి ప
త్తనమున కంపి వాని నిఁకఁ దాఁగనులారఁగఁ జూడఁ గల్గునాఁ
యనుచుఁ గడుం గలంగు హృదయంబున నిట్టుల గంపితాంగియై. 51

క. అడిగిన మాటకుఁ జక్కఁగ
వడివడి బ్రత్యుత్తరంబుఁ బల్కదు మేనం
దొడవులఁ దొడగదు సరిగా
కుడువదు మృష్టాన్నములను గోమలి యపుడున్. 52

గీ. ఎదుట నున్న వారినేఁ గనుల గనదు
కనిన వారికి తగిన మన్ననల మఱచు
కనుల నీర్నించుఁ జెక్కిట కరముచేర్చి
మాటి మాటికి కృష్ణనామము స్మరించు. 53

వ. ఇవ్విధంబున నక్కోమలి యత్యంత సంతాపంబున నుండె నంతకు మున్నుఁ బంపబడిన యిందుమతియు నాద్వారకాపురంబుఁ బ్రవేశించి. 54

ఇందుమతి యోగి వేషము ధరించుట

సీ. సరిగంచు చీరెలు సరిగాదటంచును
దట్టమౌ కావి వస్త్రంబు గట్టి
ముత్యాల హారముల్ మొదలె కూడదటంచు
లలిత రుద్రాక్షమాలలు ధరించి
తలఁదువ్వి కొప్పుంచ దగ నెఱిగదటంచు
నిడుద పెన్నెరి గుంపు జడల వైచి
మేన గంధమలంద మేర గాదనుచును
మెండుగాను విభూతి మెయినలంది

తే.గీ. చిలుక నుంచఁగ దగదు ముంజేత ననుచు
కరము నందున జపమాలికను ధరించి
కలిత మృదువర్ణ గీతికల్ గావటంచు
చక్రి దలఁచుచు యోగి వేషంబు దాల్చి. 55

క. తరి గనుఁగొని కృష్ణుని మం
దిరమునకుం బోవఁగాఁ బ్రతీహారులచే
ముర సంహరుఁడా యోగీ
శ్వరు రాఁకను దెలిసి మిగుల సంతోషమునన్. 56

వ. ఇట్లు వచ్చిన యోగీశ్వరునకుఁ బ్రత్యుత్థానాభివందనంబు లాచరించి యుచితాసనం బొసంగి కృష్ణుం డాతని కిట్లనియె. 57

క. ఎందుండి యెచట కేఁగుచు
నిందుల కేతెంచినార లిది తెల్పుఁడు మా
యందులన నుండ కరుణా
కందళమున మీదురాక కళ్యాణమగున్. 58

శా. ఓ! యోగీశ్వర! మీదు నామమెది? మీరున్నాశ్రమంబెద్ది? మీ
రేయే భూముల సంచరించితిరొ! యింకేదేశముల్ గాంతురో!
యేయే చోటుల నేమిచిత్రముల మీరింపారగాఁ గంటిరో!
నాయందుం గడుఁబ్రేమతోడఁ దెలుపంగా నెంతయున్ వేఁడెదన్. 59

కపటయోగి కృష్ణునితో తన వృత్తాంతము సెప్పుట

వ. అనిన నాజటిలుండిట్లనియె. 60

తే.గీ. అయ్య! చక్కఁగ మా రహస్యంబు నెల్ల
వినఁదగును యోగమార్గంబు గనుమ! హంస
గతి దెలిసి శుక వాక్య సంగతి నటించి
ఇచ్ఛ నుద్యానములను జరింతు మేము. 61

ఆ.వె. ఏడ నైన మేము నాడు వారమ యిందు
మతి మదాఖ్య సుమ్ము మాన్యచరిత!
లలిత సుమ్ము గోసల క్ష్మాశ్రయులముగా
దెలిసికొమ్ము కృష్ణ! దేవదేవ! 62

క. నీవెఱుఁగనట్టి చిత్రము
లేమున్నవి చూడఁగ నిఖిలేశ్వర! చెప్పం
గా వసుధ నైన బ్రీతిని
నీవడిగితి గాన నే వచించెద వినుమా! 63

కపట యోగి సుదంత అందమును వర్ణించుట

ఉ. మానుగ కోసలం బనెడి పట్టణ మీభువి దేజరిల్లు న
ద్దానికి నగ్నజిత్తు వసుధాపతి యాతఁడు కొన్నినాళ్ళు సం
తానము లేక గౌరిని సదా కడుభక్తినిఁ బూజసేయ న
మ్మానిని యొక్క కన్యను గుమారుని నొక్కని నిచ్చెఁ బ్రీతిచేన్. 64

గీ. వార లిరువురు దినదిన వర్ధితులయి
యిపుడు నవ యౌవనాంగులై యేపు మీరి
యున్న వారలు వారిలో కన్నె వన్నె
చిన్నె లెన్నఁగ సాధ్యమే శేషునకును. 65

సీ. కనకాంగి యని చాలఁ గొనియాడఁగావచ్చు
నాయిక యని యనందగును సుమ్ము
కీరవాణి యటంచుఁ గీర్తింపఁగా వచ్చు
నందమైన వరాళి యనఁగ నొప్పు
కళ్యాణి యనుచు వక్కాణింపఁగా నొప్పు
పన్నుగ శ్యామగాఁ నెన్న వచ్చు
సింహేంద్ర మధ్యమాంచిత యనఁగాదగు
నొప్పైన లలితగాఁ జెప్పవచ్చు

తే.గీ. శ్రవణములు శ్రీలు మేఘరంజనలు కురులు
నాభి పున్నాగ మక్షికర్ణాటకంబు
ఔరవుర! దాని మోహనాకార మెన్నఁ
బెదవిఁ గదలింప రాగము లొదవుచుండు. 66

వ. ఎంతయు నక్కన్నియ యనన్య సామాన్య రూపాతిశయంబుల నెన్న నేరి తరంబిది యట్టులుండ నొక్కనాఁడామె జనకుండైన నగ్నజిద్రాజన్యుని కడకు నారదుఁ డరుదేర నాభూవిభుండు మదీయ పుత్రికకుఁ దగిన వరుండెందున్నవాఁ

డో దెలుపుమని వేడ నతండు ద్వారకాపట్టణంబున శ్రీకృష్ణుం డున్నవాఁడని భవదీయ నిరుపమాన సౌందర్య గుణాతిశయంబు లెల్ల ననేక విధంబులఁ బ్రస్తుతింపనవి యెల్ల నాకర్ణించి యాచిన్నది నాఁటఁగోలె హృదయంబంతయు నీ యందు నిలిపి యన్నపానాదుల యందిచ్ఛ లేక మిగుల నాస గలదై. 67

సీ. కమలాకరా! యని గణనసే యుటె కాని
కమలాకరంబు చక్కటికిఁబోదు
పీతాంబరా! యని పిలుపు మాత్రమె కాని
పీతాంబరంబుల బ్రీతి నిడదు
హరిహరీ! యనియెడి స్మరణమొక్కటె కాని
హరి పరామర్శ మింతయిన లేదు
దామోదరా! యని తలచుటొక్కటె కాని
దామంబు నుదరంబు దాక నీదు

తే.గీ. మాధవా! యనికీర్తించు మాత్ర గాని
మాధవుని నెమ్మనమున బల్మారు దూరు
నవల నేమందు విశ్వాంతరాత్మవైన
స్వామి నిన్నెన్నుగాని విశ్వంబు దూరు. 68

వ. కాన. 69

క. నేను విని యున్న సుద్దుల
లోనిది నీసముఖమునఁ దెలుపదగినది యం
చే నుడివితి గావునఁ నా
పైనను నీచిత్తమాపె భాగ్యము సుమ్మా! 70

వ. అనిన కృష్ణుండిట్లనియె. 71

తే.గీ. సిద్ధ సంకల్పులైన మీచిత్త మెటుల
నటుల గానిండు యోగీంద్ర! యదియుఁ గా

నఖిల విదుఁడైన యక్కలహాశనుండు
జెప్పె గావున నది యేల తప్పు నింక. 72

వ. అని యాతండాడు పలుకులకు నా కపట జటిలుండెంతయు మనంబున సంతసించి యింక నేబోయి వత్తునని శ్రీకృష్ణుండాతని వీడ్కొలిపి యాతరుణిం జూచు భాగ్యంబెన్నఁడు గల్గునోయని వేచియుండె నంత. 73

అశ్వాసాంతము

పంచచామరము :

నిరంతరాయవిద్యమాననిత్యశేముషీనిధీ!
సరోజగర్భ! శూలపాణి! శక్రరక్షణైకధీ!
పరోపకార విస్ఫురత్కృపా మహాపయోనిధీ!
వరాంగతిర్వలిక్కెణీనివాస! పార్ధసారధీ! 74

క. కంజాతాసన వినుతా!
కంజేక్షణవైరిహస్తికంఠీరవ! స
త్కుంజరవరదా! శ్రీశ! ధ
నంజయసారథి! నరాశనగణ విరోధీ! 75

గీ. అసురసంహర! హరచతురాననాది
దేవతాసముదాయ సంసేవితాంఘ్రి
కమల! కమలామనఃకాంత! కాంతిరూప
విభవ కీర్తిరుచివిజయ! విజయసూత! 76

శకటబంధగర్భితోత్పలమాల

ఉ. భాసురమైన నీ వెడద వక్షమునందున శ్రీవె లుగఁగా
దాసుల కేకొఱంత సతతమ్మును సంతస మూరి శోభితా
వాసులుగారె విశ్వపరిపాలనసుందర రామ శారదా
భ్రాసమకీర్తిపూరిత దిగంతరవైభవ చంద్ర మాధవా. 77

★ ★ ★

శ్రీ శుభమస్తు

నాగ్నజితీ పరిణయము

తృతీయాశ్వాసము

క. శ్రీపద్మాహృదయేశ్వర!
సాపద్బాంధవ! త్రిలోకసన్నుత! సర్వ
వ్యాపక! తిరువల్లిక్కే
ణీపురవరసారధీ! మనీషాజలధీ! 1

వ. అని వెండియు నమ్మునీంద్రుం డిట్లనియె. 2

వృషభ సప్తక విజృంభణము

ఆ.వె. అంత గొన్ని నాళ్ళ కాపురంబున కేఁగు
దెంచె మిగులఁ బోతరించి కన్న
వారలెల్ల భయముపడ రంకెవేయుచు
వృషభ సప్తకంబు వెఱపు లేక. 3

చ. పురమున జొచ్చి యందు వనభూముల నెల్లను రూపుమాపి భీ
కర రవము ల్సెలంగఁగ మృగంబుల నెల్లను దోలి రథ్యలం
దిరుగు ప్రజాళి నెల్ల దమ డెక్కలఁజీల్చుచు భాసమాన మం
దిరములఁ గూల్చి కుడ్య వితతిన్ బడఁగూల్చుచుండెఁ గొమ్ములన్. 4

గీ. సకల విధము లయిన సస్య నికరములను
బట్టి మొదలంట గాళ్ళల మట్టగించి
సుమ లతా పుంజముల నెల్ల శోభమాపె
నెల్ల ఫల వృక్షముల లీలఁ బెల్లగించె. 5

సీ. పట్టణంబున నున్న యట్టిజనుల చుట్టు
పట్టుల నిలనీక నెట్టివైచి
చేలపైఁబడి పైరు నేలంటగా మేసి
పాలిగాంద్రను బాఱఁదోలి వైచి

మందలలోఁజొచ్చి యందు కోడెల దన్ని
చిందరవందరల్ జెందఁజేసి
వాటమై తగు పుష్ప వాటికల్ ద్రుంపుచు
తోఁటలన్నియు వీటిపాటుఁజేసి

తే.గీ. మండపంబుల నెల్లను మంటఁగలిపి
రత్నమయ గోపురంబుల రమణఁబాపి
వన్నె తోరణముల నెల్ల సున్నఁజేసి
పౌర జనముల చీకాకు పఱచు చుండె. 6

ఉ. ఆటల కేగఁగా వెఱతు రప్పురమందున బాలికావళుల్
కోటల కేగ జంకుదురు కొల్వుల నారయ వ్యావహారికుల్
యేటికిబో భయంపడుదు రింతులు నీళ్లకు నుక్షసప్తక
స్ఫోటన కోడి యిండ్ల తలుపు ల్దెఱువంగను మాని రత్తరిన్. 7

క. కతిపయ దివసంబులు ని
వ్వితమున నుండంగ జనులు వృషభహరణమే
గతినౌనని కడు వగచిరి
ధృతి చెడియు నివృత్తి పద్ధతిం గనలేకన్. 8

గీ. ఎట్టి ధీరవరులు వానిఁ బట్టి కట్టఁ
జాల కెంతయు భీతి లజ్జ వహియించి
తల్లడిల్లుచు నుండంగ నెల్లజనులు
ధారుణీశున కెఱిఁగింప దలఁచి రపుడు. 9

ప్రజలు రాజుతో మొరపెట్టుకొనుట

మ. పురమందున్ వృషభార్భటుల్ సెలఁగుటన్ భూమీశుతోఁ దేటగా
నెఱుగం జెప్పుద మంచు నెంచి జనులట్లేతెంచి రారాజు మం

దిరముం జొచ్చి మనోహరాకృతి సభన్ దీపించు చున్నట్టి యా
ధరణీ నాథుని గాంచి పల్కిరి మహాదైన్యంబుతో నిట్టులన్. 10

సీ. జననాథ! మాదొక్క మనవి యున్నది యాల
కించి మమ్ములను రక్షించవయ్య!
యెచటనుండియొ పోతరించిన వృషభంబు
లేడీపురంబున కేఁగుదెంచి
తోఁటలన్నిటిఁ బీకి ద్రుంపద్రెంపె మణిక
వాటంబు లన్నియుఁ బాడుఁజేసె
దేవతాలయముల తీరెల్ల బాపెను
మరకత స్తంబముల్ మన్నుఁజేసె

తే.గీ. ప్రజలనెల్లను వాకిలి బయలుదేరు
మాత్రమున శృంగనిహతుల మట్టుపఱచు
నేరు వానినిఁబట్టంగ నేరరైరి
యేమిసేయఁగ నెంచెదో యెఱుఁగమయ్య! 11

తే.గీ. వృషభ సప్తకము వలని వెఱపుచేత
నన్నపానాదుల విడచి యున్న వార
మింకఁ గతిపయ దివసంబు లివ్విధమున
నున్న పురమెల్ల నిజముగ సున్నసున్న. 12

గీ. మోరపైకెత్తి గట్టిగ నోరుదెఱచి
రంకె వైచిన మాత్రాన ప్రాణి కోటి
దద్దరిల్లెడి గుండెలు బ్రద్దలగుచు
యెట్టు బ్రతుకుదు మయ్య! యిప్పట్టణమున. 13

ఉ. ఎన్నఁడు జూడమిట్టి వృషభేంద్రములం భువినెందు గాని యా
యున్నతమైన గాత్రముల నొప్పగు మూపురముల్ మఱింక నా

సన్నపు వాడికొమ్ములును స్వచ్ఛముగన్ మెఱుఁగారు చర్మముల్
గన్న పినాకపాణి తురగంబులనన్ గడిమిం జరించెడిన్. 14

క. సామీ! యేమని చెప్పుదు
మామద వృష శౌర్యబలము లౌరా! గనఁగా
నీ మహిఁగల సింగంబులు
సామజములు వానికెందు సరిగావు సుమీ! 15

వ. అని యీప్రకారంబుగా నప్పౌరులనేకవిధంబుల నావృషభంబుల వలన గలిఁగెడి బాధలనెల్ల మొఱవెట్టుకొనుచుండ నాఱేఁడు సకరుణాంతరంగుడై తన యీప్సితంబు నెరవేరు సమయంబు బ్రాపించె గదాయని మనంబున సంతసించుచు మీకెంతమాత్రము నపాయము సంభవించక యుండునటుల వాని నెట్టులనైన బట్టి కట్టి రక్షింపించెదనని వారల నూరడించి వీడ్కొలిపి తానును నోలగంబు సాలించి యత్యంత ప్రియుండైన మంత్రిశేఖరు నొక్కని మాత్రమునిచి యేకతంబున నాతని కిట్లనియె. 16

క. పరమోత్తముఁడగు నారదుఁ
డెఱిఁగించిన వడువునను వృషేంద్రసమూహం
బరుదెంచె నింక మనలము
జరుపందగు కార్యమేమొ చయ్యనఁజెపుమా! 17

శా. రాజేంద్రుం డడుగంగ మంత్రివరుఁ డిట్లాడెన్ క్షమాధీశ్వరా!
నే జెప్పంగ నిఁకేమి యున్నది యతండే తెల్పెగాదే కడుం
దేజంబొప్పఁగ నుక్షవార్త నిఁక నిర్దేశంబునం జాటనా
రాజీవాక్షుఁడె వానిఁ గట్టెడిని కళ్యాణంబు సేకూరెఁడిన్. 18

గిత్తల నణఁచిన వానికి తన కూఁతు నిచ్చెదనని నగ్నజిత్తు చాటించుట

క. అనునా ప్రగ్గడ పలుకుల
కును సమ్మోదంబునొంది కోసలవిభుఁడి

ట్లనె దేశంబుల నెల్లెడ
లను జాటంగఁ బంపెనపుడు రమణ దలిర్పన్. 19

గీ. ఈ మదోక్షంబు లేడింటి నెవ్వఁడేని
పట్టి యెల్లరు సూడంగఁ గట్టెనేని
యట్టి మహనీయునకు నాదు పట్టి నిచ్చి
పెండ్లి గావించెద నఖిల విభవములను. 20

మ. అని యిమ్మాడ్కి సమస్త దేశముల యందవ్వార్త జాటింపఁగన్
విని సంతోషము తోడ నుక్షవితతిన్ వేఁగట్టి యక్కన్యకన్
గొనెదన్ గాక యటంచు నెంచుచుఁ గడుం గోర్కెన్ మహాభాగ్య ల
క్షణులౌ భూపతు లెందఱే సనిరి శంకంబూన కవ్వీటికిన్. 21

క. ద్వారకలో నత్తరిని ము
రారి సుదంతా స్వయంవరము విని తనదౌ
కోరిక నెరవేరెననుచు
కూరిమితో నరిగెనపుడు కోసలపురికిన్. 22

చ. అరిగిన పార్థివోత్తముల నందఱ నాపృధివీధవుండు దా
వరుసను హస్తినాజిరధపంక్తులఁ దోడ్కొనివచ్చి రత్నమం
దిరములలోన నుంచి మణిదీపిత భూషణ గంధకాంచనాం
బరముల తోడఁ జాలనగు మన్ననలం దఁగఁ జేయుచుండఁగన్. 23

గీ. అంత శ్రీకృష్ణుడప్పురి కరుగ నతని
రాఁక విని నెమ్మనమున సంభ్రమముఁ జెంది
యెదురుజని వందనము నొనరించి మిగుల
నుచిత మణిమందిరంబున నుంచిప్రీతిఁ. 24

ఉ. ఆనరనాథుఁడొక్క దినమందున పట్టణ బాహ్యసీమలో
మానితమౌ విశాల మణిమంటపమందున రాజబృందమున్

బూనిక తోఁడజేర్చి తనపుత్రి సుదంతయు నొద్దనుండఁ దా
మానుగ నప్పుడా సకల మానవ నాధులఁ గాంచి యిట్లనెన్. 25

మ. నరనాధోత్తములార! దుష్టవృషభేంద్రంబుల్ పురంబందు గ్రు
మ్మర నేతెంచెడిగాన నాసమయమున్ బ్రాపించె మీలోన న
త్తరివీక్షించి యవార్యవిక్రమభుజా దర్పోద్ధతిన్ వానిఁ జె
చ్చెర నేధీరుఁడు పట్టికట్టు నతఁడే చేకోదగున్ మాసుతన్. 26

క. ఇవిగో పగ్గంబులు మఱి
యివిగో పలుపులును మంచి యినుపగొలుసు లిం
కివిగో కోలలు మీకిం
దెవి వలసిన గలవు కుంభినీశ్వరులారా! 27

ఆ.వె. కాన మీర లింక పూని యీవృష సప్త
కమును బట్టి యిందుఁ గట్టుటకును
వేచి యుండు మయ్య వృషభంబు లేతెంచు
వేళ యయ్యె రాజవీరులార. 28

వ. అను నాసమయంబున. 29

గిత్తల ఆగమనము

సీ. కాళుల ద్రువ్వఁగా ధూళి నింగిని దాఁకి
మిగుల సూర్యునికాంతి మ్రింగివేయ
మోరలు పైకెత్తి చేరి రంకెలువైవ
బ్రహ్మాండ కుహరంబు బగిలిపోవ
వాలంబు లెత్తుక చాల పర్వులుపెట్ట
పుడమిదా గడగడ వడఁకువార
కొమ్ము లోరఁగజేసి కోరాడఁగాఁ బెద్ద
గోడ లెల్లను నేలఁగూలి తూల

తే.గీ. పట్టణోద్యాన సుమవన వాటికలను
పాడొనర్చుచు నింతయు భయములేక
భూపతులు నిల్చియున్న వైపునకు వృషభ
సప్తకం బరుదెంచె నిశ్శంకలీల. 30

గిత్తలఁగాంచి భీతిలి రాజులు పలువిధాలుగ తర్కించుట

మ. తత్తఱపాటుతోడ వసుధాపతు లెల్లరు వానిఁజూడఁగాఁ
జిత్తము లందు భీతిఁగని చేష్టలు దక్కి యిఁకేమనందు మీ
పుత్తడిబొమ్మ కాసపడి బుద్ధి యొకింతయు నేమిలేక మే
మిత్తరి నేలవచ్చితిమి యేగతి మాఁకికనంచు భీతిలన్. 31

వ. మఱికొందఱు. 32

ఉ. అందని మ్రానిపండ్ల కిటులాస వహించి వృథాప్రయాసమున్
జెందితి మీయెడన్ మనము చేడియకై మదినాసఁజేసి యీ
బొందిని ప్రాణమున్నసరి పొమ్మిక వానికి నోడి సిగ్గునుం
బొందెడి కన్న స్వస్థలికిఁ బోయిన మేలగునంచు నెంచుచున్. 33

వ. మఱి కొందఱు. 34

గీ. ఈ వృషేంద్రంబులనుఁ గట్ట నేల నింక
యీ వనితఁ బెండ్లియాడంగ నేలమనకు
దీనికన్నను చక్కని స్త్రీలలామ
లంతిపురములయం దెందఱైనఁగలరు. 35

వ. ఇంకం గొందఱు. 36

క. వీనిం గట్టెద మనుచును
బూనికతో వచ్చి జడిసి పోవుట మేలా
మేనను జక్కఁగఁ బంచ
ప్రాణము లుండంగ విడుచువాఁడును గలఁడే! 37

కృష్ణుఁడు గిత్తలును కట్టివైచుట

వ. ఇవ్విధంబునం బలువుఱు బలుదెఱంగుల వితర్కింపుచుండ నందహార్య ధైర్యసాహస సంపన్నులైన రాజవీరులు కొందరు వానిం గట్టెదమంచు దత్సమీపం బున కేఁగినకొలఁది నడువఁ గాళ్ళాడక వెనుకకు మఱలువారును, అవి నిజ నిశిత శృంగంబులచే నెత్తి వైచిన యోజనమాత్ర దూరంబునంబడి యికిలించి ప్రాణావశిష్టులుగా నున్నవారును,ఒక్కొక్కతన్ను తన్ననే మహాపరశుచ్ఛిన్న తరుకాండంబులం బోలి వెల్లకిలంబడి యెట్టకేలకు మేనులు దెలిసి వీఁపుల దుమ్ముదులిపికొనుచు వెనువెన్కం దిరిగిచూచుచు పాఱువారును, పైపోవ మిగుల సిగ్గుంజెంది తలలు వాంచికొని కొందఱు మాటాడ నోళ్ళురాక మిన్నకయుండ నయ్యవసరంబున శ్రీకృష్ణుండు సభామధ్యంబున లేచి యెల్ల రాజవీరులుం జూచుచుండ వృషభంబులు బఱతెంచు దిక్కున కభిముఖుఁడై. 38

తే.గీ. కన్నుమూసి తెఱచునంత కాలముననె
యేడురూపంబులను జెంది యెల్లవారి
చెవులు గింగురుమనఁ దన చేత నున్న
సంకుఁ బూరించె దాను నిశ్శంకుఁడగుచు. 39

ఆ.వె. నీలవర్ణుఁ డంత నిర్భయంబుగ వాని
కెదెరు బోయి కొమ్ము లీడ్చి పట్టి
యేడు వృషభములను నేడు రూపంబుల
పట్టి తెచ్చె నెల్లప్రజలు మెచ్చ. 40

వ. అట్లు పట్టి తెచ్చిన వృషభంబుల నేడింటిని. 41

ఏడు కోడెలు యక్షులుగా మారుట

శా. లోకంబెల్ల భళీయటంచుఁ దను నాలోకింపుచుండంగ నా
భూకాంతు ల్తలలెత్తలేక బిడియంబుం బొందఁగా నంతలో

నాకంజాక్షి సుదంత మానసమునం దానందముం బొంద రా
ధా కాంతుండు వృషాళిఁగట్టెను మహాస్తంభంబులన్ లీలమై. 42

క. పక్షిధ్వజుఁ డట్టుల నా
యుక్షంబులఁ గట్టినిలచి యుండఁగ నంతం
దక్షణమున నయ్యేడును
యక్షశ్రేష్ఠులయి నిలచి హరి కెఱఁగి రొగిన్. 43

వ. వానిగాంచి. 44

క. ఇదియేమి చిత్రమంచును
మదినెంతయు వింతదోఁప మానవులెల్లన్
ముదమున వారలకథ యె
య్యదియో వినఁగోరుచుండ ననిరయ్యక్షుల్. 45

శా. ఓనారాయణ! యోగజేంద్రవరదా! యోలోకసంరక్షకా!
యోనీలావసుధారమాప్రియకరా! యోకృష్ణ! యోమాధవా!
యోనీలాబ్దసమానదేహా! నృహరీ! యోవారిజాక్షా! హరీ!
యోనందాత్మజ! వందనంబుగొని మమ్మూహించి రక్షింపవే. 46

చ. పరగ విభీషణుం గడుకృపంగని కాచితివయ్య కూర్మిచే
నరయ శిలాస్వరూపిణి కహల్యకు శాపముఁ బాపినావహో!
గురుతర పాప యుక్తులము క్రూరుల మేమటులైన మమ్ము నీ
వరమర లేక ప్రోచితి దయానిధీ! నిన్ బొగడంగ నేర్తుమే. 47

యక్షులు కృష్ణునికి తమ వృత్తాంతమును సెప్పుట

క. స్వామీ! వినఁగదె సరగున
మామా నామముల నింక మామా కథలన్
నేమంబుగఁ జెప్పెదమో
కామితసర్వార్ధదాయకా! గోవిందా! 48

తే.గీ. అయ్య! మేమెల్లఱు గుబేరు ననుచరులము
గుహ్యుఁడును, బేరుఁడును, నింక గూబరుండు
నలరగోళుఁడు, నింకగుహాస్యుఁడును, గు
రూరుఁడును, నంది యనియెడి వారమయ్య! 49

తే.గీ. ఒక్క దినమున వృషభంబు నెక్కి భృంగి
తోడఁగూడి కుబేరునిం జూడఁ గోరి
పరగఁ గైలాసగిరి నుండి పరమశివుఁడు
నెలమి నలకాపురంబున కేఁగుదెంచె. 50

తే.గీ. వారలు గుబేరుని నగరు వాకిటికిని
రాఁగ నచ్చట వాకిలి బాగుమీఱ
గాచు చుండెడి మమ్ములఁ గాంచి భృంగి
దారి యిమ్మని యంచుఁ బల్మాఱు గోరె. 51

తే.గీ. అంత నతిగర్వమున మేము నతనిఁ జూచి
నవ నిధానంబులకు నధినాయకుండు
నైన మాసామి పాలికి నౌర యిట్టి
నీచ వృషమెక్కి వచ్చిన నీచుఁడెవ్వఁ
డంచు బెదిరించి త్రోయంగ నతఁడు మిగుల. 52

చం. కనలుచు నెంతయుం గినిసి కన్నుల నెఱ్ఱఁగ జేసి మమ్ములం
గని కడు నీచగోవులయి కానన సీమల సంచరింపుచున్
మనుజుల నెల్లఱన్ భువిని బాధల బెట్టఁగఁ బుట్టుడింక మీ
రనుచు శపింప మేమపుడు నాతని దీనత తోడ వేడఁగన్. 53

వ. విని భృంగి యిట్లనియె. 54

క. నారాయణదేవుఁడు భూ
భార నివారణము కొఱకు బలసహితుండై

చేరి సుకృత దుష్కృతముల
నారయ శ్రీకృష్ణమూర్తియై జనియించున్. 55

గీ. పరగ నతఁడెప్డు మిమ్ములఁ బట్టికట్టి
నపుడ స్వాకృతులను జెంది యతిరయమున
నిజ నివాసంబులకు నేఁగి నెమ్మి మీఱ
సౌఖ్యమున నుందురని చెప్పి చనిన నంత. 56

ఆ.వె. నాఁట నుండి కాననంబులలో దుష్ట
వృషభ రూపములను వెఱపులేక
మిగులఁ బోతరమున మేమెల్లఁ మిటుల
దిరుఁగు చుంటి మయ్య! దేవదేవ! 57

క. సరసిజలోచన! తావక
కరుణను నిజరూపములను గంటిమి యిఁకమే
మరిగెదమని యక్షేశులు
హరికిని వందనమొనర్చి యరిగిరి వేడ్కన్. 58

వ. అవ్విధంబున నాయక్షేశ్వరులు భగవంతుండైన శ్రీకృష్ణు ననేక ప్రకారంబుల స్తుతించి తమ పూర్వవృత్తాంతంబు నెల్ల యెఱిఁగించి యాతని వీడ్కొని నిజవాసంబుల కరిగిన నానగ్నజిద్రాజన్యుండును సకలభూపాలురును నింకనెల్ల జనంబులును జరిగిన విధంబుం గాంచి యాశ్చర్యమగ్నులై శ్రీకృష్ణు ననేకవిధంబులం బొగడుచుండ నాసుదంత మనంబునం దన మనోరథం బీడేరెఁ గదయని యెంతయు సంతసించుచు పిత్రాజ్ఞం బడసి. 59

క. చెలిత్రోవఁ జూపఁగాఁ బూ
వులసరమునుఁ జేతఁబూని భూమీశులలో
పలనున్న కృష్ణుగళమున
నలరుచుఁ దావైచె విస్తృతానందమునన్. 60

నాగ్నజితీ పరిణయము

వ. అంతభూనాయకుండు. 61

మ. నరనాథోత్తములార! విశ్వపతియు న్నందాత్మజుండైన యీ
హరికిన్ మత్సుత నిచ్చివేడుకనుఁ గళ్యాణోత్సవం బిత్తరిన్
జరిగింపన్ మది నిశ్చయించితినిఁ గాన న్మీరల వ్వేడుకన్
గరుణంగాంచి ననుం గృతార్థతనుఁ బొందంజేయఁగా వేఁడెదన్. 62

తే.గీ. అని పలికి భూపతుల నందఱిని విడుదుల
కనిపి బంధుజనంబుల కాప్తజనుల
కెల్లఁ దాశుభలేఖ లంపించి పురి న
లంకరింపించె నధిక విలాస మమర. 63

క. ఎచ్చటఁ గాంచిన హోదా
నెచ్చటను దురంగములును నేనుఁగులును నిం
కెచ్చటఁ జూచిన సందడి
హెచ్చాయెను దత్పురమున నెల్లెడలఁ దగన్. 64

క. అరుదెంచిన బంధువులకు
నరపతి మన్నన లొనర్చి నయముగఁ దగు మం
దిరముల నేరుపఱచి తా
ముఱియుచుఁ గళ్యాణభేరి మొఱయించె నొగిన్. 65

వ. అంత వివాహ సుముహూర్తం బాసన్నంబుగాగ సకలవైభవంబులతో వధూవరుల మంగళస్నానంబులు సేయించి వివిధాంబర భూషణంబుల నలంకరించి లగ్నమహోత్సవంబు గావింపుచుండఁ బుణ్యాంగనలు మంగళం బులు బాడ సఖీజనంబు లొండొరులు సల్లాపంబులకుం జొచ్చి మన సుదంత యేమి పుణ్యము చేసెనోకదా! యిట్టిలోకేశ్వరుండైన మహానుభావుని చెట్టంబట్టె ననుచు ననేక విధంబుల నుగ్గడింపుచుండ. 66

గీ. అత్తరిని భేరిఢక్కా మృదంగవాద్య
ములును విప్రుల శ్రుతిపాఠములును శ్రావ్య
మైన సంగీత నాదంబు లమర నృత్య
శబ్దముల నిండె నప్పురి సకల దిశల. 67

క. అంతట నారాజేంద్రుం
డెంతయుఁ దానైదు దినము లివ్విధమున న
త్యంత విభవముగ వారికి
సంతసమునఁజేసెఁ బెండ్లి జగము పొగడఁగన్. 68

ఉ. రాజిల భూవిభుండు హితులం దమ బంధు జనంబు నెల్ల రా
రాజుల సత్కరించి కడు రంజిల వారినిఁ బంపి పిమ్మటం
దేజము మీరు భూషణతతిన్ గనకాంచల వస్త్రముల్ మహా
వాజి మదేభ దాస రథ పంక్తుల గోవుల నందలంబులన్. 69

క. అల్లునకును గొమరితకును
సల్లలితంబుగను రాజచంద్రుండచ్చో
గొల్లలుగ హరణములుఁ దా
నుల్లము రంజిల్ల నప్పుడొసఁగెన్ బ్రీతిన్. 70

అత్తగారింటికేగు కూఁతురకు తల్లి నీతులు సెప్పుట

వ. ఇవ్విధంబున నాభూవిభుండు ననేక గజతురగాదికంబు నొసంగి యెంతయుననుంగు కూఁతు వియోగంబునకు మనంబున మిగుల వగచుచుండ మోహనాంగి కూఁతుంగని నిట్లనియె. 71

క. ఉల్లమునఁ బెక్కుదినములు
పిల్లలకై యాసఁజెంది ప్రీతిని నిన్నుం
దల్లీ! కాంచితి నీవ
త్తిల్లుం జేరినను సైచుటెట్టుల నమ్మా! 72

గీ. అమ్మరో! నినుఁబాసి మేమరనిముసము
నిలువఁగాఁ జాలమింక నెట్టులనొ కాని
పోయి యత్తింటికిని జాలబుద్ధిఁ గలిగి
మెలఁగి యందఱిచే మంచి పేరు గనుమ. 73

సీ. పతిని దైవంబని భక్తితోఁ బూజించు
పతిమేలు కోరుము భావమందు
అత్తమామలమాట కడుగు దాటకు మమ్మ
బావమరుదు లందు బంధులందు
నాడబిడ్డలయందు నడకువతో నుండు
సవతి చేడెలఁజూడు సఖులఁబోలె
బీదవారలఁజాల నాదరింపఁ గదమ్మ
సేవకులనుబ్రీతి సేయుమమ్మ.

తే.గీ. కలిమి కలదని మదిలోన గరువపడకు
మెవఱి వలనను మాట రానీకు మమ్మ!
యించుకేనియు మమ్మాత్మ నుంచి తెలివి
తెలిసి రెండిండ్లకును గీర్తి తేగదమ్మ. 74

చెలులు నాగ్నజితికి వీడ్కోలు పలుకుట

క. అని యిట్లు పెక్కునీతుల
తనయకుఁ దెలియంగఁ జెప్ప దయతోఁ గన్నీ
రును దుడిచి ప్రేమ మీఱఁగ
ననుపుచు నుండంగ నామె కనిరిట్లు సఖుల్. 75

తే.గీ వెలదిరో మమ్ము నెల్లఱ విడిచి చనుచు
నుంటి విఁక మమ్ము నెవ్వరి కొప్పగింతు
వెట్లుమరువంగదగు మనమెల్లఱమును
చెలువుగా మున్నుఁ జేసిన చేత లెల్ల. 76

వ. ఇవ్విధంబునఁ దమ ప్రియసఖి యత్తింటికిం బోవునని కదు వగచి సఖులెల్ల యక్కన్నియనుఁ గౌఁగిలించుకొని కన్నీరు నించుచుండ వారలం గాంచి యిందుమతి యిట్లనియె. 77

క. 'చెలులార! యేటికే యి
ట్లు వగచుటఁ దగునె యదియటుండఁగ నిఁకఁ గ
న్నుల నీరునింప నీకిటు
వలదని ధైర్యంబు సెప్పవలసిన యెడలన్.' 78

వ. వెండియు సుదంతం గని. 79

ఉ. 'కోమలి! నీవు మున్ను గడు కోరిక తోడను నన్ను జూఁచి నా
సామినిఁజూపి నామదిని సంతసమందఁగఁ జేయుమంటి నీ
సామిని గాంచినావు మది సంతసమందితి వేగుచుంటి వం
తే! మము నెల్లఁగొంచెముగ నీమది నుంచగదమ్మ! కూర్మిచేన్.' 80

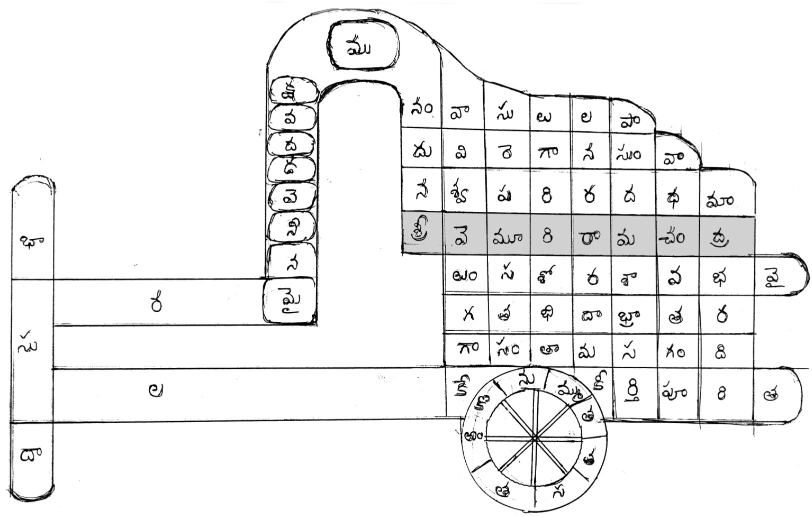
వ. అని యివ్విధంబున వారలెల్లఱు నక్కన్నియం గౌఁగిలించుకొని విడువం జాలక తిరిగి మనమెన్నటికిఁ గలసికొందుమో! యని చింతనొందుచుండఁ బ్రయాణసమయంబయ్యెనని సుదంతిం బిలువ వారలు విడువఁజాలక యెట్టకేలకు వారి సెలవుంగైకొని పెద్దలకు వందనం బొనర్చి పిన్నల నాలింగ నంబుజేసి వీడ్కొని రథమారోహించినంత రాజన్యుండు తన కుమారీ జామాతల నంపించిన బోవుచుండ మధ్యేమార్గంబున నసూయాగ్రస్తులైన రాజన్యులా యుధంబుననేని యాచానం గైకొన దలంచి శ్రీకృష్ణు నెదిరించిన వారినెల్ల నిజపరాక్ర మంబున నుక్కడించి యథేచ్ఛన్ ద్వారకాపురంబున కరిగె. 81

గీ. ఎంతయును సంతసంబునఁ గాంత తోడ
లలన లెల్లఱు జయమంగళములు బాడ
నగరునను జొచ్చి కరుణతో జగము లెల్ల
నేలుచును దంపతులు సుఖియించి రెలమి. 82

ఉ. భాసురమైన నీ వెడద వక్షమునందున శ్రీవె లుగcగా
దాసుల కేకొఅంత సతతమ్మును సంతస మూరి శోభితా
వాసులుగారె విశ్వపరిపాలనసుందర రామ శారదా
భ్రాసమకీర్తిపూరిత దిగంతరవైభవ చంద్ర మాధవా. 83

★ ★ ★

శకటబంధగర్భితోత్పలమాల



ఉ. భాసురమైన నీ వెడద వక్షమునందున శ్రీవె లుగఁగా
దాసుల కేకొఅంత సతతమ్మును సంతస మూరి శోభితా
వాసులుగారె విశ్వపరిపాలనసుందర రామ శారదా
భ్రాసమకీర్తిపూరిత దిగంతరవైభవ చంద్ర మాధవా.

బండి జల్లలోని 4వ అడ్డువరుస అక్షరాలను కలిపి చదివితే
శారదాంబగారి భర్త పేరు 'శ్రీవెమూరి రామచంద్ర' అని వస్తుంది.



సీ. సరిగంచు చీరెలు సరిగాదటంచును
దట్టమౌ కావి వస్త్రంబు గట్టి
ముత్యాల హారముల్ మొదలె కూడదటంచు
లలిత రుద్రాక్షమాలలు ధరించి
తలఁదువ్వి కొప్పుంచ దగ నెఱిగదటంచు
నిడుద పెన్నెరి గుంపు జడల వైచి
మేన గంధమలంద మేర గాదనుచును
మెండుగాను విభూతి మెయినలంది
తే.గీ. చిలుక నుంచఁగ దగదు ముంజేత ననుచు
కరము నందున జపమాలికను ధరించి
కలిత మృదువర్ణ గీతికల్ గావటంచు
చక్రి దలఁచుచు యోగి వేషంబు దాల్చి.

(యోగిని రూపంలో కృష్ణుని వద్దకు ఇందుమతి. ద్వితీయాశ్వాసం, ప.55)



సీ. కమలాకరా! యని గణనసే యుటె కాని
కమలాకరంబు చక్కటికిఁబోదు
పీతాంబరా! యని పిలుపు మాత్రమె కాని
పీతాంబరంబుల బ్రీతి నిడదు
హరిహరీ! యనియెడి స్మరణమొక్కటె కాని
హరి పరామర్శ మింతయిన లేదు
దామోదరా! యని తలచుటొక్కటె కాని
దామంబు నుదరంబు దాక నీదు

తే.గీ. మాధవా! యనికీర్తించు మాత్ర గాని
మాధవుని నెమ్మనమున బల్మారు దూరు
నవల నేమందు విశ్వాంతరాత్మవైన
స్వామి నిన్నెన్నుగాని విశ్వంబు దూరు.

(నారదుడు కృష్ణునికి నాగ్నజితిని గురించి చెప్పుట. ద్వితీయాశ్వాసం, ప.68)

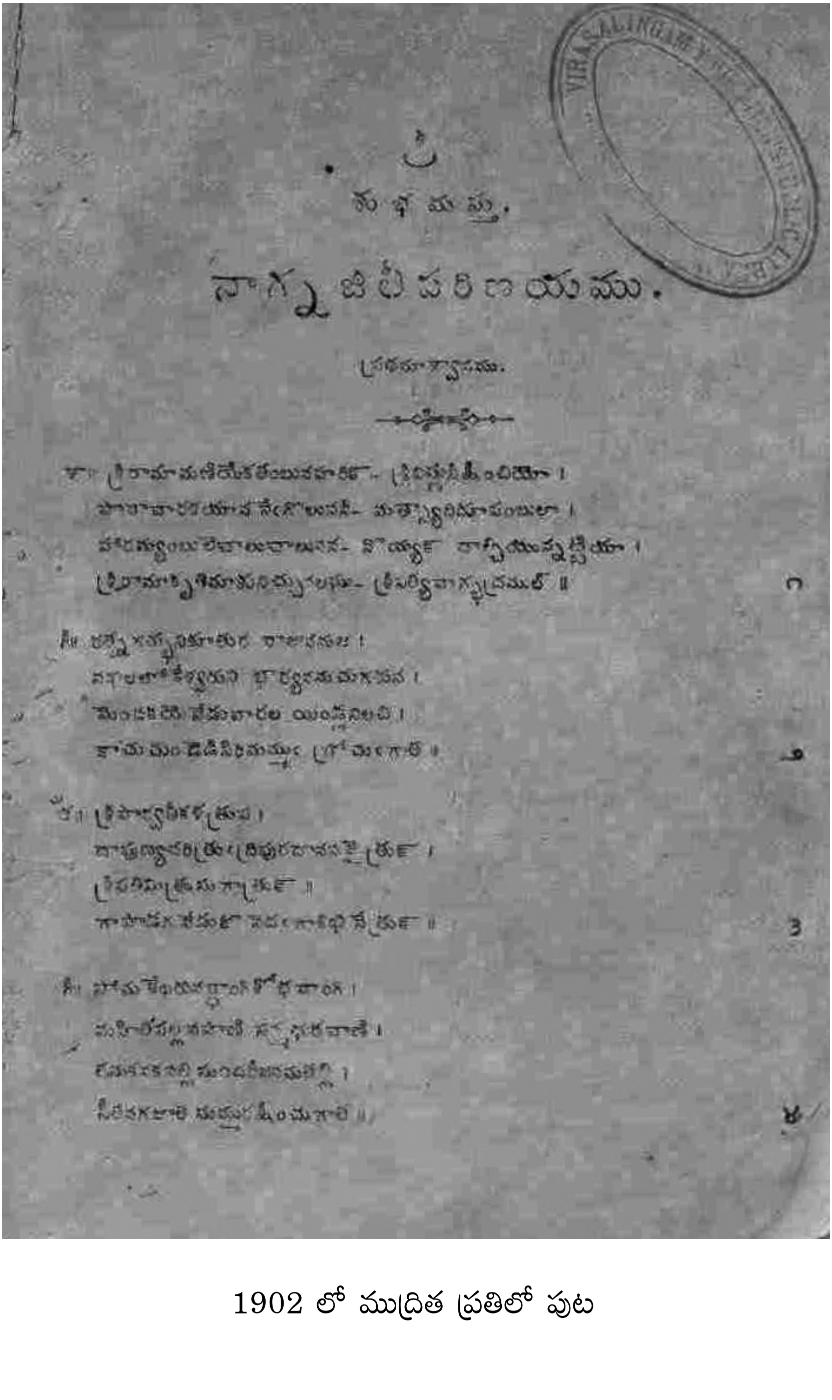
పరిష్కర్త పరిచయం



1. పేరు : **ఉన్నం జ్యోతివాసు**
2. తల్లిదండ్రులు : వీరమ్మ, కోటయ్యలు
3. జననము : 3.1.1971
4. అభిజనము : వేములపాడు, ప్రకాశం జిల్లా
5. విద్య : B.Sc. B.Ed
6. బిరుదము : ప్రసన్నకవి (విద్వాన్ ముదివర్తి కొండమాచార్యులచే 31.1.2015న తిరుపతిలో అనుగ్రహింపబడినది

రచనలు

1.	ఎఱ్ఱ తెప్పలు	స్వీయపద్య కావ్యము	2003
2.	శబ్దశిల్పి దీపాలవారి భారతీవరివస్య	విమర్శ గ్రంథము	2008
3.	సారంగధర చరిత్రము (జితకాశి వ్యాఖ్య)	సంపాదకత్వము	2009
4.	బహుళాశ్వ చరిత్రము దామెర్ల వేంగళభూపాలుడు	పరిష్కరణ (విపుల పీఠికతో)	2009
5.	శివలీలా విలాసము (కూచిమంచి తిమ్మన)	పరిష్కరణ (విపుల పీఠికతో)	2010
6.	ఆరాధన	స్వీయ పద్యకావ్యము	2010
7.	దీపాలవారి కావ్యావళి	సంపాదకత్వము	2011
8.	విష్ణుమాయా విలాసము (కంకంటి నరసింహరాజు)	పరిష్కరణ (విపుల పీఠికతో)	2011
9.	ఆరామము	స్వీయవ్యాస సంపుటి	2012
10.	సుభద్రాపరిణయము (కూచిమంచి జగ్గకవి)	పరిష్కరణ (విపుల పీఠికతో)	2013
11.	విష్ణుపదశావతారస్తవము (దీపాల వారి వ్యాఖ్య)	సంపాదకత్వము	2014
12.	వల్లవీ పల్లవోల్లాసము (మాడభూషి నరసింహాచార్యులు)	పరిష్కరణ (విపుల పీఠికతో)	2015
13.	మృత్యుంజయ శతకము (మాధవపెద్ది బుచ్చిసుందరరామశాస్త్రి)	పరిష్కరణ (విపులపీఠికతో)	2016
14.	సస్యానందము (దోనయామాత్యుడు)	పరిష్కరణ (విపుల పీఠికతో)	2016



శ్రీ

శుభమస్తు.

నాగ్నజితీపరిణయము.

ప్రథమాశ్వాసము.

[illegible] ౧

[illegible] ౨

[illegible] ౩

[illegible] ౪

1902 లో ముద్రిత ప్రతిలో పుట

శ్రీ దాసు శ్రీరాములుగారి వంశవృక్షము

రఘునాథరావు
1560 ప్రాంతములో ధార్వాడు నుండి గోల్కొండకు రణోద్యోగిగ వచ్చెనట

↓

గంగోజీ (హరిదాస్)
1620-30 ప్రాంతంలో హైదరాబాదులో నుండెను. హరిదాసు దగుటచే ఈ వంశము వారికి **'దాసు'** వారుగా ఇంటిపేరు వచ్చినది.

↓

రఘునాయకులు
1640-1650 ప్రాంతంలో బందరుకు బుడతకీచులతో (పోర్చుగీసు వారితో) లౌక్య వ్యవహారములపై వచ్చెనట

↓

గంగరాజు (కన్నయ్య)
1670 ప్రాంతంలో నూజివీడుకి దండపతి పదివిని వచ్చినారు

↓ **జానకిరామయ్య** | ↓ **సుందరరామయ్య** | ↓ **వెంకటరామయ్య**

సుందరరామయ్య ↓

గంగరాజు
బందరులో ఈస్టు ఇండియా కంపెనీవారు రాజ్యస్థాపన చేసినపుడు
1750-60 ప్రాంతంలో వీరు ప్రముఖులుగా ఉండిరి

↓ **అక్కిరాజు**
అల్లూరులో సోమేశ్వర లింగమును
ప్రతిష్ఠించినాడు క్రీ.శ. 1760
↓
జోగిరాజు
(మోహ పుత్రుడు)

↓ **రఘునాయకులు (కన్నయ్య)**
క్రీ.శ.1760-92 ప్రాంతంలో
గురజ కమదన వారి దివాను
↓
గంగరాజు
దత్తపుత్రుడు. 1851లో మృతి
↓
కుటుంబరాయుడు
1875లో మృతి

↓ **బ్రహ్మయ్య**
↓
కృష్ణయ్య
(1782-1822)

కృష్ణయ్య ↓

↓ **బ్రహ్మయ్య**
1830లో మృతి

↓ **కన్నయ్య**
1816-1889

↓ **లక్ష్మయ్య**
(అవివాహితులు)

దాసు శ్రీరాములు
(1846 - 1908)

↓

కేశవరావు	**నారాయణరావు**	**మాధవరావు**	**గోవిందరావు**	**విష్ణురావు**	**మధుసూదనరావు**	**శారదాంబ**
1867 -1934	1869-1905	1871-1934	1874-1944	1876-1939	1878-1948	1881-1899

మహాకవి దాసు శ్రీరాములు గారి వంశము వృద్ధి చెంది, వారి వంశీకులు గొప్ప విద్యాధికులై, రచయితలుగా, శాస్త్రజ్ఞులుగా, న్యాయవాదులుగా పత్రికా, విద్యా, వైద్య రంగ ప్రముఖులుగా, కళాకారులుగా, సంఘ సేవకులుగా, దేశ, విదేశాలలో ఉన్నత స్థానాలలో వెలుగొందుతున్నారు.

(కీ॥శే॥ దాసు విష్ణురావు గారు వ్రాసిన 'దాసువారి వంశచరిత్ర' 1939 ఆధారంగా)

మహాకవి దాసు శ్రీరాములు స్మారకసమితి

ప్రచురణలు

మహాకవి దాసు శ్రీరాములు గారి రచనలు

1. తెలుగునాడు
2. అభినవగద్య ప్రబంధము
3. శ్రీదేవీభాగవతము
4. సూర్యశతకము
5. కురంగ గౌరీ శంకర నాటిక
6. చక్కట్లదండ
7. భృంగరాజమహిమ, శ్రాద్ధ సంశయవిచ్ఛేది
8. దురాచారపిశాచ భంజని, ఆచారనిరుక్తి, విగ్రహారాధన తారావళి
9. పదములు – జావళీలు
10. కృతులు పదములు – జావళీలు
11. అభిజ్ఞానశాకుంతలము (అచ్చతెనుఁగు)

ఇతర ప్రచురణలు

1. మహాకవి దాసు శ్రీరాములు జయంతి సంచిక (1975)
2. "మహాకవి దాసు శ్రీరాములు గారి కృతులు – ఒక సమీక్ష"
(శ్రీమతి వెలగపూడి వైదేహి గారి పి.హెచ్‌డి. సిద్ధాంత వ్యాసము)
ప్రథమ ముద్రణ (1986), ద్వితీయ ముద్రణ (2014)

శ్రీమతి వేమూరి (దాసు) శారదాంబ గారి రచనలు

1. మాధవశతకము (2019)
2. నాగ్నజితీపరిణయము (2019)

గమనిక

గమనిక

గమనిక

గమనిక



పార్ధసారధి మందిరము, తిరువళిక్కేణి (ట్రిప్లికేన్, చెన్నై)



కృతిభర్త శ్రీ పార్ధసారధి స్వామి

సీ. తోలెడిగుజ్జూలఁ దోమఁగా దోమఁ గాన్ దరు కారుణములు హస్తములు గాఁగ
నీల మేఘుంబునుఁబోలెడి దేహంబు జలధారలుగ జెమ్మఁటలు గురియఁగ
నురమునఁగల ముత్తెసరుల చేపెడఁ గైన వక్షంబు శిక్షింపఁబడుచునుండ
నిన్ని విధంబుల నెంతయుఁ బడలిక నందిన దనమేని యలపుదీర
తే.గీ. దిరువలిక్కేణి దివ్యమందిరములోన నింతిరుక్మిణితో సుఖియించుచున్న
నందసుతుఁడైన సచ్చిదానందమూర్తి పార్ధసారధి కృతికన్యభర్త యగుత.

VEMURI (DASU) SARADAMBA (1881-1899)



Vemuri Saradamba was born on May 3, 1881, at Alluru, near Machilipatnam in Andhra Pradesh, as the only daughter after six sons to renowned epicist Dasu Sreeramulu and Janakamma. As she was the only daughter and youngest of all, her parents and six brothers doted on her. Society at that time was steeped in prejudice against women. Girls could never get education. This denial extended to training women in fine arts like music and dance. High caste families considered such training a cardinal sin. It befitted only the lowly *nautch* girls and courtesans.

Sreeramulu (1846-1908) was widely known as a litterateur, lawyer, music composer, an educationist and a social reformer, who ardently believed that nothing barred women from learning music or studying literature. Sreeramulu held that it was necessary to create an atmosphere conducive to educating women and thus empower them to promote a better society. He himself led the renaissance. Recognizing Saradamba's keen interest in music and literature, he taught her Sanskrit and Telugu from an early age and encouraged her to learn music. He ignored social reproach and possible excommunication by the society. Saradamba soon picked up the nuances of music and in a short time became an expert Veena player and gave public concerts at places as far away as Mysore.

Saradamba married Vemuri Ramachandra Rao in 1888. In the social milieu typical of those times, lack of support for her literary and musical pursuits at her in-law's home failed to deter Saradamba from continuing literary activity. At the age of fourteen she began writing poetry. A woman with progressive ideas and faith in education's role in empowering women, she published essays critical of contemporary society's control over women. She condemned curbs on women socializing by confining them to house and denying them education. Many of those articles appeared in reputed journals like *Janana Patrika* and *Jnanodaya Patrika*. In '*Madhava Satakamu'*, a book of hundred verses she depicts the pitiable state of unlettered women and seeks autonomy for them. At sixteen she produced a poetic treatise *'Nagnajiti Parinayam'*, a *prabandham,* a narrative describing the divine wedding of *Nagnajiti*, one of the eight consorts of *Lord Sri Krishna*. Scholars acclaimed her style of writing and hailed it as engaging as that of the great 15th century poetess *Molla*. She also composed songs in praise of various Goddesses in her *Devi Stuti Keertanalu*.

The story line of *Nagnajiti Parinayam* is like this: *Nagnajit*, the king of *Kosala*, announces that he would give his daughter's hand in marriage to whoever subdues his seven ferocious bulls and tethers them to the posts. *Lord Sri Krishna*, assuming seven forms, successfully accomplishes the task and weds *Nagnajiti*. Saradamba presents this in three Cantos. She wrote this divine work when she was in Madras (Chennai) and dedicated it to the presiding deity of Parthasaradhi Temple in Tiruvalikkeni (Triplicane).

After a short but creative life, Saradamba merged into eternity on 26th December, 1899 at Eluru, leaving behind her husband, daughter Durgamba and the just born son Parthasaradhi.